

М. О. Корж, О. А. Диннік

ВИТОКИ ІНСТИТУТУ імені професора М. І. Ситенка

Науково-популярне видання
призначене
ортопедам-травматологам,
викладачам фаховим кафедр,
студентам-медикам, історіографам
та широкому колу читачів, які
небайдужі до історії розвитку
вітчизняної медичної науки, історії
Харкова та України.

В книзі приведено раритетні
матеріали із фондів провідних
бібліотек м. Харкова та ДУ «Інститут
патології хребта та суглобів ім. проф.
М. І. Ситенка НАМН України».
Причини та закономірності розвитку
в місті методів лікування
опорно-рухової системи людини і
відкриття на початку XX століття
медичної науково-дослідної установи
відомої в Україні та світі як Інститут
ім. проф. М. І. Ситенка.

М. О. Корж, О. А. Диннік

«Хто не знає свого минулого,
той не має майбутнього»

Платон (428–347 рр. до н.е.)

М. О. Корж, О. А. Диннік

ВИТОКИ
ІНСТИТУТУ імені ПРОФЕСОРА М.І. СИТЕНКА

РА «ІРІС»
Харків
2019

до 110-річчя
Державної установи «Інститут патології хребта та суглобів
ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України»

УДК 616.711:616.72]:001.32Ситенко(477.54-25)(091)
К 66

Корж М. О.
К 66 Витоки інституту імені професора М. І. Ситенка:
до 110-річчя Державної установи «Інститут патології хребта та суглобів
ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України» / М. О. Корж, О. А. Диннік. – Харків:
РА «ІРІС», 2019. – 104 с.: іл.
ISBN 978-617-7753-00-0

У книзі опубліковано раритетні матеріали із фондів провідних бібліотек м. Харкова та ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України», які розкривають спонукальні причини та закономірність розвитку в місті методів лікування опорно-рухової системи людини і відкриття на початку ХХ століття медичної установи широко відомої в Україні та світі як інститут імені професора М. І. Ситенка. Наведено імена фахівців, які створили підґрунтя і ґрунт до започаткування, сталого розвитку та розквіту провідної в Україні харківської (ситенківської) ортопедичної школи.

Науково-популярне видання призначене ортопедам, травматологам, викладачам фахових кафедр, студентам-медикам, історіографам та широкому колу читачів, які небайдужі до історії розвитку вітчизняної медичної науки, історії Харкова та України.

УДК 616.711:616.72]:001.32Ситенко(477.54-25)(091)
© ТОВ «Рекламне агентство „ІРІС“»
фото на обкладинці О. Самойленко

ISBN 978-617-7753-00-0

© Корж М.О., Диннік О. А., 2019

ЗМІСТ

ВІД АВТОРІВ	8
ПЕРЕДМОВА	11
Розділ I. ПРЕДТЕЧА	13
Розділ II. ПЕРШОДЖЕРЕЛА	26
Перші паростки ортопедії на медичному факультеті Харківського університету	26
Внесок харківської школи хірургів у започаткування та розвиток вітчизняної ортопедії	30
Перші ортопедичні установи у Харкові	39
Розділ III. ПІДҐРУНТЯ	44
Голова Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії фон Дітмар Микола Федорович та його іпостасі	45
Доленосне рішення XXXI З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії щодо розвитку вітчизняної ортопедії	58
Розділ IV. ФУНДАМЕНТ ІНСТИТУТУ ТА ЙОГО ФАХОВОЇ ШКОЛИ	66
Діяльність інституту до Першої світової війни — пошук власного шляху	66
Діяльність інституту під час та після Першої світової війни у справах та особистостях батьків-засновників	75
СХЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА СТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ КЛІНІЧНОГО, МЕДИКО-ТЕХНІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО НАПРЯМКІВ У СИТЕНКІВСЬКІЙ ОРТОПЕДИЧНІЙ ШКОЛІ	88
ВИТОКИ ХАРКІВСЬКОЇ (СИТЕНКІВСЬКОЇ) ШКОЛИ В ОБЛИЧЧЯХ ТА ІМЕНАХ	90
ПІСЛЯМОВА	96
PAPER FOR «FORERUNNER, PRIMARY SOURCE AND FOUNDATION...»	99
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	102

Корж Микола Олексійович

Диннік Олексій Артемович

ВІД АВТОРІВ

Повне висвітлення витоків Державної установи «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М.І. Ситенка НАМН України» та його фахової школи визріло давно. І ось, 110-літній ювілей установи, нові часи, сучасні інформаційні можливості та стремління авторів створили необхідні підстави для віддзеркалення відсутньої історичної ланки. Викладений матеріал та думки авторів базуються на літературних джерелах більшою мірою кінця XIX — початку XX століть. Уважний погляд у минуле дав змогу стверджувати, що Інститут є інтелектуальним продуктом міста Харкова як відповідь медичної науки на потужний соціальний запит промисловців.

Книга складається з розділів — «Передмова», «Предтеча», «Першоджерела», «Підґрунтя», «Фундамент інституту та його фахової школи» та «Післямова». Перед читачем постануть особистості, які творили фахову історію Слобожанщини, Донбасу й України в цілому, імена яких не слід забувати, а молоді — відкривати і знати. Незважаючи на тогочасний рівень знань та скромні можливості, їхній потужний інтелект сягав далеко і нерідко визначав напрямки та контури наукових досліджень на десятиліття уперед. Як приклад наведено дисертацію на здобуття ступеня доктора медицини Ю.Р. Пенського «Експериментальне дослідження трансплантацій суглобових поверхонь епіфізів», захищену у 1892 році (!).

Вельми важливим стало завдання розкрити образи непересічних діячів — ініціатора створення інституту Голови Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії Миколи Федоровича фон Дітмара, організатора та першого директора інституту Карла Федоровича Вегнера, його наступника Михайла Івановича Ситенка та інші.

Намагаючись точніше віддзеркалити колорит та дух того часу, текст доповнено численними світлинами історичних осіб, первинними документами або ви-тягами із них. Аналогічну функцію відіграють фотографії раритетних засобів механотерапії суглобів кінцівок конструкції Г. Цандера (Швеція). Ці апарати, при-дбані століття тому професорами К. Ф. Вегнером та М. І. Ситенком під час за-кордонних відряджень, пережили численні переїзди, евакуацію та реевакуацію за воєнної доби, і наразі знаходяться у робочому стані та з успіхом застосовуються в лікувальному процесі.

Дуже цікавою, на наш погляд, є ретроспективна оцінка звершень гірничо-промисловців Донбасу в кінці XIX на початку XX століття — заступника Голови Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії — Олександра Івановича Феніна. Не менш важливим є і те, що як близький родич професора К. Ф. Вегнера, він у сво-їх спогадах доповнює наші знання про особистість Карла Федоровича. А наведе-на в тексті його вичерпна характеристика М. Ф. фон Дітмара як людини і фахівця завершила образ останнього.

На жаль, через фінансові труднощі, вихід книги затримувався на невизначе-ний термін. Руку допомоги подало добре відоме в Україні та світі АТ «Мотор Січ», з яким інститут впродовж багатьох років плідно співпрацює у вирішенні низки складних медико-технічних проблем. **Велика щира подяка та дружній уклін його директорів Герою України, професору В'ячеславу Олександровичу Богуслаєву за левову частку спонсорської допомоги.** Виникла певна паралель у рішенні промисловців, бо в період 1907–1917 рр. роботу інституту з видавничою діяльністю включно фінансувала Рада З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії. З добрим гумором зазначимо, що крім розуміння ситуації, мабуть, спрацювала «генетична» пам'ять шановних промисловців.

Щиро дякуємо за надану можливість працювати з необхідним першоджерель-ним матеріалом кінця XIX — початку XX століття:

- **Ракитянській Валентині Дмитрівні**, заслуженому працівнику культури Укра-їни, директору Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка;
- **Овчинніковій Світлані Іванівні**, завідувачій сектором обслуговування Харків-ської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка;
- **Журавльовій Ірині Казимирівні**, директору центральної наукової бібліотеки ХНУ ім. В. Н. Каразіна;
- **Корсіковій Світлані Іванівні**, завідувачій відділом наукової та художньої літе-ратури центральної наукової бібліотеки ХНУ ім. В. Н. Каразіна;
- **Барильотті Зинаїді Володимирівні**, завідувачій науково-медичною бібліотекою ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України»;
- **Серебреннікову Ігорю Львовичу**, керівнику Клубу науково-дослідного центру історії медицини при Харківській науковій медичній бібліотеці.

Велике спасибі співробітникам інституту імені професора М. І. Ситенка, а саме:

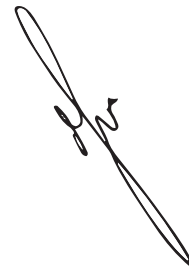
- **Нікольченко Ользі Анатоліївні**, кандидату біологічних наук за надання із родинної колекції поштових листівок початку XX століття, раритетної книги О.І. Феніна «Воспоминания инженера» (Прага, 1938), активну ініціативну допомогу в оформленні ілюстративного матеріалу;
- **Колісниченко Аллі Миколаївні**, архіваріусу інституту за допомогу у роботі з архівними документами;
- **Носач Ользі Віталіївні та Золотарьовій Світлані Юріївні** за комп'ютерний набір книги.

Книга задумана як данина, знак вдячної пам'яті та щирої поваги сучасного покоління ситенківської ортопедичної школи своїм видатним попередникам-фундаторам, бо, як зазначив поет Давнього Риму Горацій: «Половину зробленого зробив, хто розпочав». Образно говорячи, завдяки ним сьогодні інститут та його фахова школа мають розгалужене коріння, міцний стовбур, родючі гілки та рясне верховіття з багатим ресурсом і потенціалом до розвитку. А кожний ситенківець із гордістю усвідомлює, що ми — діти-нащадки мудрих та знаних батьків-засновників.

Плин часу невинний і «верховіттю» буде повчально та приємно із 110-літньої височини, насиченого подіями сьогодення, низько вклонитися і зануритися у цілющу прохолоду своїх витоків-першоджерел. Говорячи словами Т.Г. Шевченка, ця книга для «... і живих, і ненароджених» про тих, чий земний шлях закінчився.

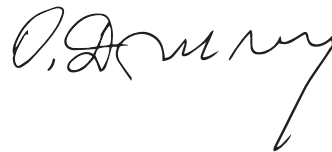
Сподіваємося, що «Витоки...» будуть цікавими не тільки ортопедам-травматологам, викладачам фахових кафедр, студентам-медикам, а й промисловцям, організаторам та виконавцям надання медичної та соціальної допомоги, історіографам, а також широкому колу читачів.

*Директор ДУ «Інститут патології хребта та суглобів
ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України»
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України,
д-р мед. наук, професор*

М. О. Корж

*Завідувач лабораторії ортезування та біоматеріалів
ДУ «Інститут патології хребта та суглобів
ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України»
канд. мед. наук, доцент*

О. А. Диннік

ПЕРЕДМОВА

Під час святкування ювілейних та круглих дат у виробничих колективах, особливо творчих, зазвичай, цілком природною є потреба та намагання дослідити і віддзеркалити не лише кінцевий результат, а й першопричину виникнення та складові попередніх етапів їхнього розвитку і зростання.

У 2017 р. виповнилося 110 років від дня заснування Державної установи «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України». Ортопедичній спільноті України та прихильникам ситенківської фахової школи за її межами загалом добре відомий історичний шлях, віхи й етапи розвитку інституту переважно за радянських часів. Менше — історія інституту до 1917 року. І майже невідомим та не віддзеркаленим є внесок та значення медичного факультету Харківського університету, харківських хірургів-вчених та підприємців до прийняття рішення щодо створення саме в Харкові ортопедичної установи, якій судилося у XX столітті відіграти провідну роль у вирішенні організаційних, наукових та практичних проблем надання ортопедо-травматологічної та лікувально-протезної допомоги й у колишньому СРСР, і в Україні, а у XXI столітті увійти до складу Національної академії медичних наук України.

Доречно згадати крилатий латинський вислів «E fructu arbor cognoscitur» («За плодом дерево пізнають»). Його зміст неминуче приводить до висновку, що наразі добре знаючи плоди (тобто надбання багатьох поколінь ситенківців), потрібно знати й дерево, його кореневу систему. Необхідно усвідомити зовнішні та внутрішні чинники в спеціальності та суспільстві, що зумовили виділення ортопедичних методів лікування в окрему медичну дисципліну із започаткуванням у Харкові ортопедичного науково-дослідного інституту, організаційно та структурно спрямованого на комплексне вирішення невідкладних, взаємопов'язаних клінічних, медико-технічних та соціальних завдань державного значення.

Нашою метою є в мозаїчному панно, яке складають поживне середовище та підґрунтя виникнення, розвиток та сьогодішній стан інституту ім. проф. М. І. Ситенка, ліквідувати білі плями стосовно першого. І, як уже було влучно зазначено століття тому, — «розкрити просвітницьке значення Харківського університету і закріпити його у вдячній пам'яті сучасників та нащадків».

І ще одна не менш важлива обставина. Досить поважний 110-річний вік нашої установи та позитивні результати її всебічної діяльності обумовлюють також необхідність, у цей складний для держави, академічної медичної науки та інституту час, крізь призму сьогодення і ретроспективи уважно розглянути та побачити в сучасному форматі 3D закономірну необхідність та перспективу подальшого сталого розвитку найстарішого в Україні ортопедичного науково-дослідного закладу і його потужної та авторитетної у світі фахової школи. Йдеться про Державну установу «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН

України», фахівці якої сьогодні успішно вирішують фундаментальні та прикладні проблеми вертебрології, артрології, кісткової онкології, ендопротезування, розроблення та застосовування імплантатів із сучасних біоматеріалів, різноманітних засобів ортопедичної техніки та низку інших нагальних проблем лікування та профілактики патології опорно-рухової системи у дорослих та дітей. А в останні три роки інститут разом із спеціалістами Військово-медичного клінічного центру Північного регіону Міністерства оборони України активно займаються лікуванням складних контингентів, постраждалих у військовому конфлікті на Донбасі. За цей час у 2015–2016 рр. інститутом ініційовано та проведено в межах VI і VII Міжнародних медичних форумів («Інновації в медицині — здоров'я нації») та IV і V Міжнародних медичних конгресів («Впровадження сучасних досягнень медичної науки в практику охорони здоров'я України»), які проводяться одночасно та позиціонуються як головна подія року в галузі охорони здоров'я України, два міжгалузевих науково-практичних семінари «Бойові ушкодження опорно-рухової системи: госпітальний етап та соціальна реабілітація» із залученням широкого кола медичних фахівців, задіяних військових та цивільних установ України. Зазначене свідчить, що колектив інституту завжди «тримає руку на пульсі» у вирішенні важливих поточних і невідкладних медичних та соціальних проблем державного значення.

Харківський Університет. Поштова листівка, початок XX ст.

Розділ I

ПРЕДТЕЧА

Як відомо, ідея створення університету в Харкові належала одному із передових представників місцевого дворянства, громадському діячу, просвітителю та енциклопедично освіченій людині Василю Назаровичу Каразіну. На той час він був секретарем Головного управління училищ у міністерстві народної освіти. Передбачаючи з відкриттям університету майбутнє міста, у своїй промові у Дворянському зібранні Слобідсько-Української губернії 1 вересня 1802 р. Василь Назарович із хвилюванням говорив: *«Смею думать, что наша губерния предназначена разлить вокруг себя чувство изящности и просвещения»*. А 10 жовтня 1803 р. він у своєму листі до члена комітету з улаштування університету професору І. Ф. Тимківському так сформулював своє життєве кредо: *«Главным (если не единственным) предметом учреждения университета было у меня благосостояние моей милой страны и полуденного края России»*.

Каразін
Василь Назарович
1773–1842 рр.

Харьковъ. Университетская церковь.

Харків. Університетська церква. Поштова листівка, початок XX ст.

У підсумку він зумів довести, що створення університету в Харкові буде сприяти економічному та культурному розвитку Півдня тогочасної держави. З його ініціативи зібрано кошти в приватних осіб, серед яких були поміщики та купці Харківської, Катеринославської та Херсонської губерній. У 1804 р. розроблено статут університету та видано Установчу грамоту. Університету виділили розміщений у центрі міста Губернаторський палац, побудований у 1776 р. Попечителем (опікуном) університету було призначено графа Северина Потоцького.

Установча грамота Харківського імператорського університету, що наведена у фотоальбомі до 100-річчя від дня його заснування. Фотограф О. М. Іваницький, 1905 р.

*Сковорода
Григорій Саввич
1722–1794 рр.*

*Сулима
Христофор
1734–1813 рр.*

*Урюпін
Єгор Єгорович
1758–1811? рр.*

Серед громадських діячів Слобожанщини, які певною мірою сприяли відкриттю та розвитку Харківського університету, із задоволенням назвемо українського філософа Григорія Саввича Сковороду, який виступив із промовою про науку в місцевому дворянському товаристві. Його слухачі-послідовники першими внесли пожертвування на університет. Натхненний ідеями Г.С. Сковороди, харківський міський голова Є.Є. Урюпін zorganizував до пожертвування місцеве міське товариство, губернський предводитель дворянства Я.М. Донець-Захаржевський учинив те саме в межах губернії. Особливою активністю у збиранні коштів відзначилася дворянська родина Тихоцьких. Відкриття університету відбулося за участі першого самостійного харківського єпископа Христофора Сулими.

Серед інших благодійників у подальші часи відмітимо відомого цукрозаводчика І.Г. Харитоненка, який побудував власним коштом приміщення для студентського гуртожитку, використане для потреб медичного факультету, а також мецената, громадського діяча та вченого — члена Академії наук Д.А. Донець-Захаржевського, зусиллями якого започатковано ентомологічне відділення Харківського музею природи.

*Потоцький
Северин Йосипович
1762–1829 рр.*

*Донець-Захаржевський
Дмитро Андрійович
1784–1871 рр.*

*Харитоненко
Іван Герасимович
1820–1891 рр.*

Портрети В.Н. Каразіна різних років життя, вид його рідного села Кручик, надмогильний пам'ятник В.Н. Каразіну в м. Миколаїв та проєкт пам'ятника В.Н. Каразіну в Харкові. Фото з альбому О.М. Іваницького, 1905 р.

17

Гулак-Артемівський
Петро Петрович
1790–1865 рр.

Срезневський
Іван Овсійович
1770–1819 рр.

Квітка-Основ'яненко
Григорій Федорович
1778–1843 рр.

На перший погляд може здатися, що наступна інформація не іде в головному руслі нашої книги, але не можемо не відмітити, що на початку XIX століття саме Харківський університет відіграв велику роль у розвитку української культури, зокрема літератури, які перебували тоді в складних умовах. Практично єдиним місцем на території Росії, де видавали твори українських письменників, стала друкарня Харківського університету. Саме тут почали виходити перші українські газети — «Харьковский еженедельник» (1812 р.), «Харьковские известия» (1817–1823 рр.), журнали — «Украинский вестник» (1816–1819 рр.), «Харьковский демокрит» (1816 р.), «Украинский журнал» (1824–1825 рр.). На сторінках цих видань опубліковано перші статті, присвячені життю та діяльності Г. С. Сковороди, подано роботи відомих українських письменників П. П. Гулака-Артемовського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, В. Г. Масловича, А. М. Нахімова та інші. Зміст цих видань визначався прогресивними ідеями, що панували в Харківському університеті. Редакторами перших українських періодичних видань були професори університету І. О. Срезневський, Є. М. Філомафітський, письменники Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, Р. Т. Гонорський та інші. Альманахи і збірники 1830–1840 років «Запорожская старина», «Украинские были», «Украинский сборник» стали трибуною школи українських романтиків, яка сформувалася в Харкові під керівництвом І. О. Срезневського та М. І. Костомарова. У них читач знаходив перші публікації «Наталки-Полтавки» І. П. Котляревського, байок П. П. Гулака-Артемовського і Є. П. Гребінки, прози Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. В університетській друкарні вперше вийшли у світ історична драма «Савва Чалий» та збірка поезій «Ветка» М. І. Костомарова, «Думки і пісні та ще децю» А. Л. Метлинського.

УКРАИНСКІЙ СБОРНИКЪ

И. И. СРЕЗНЕВСКОГО.

КНИЖКА ПЕРВАЯ.

ХАРЬКОВСКІЯ ИЗВѢСТІЯ.

№

1.

ПЯТНИЦА, Января 3 дня, 1817 года.

НАТАЛКА

МАЛОРОССІИ

И. И. КОТЛЯ

0853.

ХАРЬКОВЪ.

ПЕЧАТАНО
ВЪ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ТИПОГ

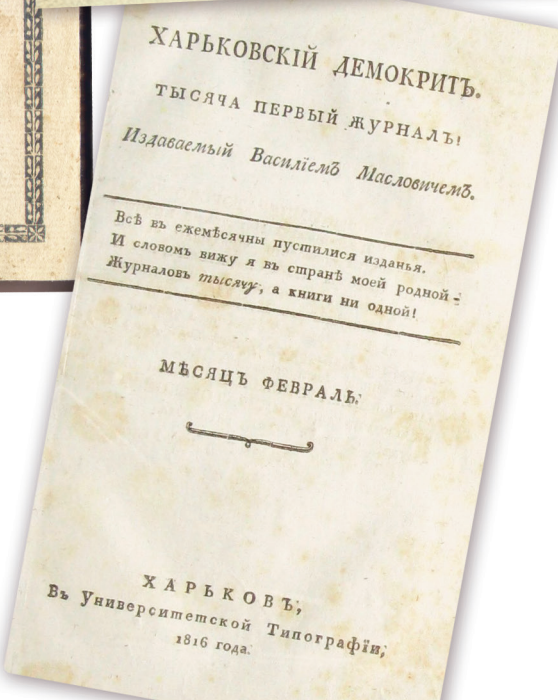
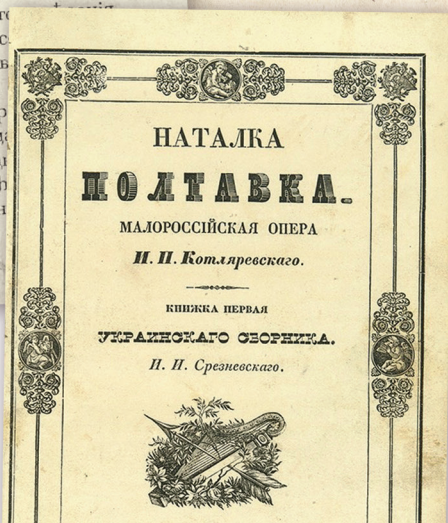
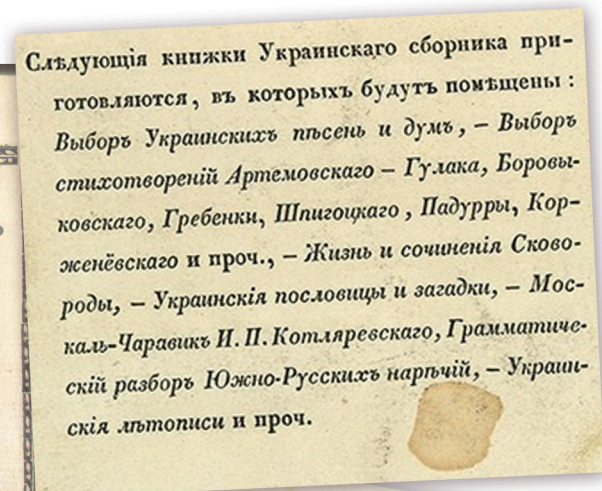
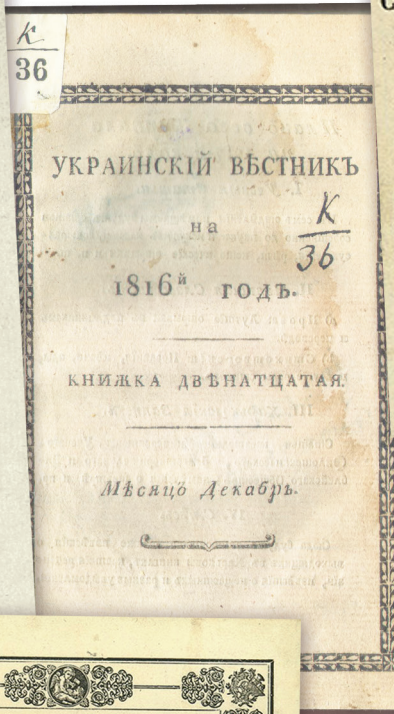
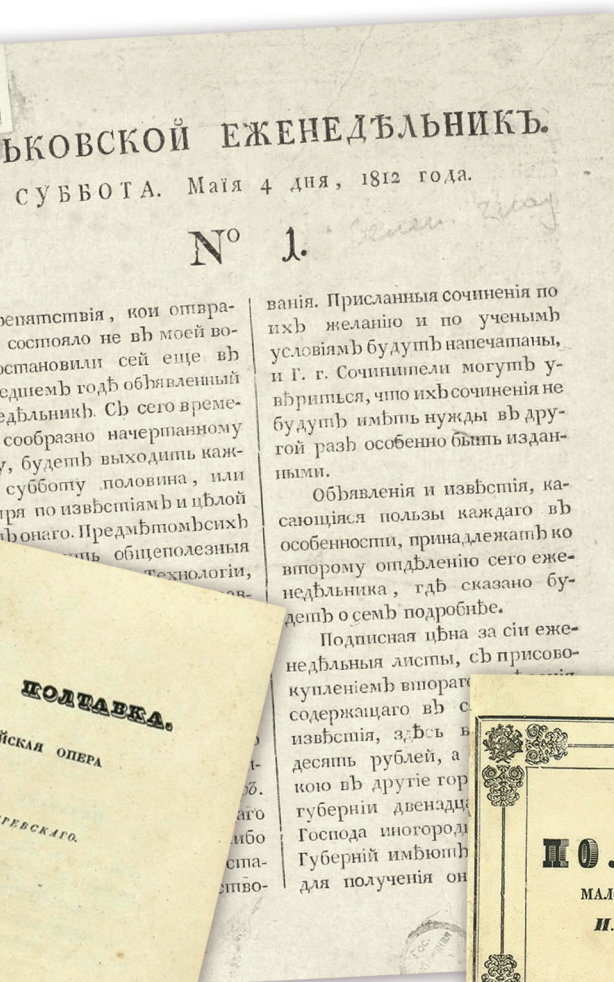
Котляревський
Іван Петрович
1769–1838 рр.

Гребінка
Євген Павлович
1812–1848 рр.

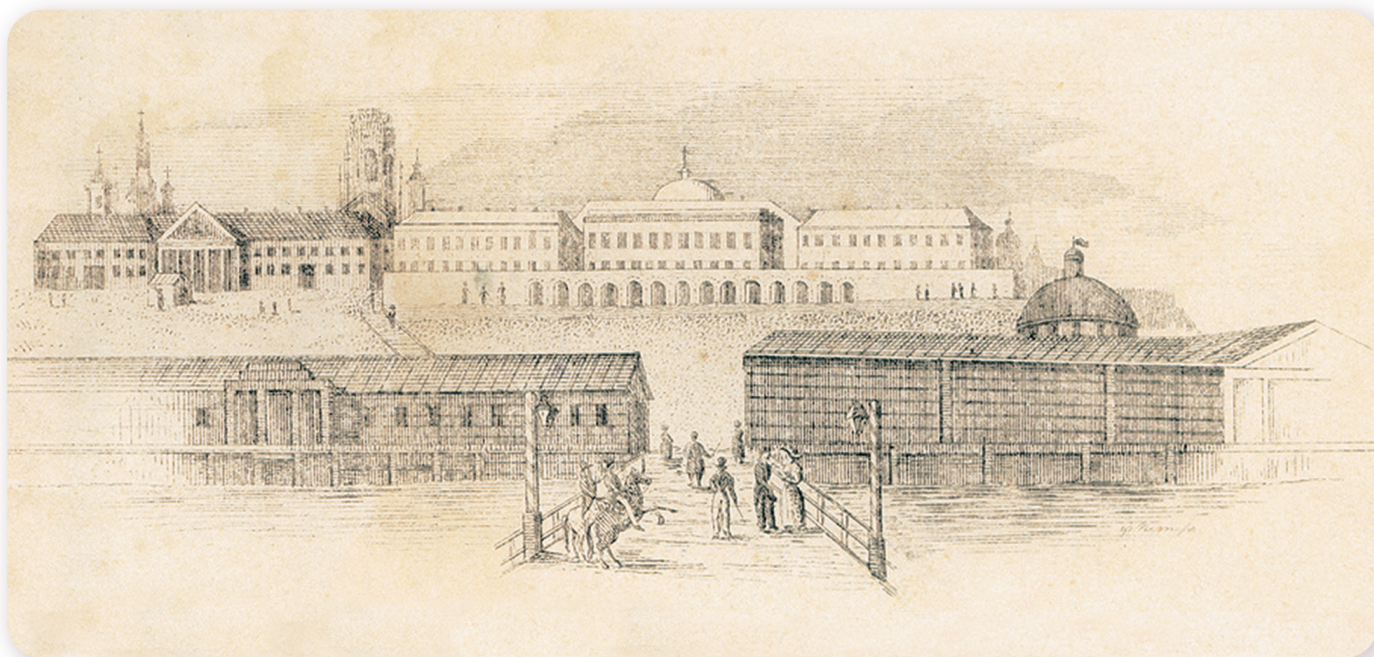
Костомаров
Микола Іванович
1817–1885 рр.

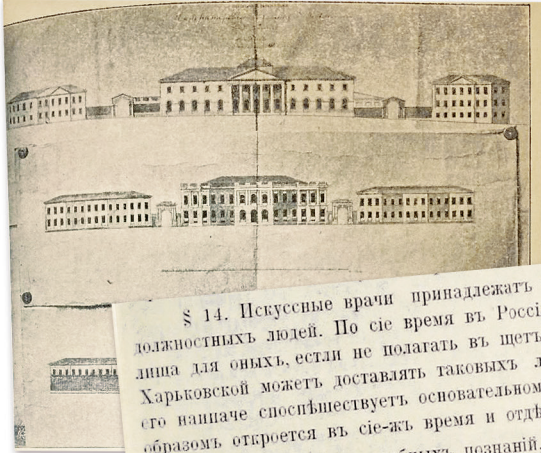
Серед перших факультетів Харківського університету, урочисте відкриття якого відбулося 17 січня (за старим стилем) 1805 р., був і медичний. Створений новий, або як його тоді називали «Південний», університет та медичний факультет, діяльність якого розпочалася трохи пізніше (у 1806 р.), досить швидко перетворилися у відомі та визнані не лише в Російській імперії, а й за її межами, навчально-наукові заклади. По суті це був третій у державі Імператорський університет після Московського (заснованого в 1755 р.) та Дерптського (Юріївського, Тартуського, відкритого в 1802 р.). Казанський університет заснований одночасно з Харківським, але зайняття в ньому розпочалися пізніше.

В.Н. Каразін живо цікавився медициною. У своєму знаменитому виступі перед Дворянським зібранням Слобідсько-Української губернії 1 вересня 1802 р. він відзначив про необхідність відкриття у Харкові університету: «...умножим число врачей, которых одно приближение к одру страждущего дает ему надежду и отраду».

Як зазначено в монографії «Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905)» за редакцією професорів І.П. Скворцова та Д.І. Багалія, історію ювіляра зручно ділити на чотири періоди — за кількістю пережитих факультетом чотирьох університетських статутів: 1-й — 1805–1835 рр.; 2-й — 1835–1863 рр.; 3-й — 1863–1885 рр.; 4-й — 1885–1905 рр. Зауважимо, що назване та інші ювілейні видання університету стали основними джерелами інформації про його медичний факультет у XIX — на початку XX століття.

м. Харків. Університет. Літографія. 1833 р.

§ 14. Искусные врачи принадлежать къ числу необходимѣйшихъ должностныхъ людей. По сіе время въ Россіи находится только два училища для оныхъ, если не полагать въ шестъ Московскаго университета. Харьковской можетъ доставлять таковыхъ людей государству. Такимъ его наипаче споспѣшествуетъ основательному изученію ботаники. Такимъ образомъ откроется въ сіе-жъ время и отдѣленіе врачебныхъ познаній.

§ 15. Отдѣленіе врачебныхъ познаній, сообразно плану Московскаго университета, можетъ имѣть шесть профессоровъ и двухъ адъюнктовъ.

Рѣчь, говоренная въ дворянскомъ Собраніи Слободско-Украинской губерніи.

(1 сентября 1802 г.).

Благодарности! Она будетъ предметомъ, которымъ я тебя занять осмѣливаюсь, благородное, высокопочтенное Собраніе! Она наполняетъ мое сердце. О ежелибъ я могъ изъять изъ него чувствованія съ тою силою, которая убѣждаетъ души, которая дѣлаетъ истинну торжествующею! Приятно возвращеніе въ свою отчизну и дымъ отечества сладокъ... Ежели дикій Гренландецъ, не презрѣвъ бывъшми полами Европы, ни великолѣпными ея зданіями, ни блескомъ роскоши упоивающей чувства человѣка обжестительнаго, съ восторгомъ лобзаетъ замерзшій морской берегъ, который есть его отечество, ежели жестокость природы не могла его отвратить отъ климата его воспитаннаго, то каковы должны быть чувства человѣка, возвращающагося подъ благотворнѣйшій небосклонъ, который былъ свидѣлемъ игры и утѣхъ его дѣтства!—

82486

МЕДИЦИНСКІЙ ФАКУЛЬТЕТЪ ХАРЬКОВСКАГО УНИВЕРСИТЕТА за первыя 100 лѣтъ его существованія (1805—1905).

- I. Исторія факультета.
- II. Историческіе очерки кафедръ.
- III. Біографическій словарь профессоровъ и преподавателей.

ПОДЪ РЕДАКЦІЕЙ
проф. И. П. Скворцова и Д. И. Багалъя.

Изданіе Университета.

ХАРЬКОВЪ.
Типографія „Печатное Дѣло“ ии. К. И. Тагарина, Ключковскій—5.
1905—1906.

...которымъ вы хотите украсить нашу страну, отличить ее въ пространной Россіи. Позвольте Милостивые Государя! изъяснить вамъ глубочайшую и совершеннѣйшую мою благодарность. Я не утѣрю васъ, что я умѣю чувствовать и цѣнить ваше благоволеніе... вся жизнь моя посвящена будетъ на доказательства къ томъ. Она принадлежитъ моему отечеству, но въ особенности краю, который былъ отечествомъ для понятій моей юности, ибо—признаться должно—чувствованія ослабѣваютъ по мѣрѣ обшрности предметовъ; по слабости человѣческой природы ищутъ они стѣснить кругъ, которой обнять имъ должно. Сверхъ того, кто я? чтобы смѣть мнѣ воображать, будто дѣятельность моя когда либо можетъ имѣть примѣтное вліяніе на все обширное мое отечество. /Блаженъ уже сто- прать, еслили случай поставилъ меня въ возможности здѣлать малѣй- шее добро любезнѣйшей моей Украинѣ, которой полами столь тѣсно въ- нитивые Государя! я смѣю думать, что губернія наша предназначена раз- лѣтъ вокругъ себя чувство изъясности, и просвѣщенія. Она можетъ быть для Россіи то, что древніе Афины для Греціи. Мѣстное ея по- богатство дѣлаетъ ее средоточіемъ произведеній, сіе богатство, которое по до- статку водныхъ сообщеній не имѣемъ мы средствъ дѣлать съ недоста- очными мѣстами Государства, призывать къ намъ людей, которые бы наставляли нашими благами, раздѣляя ихъ съ нами, которые бы

IV.

Статьи по исторіи, исторіи литературы и проевѣщенія.

(1802 г.).

Предначертаніе о Харьковскомъ Университетѣ, представленное въ Харьковъ полному Дворянскому Собранію 29-го августа 1802 года и послужившее основаніемъ приговору оного Собранія 1 сентября.

- § 1. Университетъ будетъ принадлежать къ числу высшихъ училъ въ Имперіи, назначаемыхъ для пріготовленія юношества къ общественнымъ и государственнымъ должностямъ, посредствомъ познаній воественныхъ каждой.
- § 2. На семь основаній будутъ преподаваться въ Харьковскомъ Университетѣ всѣ тѣ науки, которыя открываютъ путь къ достойному занятію мѣстъ въ разныхъ званіяхъ гражданина и вѣрноподаннаго; и какіе званія или образы служенія Государю и Государству между собою различны, то и преподаваемая науки будутъ раздѣлены на особые классы, которые назовутся Отдѣленіями Университета.
- § 3. Таковыхъ отдѣленій въ Харьковскомъ Университетѣ предпо- лагается девять, которыя откроются не вдругъ; но отъ времени до вре- мени, по мѣрѣ какъ способы къ содержанію университета умножатся, и какъ пріготовлены будутъ наставники и учащіеся.
- § 4. Наукамъ, свойственнымъ въ особенности каждому званію, должны прешествовать науки, пристойныя каждому благовоспитанному разнанину. Онѣ пріготовляютъ его разуму къ прочнымъ свѣдѣніямъ, ожезвующимъ уже составлять ту часть, которой онъ себя посвятить. Знаніе языковъ, наипаче искусство въ природномъ, знаніе математики, физики, исторіи, географіи суть сего рода: прежде нежели молодой че- ловѣкъ приступитъ къ наукамъ, свойственнымъ въ особенности граждан- кой или военной службѣ, онъ долженъ уже имѣть оныя общія познанія. Такимъ образомъ первыми отдѣленіемъ университета будетъ отдѣленіе общихъ познаній, которое и откроется въ самомъ началѣ, то есть не позже 1-го сентября 1803 года.

1802 года сентября 4-го дня сія копія съ приговора, учиненнаго въ полномъ собраніи Слободско-Украинскаго Дворянства, выдана г-ну коллежскому совѣтнику Василю Назарьевичу Каразину, для принесенія всеподданнѣйшаго прошенія и ходатайствованія гдѣ слѣдовать будетъ отъ имени всего дворянства, по точному содержанію сего приговора.—Подлинную копію подписали: губернский предводитель дворянства Василій Донецъ-Захаржевскій, дворянства секретарь Ивавъ Тихонкій.

Протоколъ Харьковского Городскаго Общества. 1802 г. сентября 1 дня.

Перший період історії Харківського університету 1805–1835 рр.

За статутом російських університетів на медичному факультеті Харківського університету було шість кафедр, зокрема:

- анатомії, фізіології та судово-лікарської науки;
- патології, терапії і клініки;
- хірургії;
- повивальної справи;
- скотолікування;
- лікарського вѣществословія*, фармації та лікарської словесності.

Кафедри поповнювалися викладачами поступово та своєчасно. Завдяки енергійній діяльності членів факультету та ради університету почали виникати навчально-допоміжні установи, без яких розпочати правильне викладання на медичному факультеті було неможливо. У 1815 р. перші 98 лікарів отримали дипломи Харківського університету. А загалом перші 10 років можна безпомилково назвати роками підготовчими.

* Термін подано мовою оригіналу

1-й періодъ (1805—1835 г.) отличается, къ сожалѣнію, скудостью матеріаловъ, по которымъ можно бы было составить въ желаемой полнотѣ историческую замѣтку о медицинскомъ факультетѣ. Если объ университетѣ и имѣется ограниченное количество печатныхъ матеріаловъ, то и здѣсь отводится очень скромное мѣсто для медицинскаго факультета. Оставалась еще возможность пополнить дефицитъ сырымъ матеріаломъ „Архива Харьковскаго университета“, но и этотъ послѣдній не блещетъ полнотой и въ особенности по отношенію къ медицинскому факультету, такъ какъ за многіе годы совершенно затеряны даже протоколы засѣданій факультета. Вотъ почему я не могу удержаться, чтобы не выразить чувства величайшей благодарности глубокоуважаемому профессору Д. И. Багалѣю за его капитальнѣйшій трудъ, въ двухъ томахъ, „Опытъ исторіи Харьковскаго университета“, который почти исключительно одинъ послужилъ мнѣ базой для составленія историческаго обзора перваго періода Харьковскаго медицинскаго факультета.

Жизненный складъ нашего факультета въ началѣ XIX-го вѣка былъ значительно проще и непритязательнѣе, чѣмъ въ концѣ его.

По уставу российскихъ университетовъ 1804 года, на *врачебномъ* факультетѣ полагалось шесть кафедръ: 1. Анатомія, фізіологія і судбно-врачебная наука. 2. Патологія, терапія і клініка. 3. Хірургія. 4. Повивальное искусство. 5. Скотолѣченіе. 6. Врачебное вѣществословіе, фармація і врачебная словесность. Означенныя кафедры пополнялись преподавателями постепенно и своевременно и, благодаря энергичной дѣятельности членовъ факультета и совѣта университета, начали мало по малу возникать тѣ необходимыя учебно-вспомогательныя учрежденія, безъ которыхъ немислимо было начать правильное преподаваніе на медицинскомъ факультетѣ. Первые 10 лѣтъ* безошибочно можно назвать годами подготовительными.

Другий період історії Харківського університету 1835–1863 рр.

Завдяки статуту 1835 р. відбулося значне покращання викладання. Кількість кафедр та викладачів збільшено. Підвищено також фінансування на утримання викладачів та різних установ факультету. Останній із належною обережністю скористався новим статутом та вказівками керівництва, оновлював свій склад гідними викладачами, котрі зуміли піднести факультет на потрібну висоту. Необхідно також зазначити, що і сам час, і наведені обставини суттєво сприяли такому зростанню факультету. За цей період стало актуальним питання про спеціалізацію в медицині, тому керівництво факультету неодноразово доручало професорам та ад'юнктам викладати спеціальні розділи, які не увійшли до обов'язкових предметів за статутом. На початку 1860-х років фахівці факультету запропонували низку пропозицій щодо спеціального викладання деяких нових розділів медицини і керівництво після обговорення не тільки не відхилило, а й навпаки, заохочувало такі пропозиції через швидкий розвиток медицини взагалі.

За статутом 1835 р. на медичному факультеті замість шести передбачено 10 кафедр, серед яких такі:

- хірургія умоглядна (теоретична);
- хірургія операційна, очні хвороби та хірургічна клініка.

Як бачимо, із численних предметів виділена в окрему кафедру теоретична хірургія.

Наступні періоди характеризуються активним розгалуженням хірургії та появою першоджерел вітчизняної ортопедії як спеціальності.

По уставу 1835 года, на медицинскомъ факультетѣ, вмѣсто прежнихъ шести, полагалось десять слѣдующихъ кафедръ: 1. Анатомія (анатомія человеческого тѣла съ присоединеніемъ специальной фізіологіи и важнѣйшихъ статей сравнительной анатоміи); патологическая анатомія; разсѣченіе труповъ. 2. Фізіологія (общая фізіологія и общая патологія). 3. Семіотика. 4. Клиника (частная патологія и терапия; клиника въ больницѣ). 5. Хирургія умозрительная. 6. Хирургія операціонная, глазныя болѣзни и хирургическая клиника. 7. Повивальное искусство, женскія и дѣтскія болѣзни, прививаніе оспы, лѣченіе родильницъ и новорожденныхъ. 8. Судебная медицина, медицинская полиція, исторія и литература медицины, энциклопедія и методологія. 9. Скотолѣченіе (ветеринарная анатомія и фізіологія; діагностика болѣзней домашнихъ животныхъ). 10. Врачебное веществословіе (общая терапия, врачебное веществословіе, токсикологія, изъясненіе минеральныхъ водъ, фармація, рецептура, діететика, или гігіена).

Клініки та аудиторії медичного факультету Харківського університету.
 Фото з альбому О. М. Іваницького, 1905 р.

Розділ II

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Перші паростки ортопедії на медичному факультеті Харківського університету

Интерес до ортопедичних методів лікування хворих спостерігається в Харкові з середини XIX століття. Ще у 1843 р. видатний представник кафедри теоретичної хірургії професор А.К. Струве, вихованець та доктор медицини Дерптського університету, почав читати на медичному факультеті Харківського університету лекції з десмургії з ученням про вивихи і переломи. У 1849 р. професор П.А. Наранович підготував до друку підручник «Анатомо-физиологическое описание органов движения тела человеческого» (1850).

II. Анатомино-физиологическое описание органовъ движения тѣла человеческого, сочиненіе Петра Нарановича. Книга первая, *страдательные органы движенья*. Харьковъ. 1850. Сочиненіе въ 522 страницы, посвящено И. В. Буяльскому.

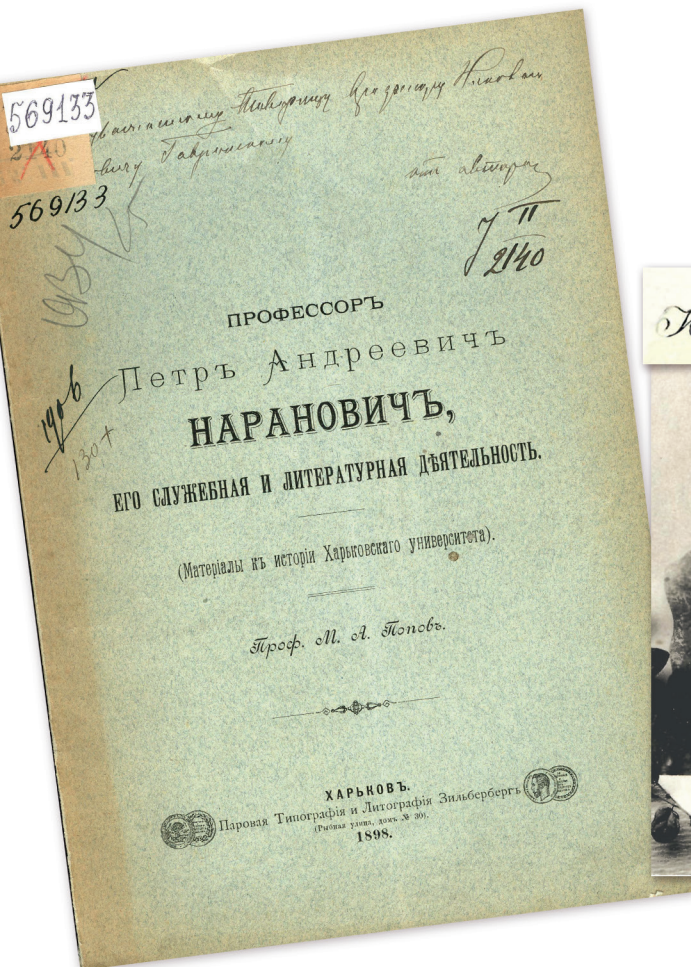
Предпосылается литература (перечисленіе источниковъ), которою авторъ пользовался при составленіи своего руководства, причемъ: 1) по описательной, топографической и хирургической анатоміи приводятся 82 сочиненія, 2) по общей анатоміи и микрографіи 30 сочиненій и 3) по сравнительной анатоміи 9 сочиненій.

3

Медицинскій Факультетъ
Императорскаго Харьковского Университета.
1856.

Медицинский факультет Харківського університету.
Фото з альбому О. М. Іваницького, 1905 р.

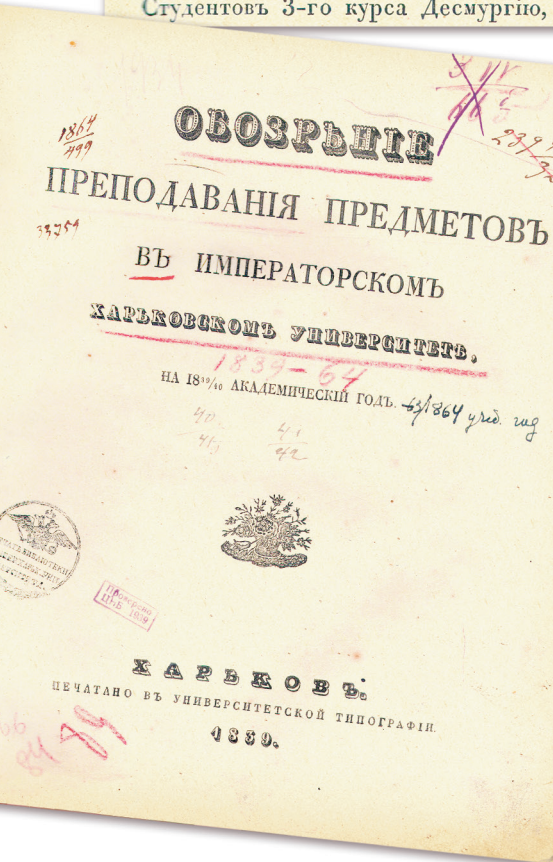
Струве Адольф Карлович
1810–1894 рр.

Наранович Петро Андрійович
1805–1858 рр.

9. Экстраординарный Профессоръ А. К. Струве будетъ читать Студентамъ 3-го и 4-го курсовъ въ теченіе цѣлаго года Теоретическую Хирургію, по руководству Хеліуса, по 6 часовъ въ недѣлю; во 2-е полугодіе для Студентовъ 3-го курса Десмургію, по руководству Корженевскаго.

5. Ординарный Профессоръ П. А. Нарановичъ въ оба полугодія будетъ преподавать Студентамъ 1-го и 2-го курсовъ Анатомію, по руководству Загорскаго и Гемпеля по 8 часовъ въ недѣлю. Студентамъ 3-го курса будетъ читать Патологическую Анатомію, по руководству Гоппе, по 2 часа въ недѣлю въ 1 полугодіе. Сверхъ того будетъ заниматься со Студентами 1-го и 2-го курсовъ во все зимнее время практическими упражненіями на трупахъ.

Харківський університет, 30-ті роки XIX ст. Гравюра середини XIX ст.

Третій період історії Харківського університету 1863–1884 рр.

Швидкий прогрес в усіх напрямках медицини у 50-х роках XIX століття, з одного боку, та розширення проведення практичних занять і експериментальних робіт, з іншого боку, безперечно вплинули на зміст та повноту статуту 1863 р. Кількість кафедр збільшилася до 17, а викладацький склад — до 33 (16 професорів та 17 доцентів). Дроблення кафедр на медичному факультеті обумовлено усвідомленням значної прогалини в медичній доктрині російських університетів за попереднім статутом. Щодо кафедр хірургічної спрямованості бачимо наступне:

- теоретична хірургія, при ній: офтальмологія з клінікою та вчення про сифілітичні хвороби, про хвороби сечових і статевих органів із клінікою;
- хірургічна факультетська клініка, при ній: оперативна хірургія; прикладна анатомія; вчення про пов'язки та машини; вправи в операціях на трупах;
- хірургічна госпітальна клініка.

Аналізуючи динаміку змін на Харківському медичному факультеті протягом третього періоду, мимоволі дивуєшся науковому зростанню та потужності колективу, ступінь яких незрівнянно підвищився за короткий проміжок часу. Значну роль у цьому відіграв статут 1863 р., який дозволив університетській науці активно розвиватися. Але не одному статуту слід завдячувати. Багато, коли не все, залежало

По уставу 1863 года, на медицинскомъ факультетѣ полагались нижеслѣдующія каедръ: 1. Анатомія здороваго человѣка. 2. Патологическая анатомія (систематическая—и патологическія вскрытія), 3. Физиологія (систематическая и экспериментальная). 4. Общая патологія (систем. и экспериментальная). 5. Эмбриологія, гистологія и сравнительная анатомія. 6. Общая терапия и врачебная діагностика; при ней исторія медицины и энциклопедія. 7. Спеціальная патологія и терапия; при ней систематическое и клиническое изложеніе ученія о нервныхъ и душевныхъ болѣзняхъ и о наклонныхъ сыпяхъ. 8. Терапевтическая факультетская клиника. 9. Терапевтическая госпитальная клиника. 10. Теоретическая хирургія; при ней офтальмологія съ клиникой и ученіе о сифилитическихъ болѣзняхъ, о болѣзняхъ мочевыхъ и половыхъ органовъ, съ клиникой. 11. Хирургическая факультетская клиника; при ней: оперативная хирургія; прикладная анатомія; ученіе о повязкахъ и машинахъ; упражненія въ операціяхъ на трупахъ. 12. Хирургическая госпитальная клиника. 13. Акушерство и женскія болѣзни, при ней дѣтскія болѣзни съ клиникой. 14. Судебная медицина съ токсикологіей, гигиѣна и медицинская полиція; при ней госпитальное судебно-медицинское отдѣленіе, судебно-медицинскія вскрытія, ученіе объ эпизоотіяхъ и ветеринарная полиція. 15. Медицинская химія и физика (физиологическая и патологическая химія, упражненія въ лабораторіи, прикладная физика). 16. Фармакогнозія и фармація. 17. Фармакологія теоретическая и экспериментальная; при ней рецептура и ученіе о минеральныхъ водахъ.

*Кабінети та аудиторії медичного факультету Харківського університету.
Фото з альбому О. М. Іваницького, 1905 р.*

від успішної підготовки своїх вихованців і дійсно рідкісного добору талановитих та досвідчених викладачів, на які був такий багатий третій період Харківського медичного факультету та які швидко зуміли оволодіти та організувати викладання на нових засадах. Енциклопедизм залишено і навпаки розвивається прагнення до спеціалізації, введено цікаві для всіх експериментальні дослідження в лабораторіях та на лекціях, котрі так соковито живили уми молоді. Практикуючі лікарі зі свого боку застосовували все нове, удосконалене та корисне, а молодь біля ліжка хворого спостерігала та отримувала користь від розумного способу лікування на підставі науки. Із особливим задоволенням зазначимо, що енергійна діяльність викладачів була гаряче прийнята студентами і молодими лікарями, тому багато хто з них мотивовано та дієво почав займатися науковою роботою.

Внесок харківської школи хірургів у започаткування та розвиток вітчизняної ортопедії

Грубе Вільгельм Федорович
1827–1898 рр.

Дудукалов Олексій Іванович
1838–1907 рр.

Наведемо кілька прикладів, коли хірурги ініціювали та проводили дослідження з фундаментальних проблем ортопедії. У той час на медичному факультеті єдиним хірургом, який проводив теоретичне і практичне навчання студентів, був директор хірургічної клініки професор В.Ф. Грубе. У 1863 р. він доручив старшому ординатору хірургічної факультетської клініки О.І. Дудукалову провести *«экспериментальную работу над восстановлением костной ткани из переселенного периоста»*. Але ця тема для докторської дисертації виявилася надто широкою і виконати її не дозволила мізерна грошова навчальна допомога. О.І. Дудукалов звузив її і подав як дисертацію *«Наблюдения и опыты над восстановлением костяного небного свода»*, яку блискуче захистив і був удостоєний ступеня доктора медицини. Зазначено також, що у 1882 р. за дорученням керівництва медичного факультету, крім своїх курсів, уже професор О.І. Дудукалов читав *«Учение о переломах, вывихах и воспалительных хирургических болезнях»*.

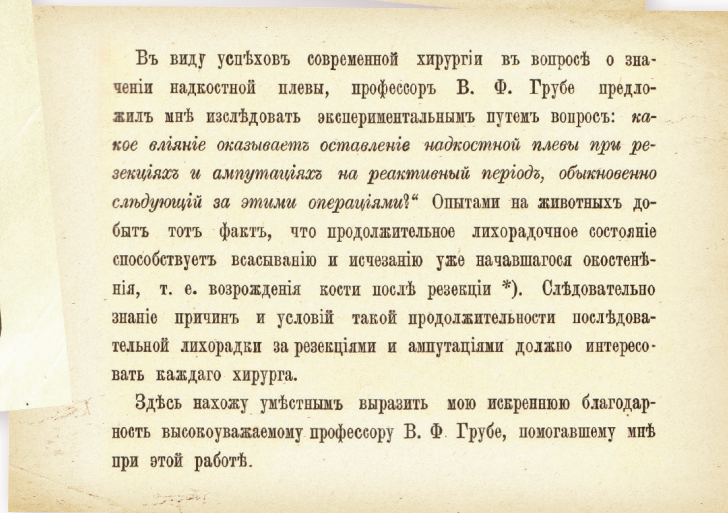
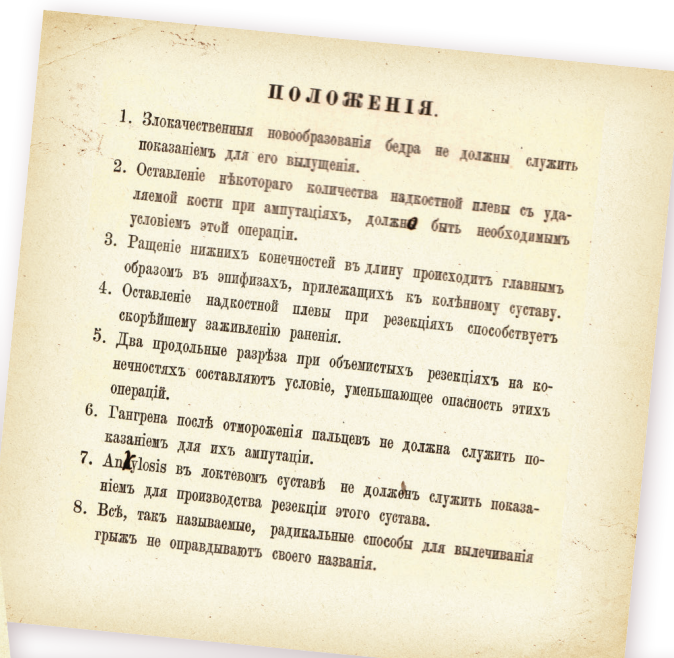
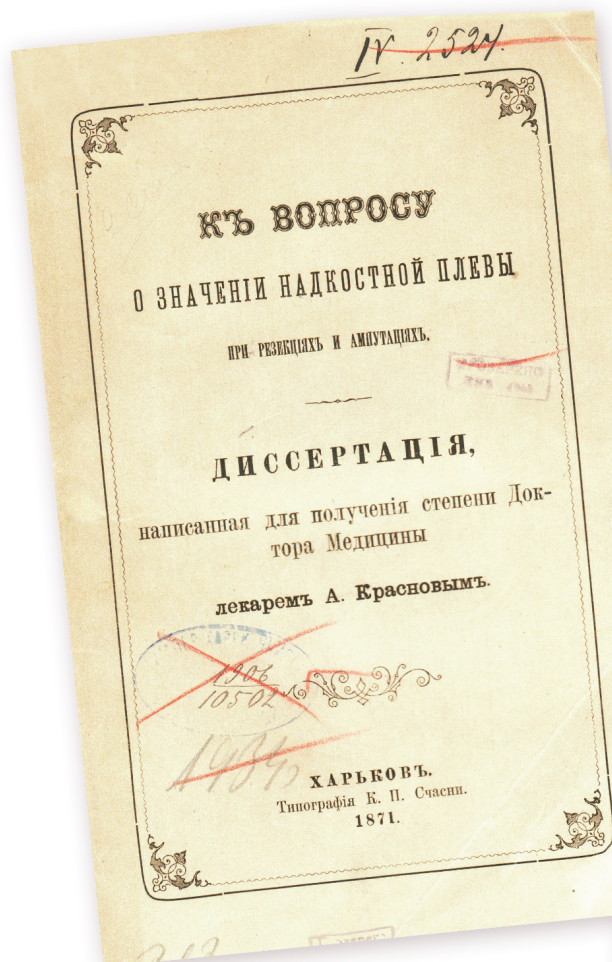

*Викладачі та випускники кафедри оперативної хірургії з топографічною анатомією.
Фото з альбому фотографа А. К. Федецького 1895 р.*

Краснов
Олександр Іванович

Ще один приклад, який яскраво ілюструє глибину наукового передбачення й інтерпретації отриманих результатів експериментальних досліджень. Маємо на увазі дисертаційну роботу «К вопросу о значении надкостной плевы при резекциях и ампутациях», подану в 1871 р. на здобуття ступеня доктора медицини лікарем О.І. Красновим за пропозицією професора В.Ф. Грубе. Для підтвердження сказаного наводимо титульний лист дисертації, вступ та висновки (положення).

Ступінь доктора медицини отримали Валеріан В'ячеславович Габетін за дисертацію «Влияние повторных кровопусканий на заживление переломов костей» (1873 р.) та Павло Іванович Морозов за дисертацію «О влиянии способа растяжения (Distractionsmethode) на тазобедренный и коленный суставы» (1874 р.).

*Морозов Павло Іванович
1846–1927 рр.*

*Зарубін Іван Кіндратович
1835–1904 рр.*

У 1877 р. опублікували наукові праці І.К. Зарубін «Огнестрельная рана тазобедренного сустава», В.Ф. Грубе — «Osteotomia subtrochanterica», та О.І. Дудукалов — «Материал к лечению врожденной косолапости (pes varo-eguinus)».

Роком пізніше (1878 р.) М.С. Субботін захистив дисертацію на ступінь доктора медицини «К вопросу о развитии энхондром в костях». Двома роками пізніше (1880 р.) вийшли статті В.Ф. Грубе «О гипсовом корсете Сайра» і «Лечение pes varus». У 1882 р. М.А. Соколов отримав ступінь доктора медицини за роботу «О регенерации поперечно-полосатых мышц после травматических повреждений».

Зазначене дозволяє стверджувати, що наприкінці третього періоду розвитку медичного факультету Харківського університету з'явилися підстави та почали визрівати передумови до виділення проблем ортопедії в окрему медичну, науково-практичну дисципліну.

*Соколов Микола Андрійович
1855–? рр.*

*Субботін Максим Семенович
1848–1913 рр.*

Студентський гуртожиток Харківського університету.
 Фото з альбому О. М. Іваницького, 1905 р.

Четвертий період історії Харківського університету 1884–1905 рр.

Цей період, який відповідає статуту 1884 р., мало чим відрізнявся від попереднього. Головною рисою його стало скасування виборного права професорів, призначення яких передано міністрові народної освіти. Кількість кафедр на Харківському медичному факультеті збільшено до 24, серед яких такі:

- оперативна хірургія з топографічною анатомією і вправами в операціях на трупі;
- хірургічна патологія з десмургією та вченням про вивихи і переломи;
- хірургічна факультетська клініка;
- хірургічна госпітальна клініка.

У четвертому періоді названі вище тенденції щодо відокремлення ортопедії посилилися, а складність прикладних та фундаментальність експериментальних робіт вийшла на якісно новий рівень. Зокрема, у 1891 р. наукову роботу, написану студентом В. Маланюком за завданням медичного факультету «К учению о трансплантации костной ткани» було відзначено срібною медаллю університету.

Четвертый период, отвечающий собою уставу 1884 года, мало чем отличается от предыдущего устава по количеству входящих отдельных кафедр. Главное отличие нового устава заключается в отмене выборного начала профессоров, назначение которых передано в ведение г. министра. Конкурсы на вакантные кафедры если и назначаются, то только с разрешения, или, вернее сказать, по указанию г. министра народного просвещения. Число кафедр увеличено до 23-х (в Харьковском медицинском факультете даже до 24-х, так как детская больница с клиникой в последнее время образовали отдельную кафедру). Доцентура уничтожена; за то дан широкое пространство приват-доцентуре, с целью иметь постоянно готовый кадр специалистов ученых и лекторов, для замещения вакантных кафедр. Как новинку, устав 1884 года принес с собой учреждение государственных выпускных экзаменов, о которых речь будет ниже.

По уставу 1884 года, на медицинском факультете полагаются следующие 24 кафедры: 1. Анатомия. 2. Патологическая анатомия. 3. Физиология. 4. Общая патология. 5. Гистология и эмбриология. 6. Врачебная диагностика с пропедевтической клиникой. 7. Частная патология и терапия. 8. Систематическое и клиническое учение о нервных и душевных болезнях. 9. Систематическое и клиническое учение о кожных и сифилитических болезнях. 10. Терапевтическая факультетская клиника. 11. Терапевтическая госпитальная клиника. 12. Оперативная хирургия с топографической анатомией и с упражнением в операциях на трупе. 13. Офтальмология с клиникой. 14. Хирургическая патология с десмургией и с учением о вывихах и переломах. 15. Хирургическая факультетская клиника. 16. Хирургическая госпитальная клиника. 17. Акушерство и женские болезни с клиникой. 18. Судебная медицина. 19. Энциклопедия и история медицины. 20. Гигиена и при ней: эпидемиология и медицинская полиция, медицинская статистика, учение об эпизоотических болезнях и ветеринарная полиция. 21. Медицинская химия. 22. Фармакогнозия и фармация. 23. Фармакология с рецептурой, токсикологией и учением о минеральных водах. 24. Детская больница с клиникой.

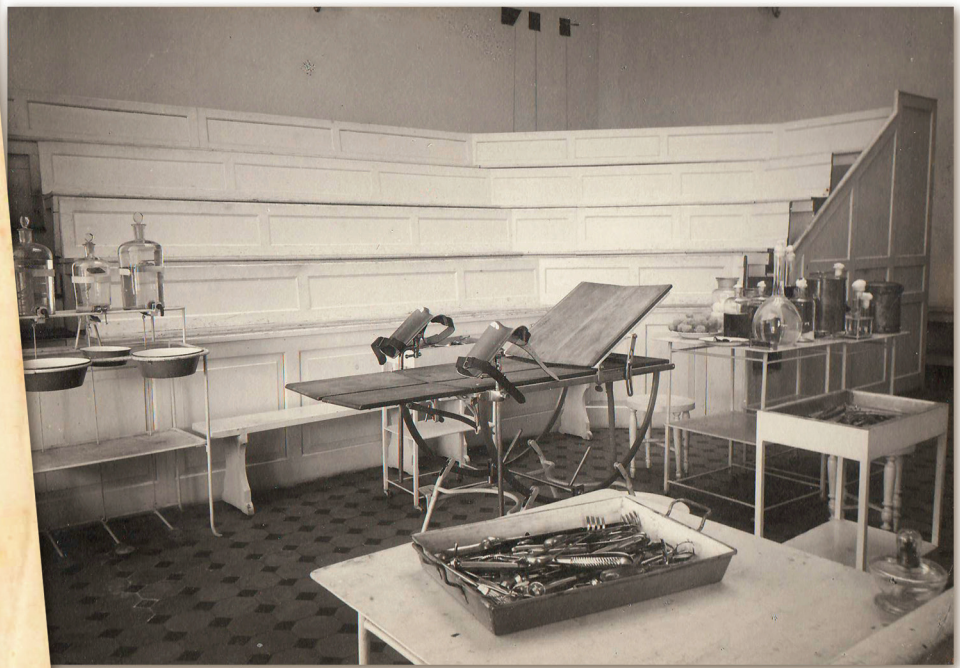
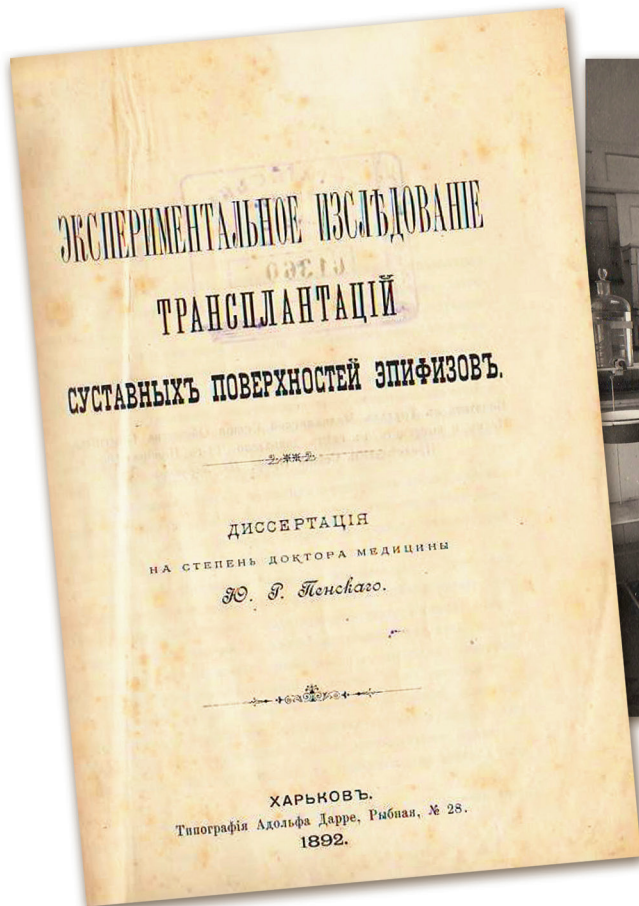
Удостоєні ступеня доктора медицини були Ю.Р. Пенський за дисертацію «Экспериментальное исследование трансплантаций суставных поверхностей эпифизов» (1892 р.) та В.Ф. Воскресенський за дисертацію «Синовиальные влагалища кисти руки» (1893 р.). При цьому професор Ю.Р. Пенський, на думку сучасних фахівців, виконав операцію з пересадки суглоба в експерименті одним із перших у світі.

*Пенський Юліан Романович
1859–1920 рр.*

*Воскресенський Василь Федорович
1853–1909 рр.*

*Операційна зала факультетської хірургічної клініки
професора В. Ф. Грубе медичного факультету
Харківського університету 1897 р.*

*Заняття на кафедрі оперативної хірургії
та топографічної анатомії.
Професор Ю. Р. Пенський сидить у центрі
(1910–1911 рр.)*

Опыты реплантации произведены на одномъ и томъ же животномъ; опыты трансплантации на двухъ животныхъ въ соответственныхъ мѣстахъ.

Всѣ опыты, произведенные мною, можно раздѣлить на три группы, первая — трансплантация хрящевой суставной поверхности, вторая — пересадка суставной поверхности эпифиза, т. е. костной пластинки съ покрывающимъ ее хрящемъ одной кости въ сочлененіи, третья — пересадка обѣихъ соприкасающихся поверхностей суставовъ.

Имѣя въ виду эти два капитальные исхода костныхъ резекцій вообще, т. е. укороченіе и ограниченіе функцій, мы предприняли рядъ экспериментальныхъ изслѣдованій съ цѣлью выяснитъ: возможно ли пополненіе суставныхъ концовъ резецированныхъ костей въ предѣлахъ эпифиза соответственными частями, взятыми отъ одного и того же или же разныхъ животныхъ и, — что произойдетъ при подобныхъ манипуляціяхъ съ функціей оперированнаго сустава.

Оканчивая описаніе моихъ опытовъ и суммируя ихъ результаты, я прихожу къ слѣдующимъ выводамъ:

1. Пересаженный членосуставной хрящъ можетъ прирости къ подлежащей кости эпифиза, если противолежащая суставная поверхность удерживаетъ его въ непосредственномъ прилеганіи къ кости. Оп. 1. Рис. 1.

2. Пересаженная суставная хрящевая поверхность срастается на мѣстѣ соприкосновенія съ членосуставной поверхностью хряща образуя на мѣстѣ соединенія хрящевую ткань. Рис. 1.

3. Реплантированные членосуставныя поверхности одной изъ двухъ, соприкасающихся костей сочлененія, прирастаютъ къ эпифизу, не измѣняя функцій сустава и не представляя какихъ бы то ни было патологическихъ измѣненій его. Оп. 4 и 14. Рис. 2, 3, 4, 5.

4. Реплантированные членосуставныя поверхности сустава, при осложненіи гнойнымъ воспаленіемъ сочлененія, резорбируются. Оп. 15.

5. Приростаніе ре- и трансплантированныхъ частей происходитъ черезъ новообразование костной ткани; трабекулы материнской кости образуютъ непосредственное продолженіе трабекулъ пересаженныхъ эпифизовъ. Рис. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10.

6. Трансплантированные членосуставныя поверхности одной кости въ суставъ прирастаютъ, выполняя собою прежде образованный дефектъ, не измѣняя функцій сустава. Оп. 6, 7 (рис. 6, 7, 8). Оп. 8, 9, 12 (рис. 10 и 11).

7. Трансплантация одной членосуставной поверхности въ суставъ, взятая отъ другаго рода животныхъ, резорбируется (оп. 11 и 13) или выдѣляется. Оп. 10.

8. Трансплантация обѣихъ, соприкасающихся суставныхъ поверхностей сочлененія, дала отрицательный результатъ въ смыслѣ приростанія и образованія вполнѣ годнаго сустава: пересаженные кости съ хрящемъ или подвергались резорбціи (оп. 20), или присоединялось гнойное воспаленіе съ слѣдующимъ выдѣленіемъ, или резорбціею трансплантированныхъ костей (оп. 19, 21, 22). Въ томъ и другомъ случаяхъ наступало ограниченіе функцій сочлененія.

9. Трансплантация членосуставной поверхности эпифиза одной кости въ суставъ и удаленіе противолежащей безъ замѣненія дала въ результатъ резорбцію пересаженной кости и сращеніе соединительнотканнаго характера между эпифизами.

10. Для благоприятнаго исхода ре- и трансплантаций (приростанія и функцій) необходима *prima intentio*.

*Подрез
Аполлінарій Григорович
1852–1900 рр.*

*Орлов
Леонід Володимирович
1856–1923 рр.*

*Деліцин
Сергій Миколайович
1858–1918 рр.*

*Кузнєцов
Михайло Михайлович
1863–1913 рр.*

Професор А.П. Подрез опублікував дві статті, присвячені лікуванню кісткового туберкульозу, — «Случай непосредственного хирургического вмешательства при туберкулезном поражении шейных позвонков» (1886 р.) і «Об оперативном лечении бугорчатки суставов» (1889 р.). Приват-доцент Л.В. Орлов у роботі «Осумкованные экзостозы и их развитие» (1880 р.) висвітлює не менш важливе питання. Не обійдено увагою проблеми ампутацій кінцівок — у 1895 р. вийшла праця професора С.М. Деліцина «Опыт видоизменения остеопластической ампутации бедра». Приват-доцентом М.М. Кузнєцовим у 1896 р. опублікована робота «Артродез, показания и результаты этой операции». Він у 1897–1898 рр. викладав в університеті доцентський курс «Современное учение о воспалении суставов». І, нарешті, М.П. Трінклер у 1899 р. захистив докторську дисертацію за темою «К хирургии поперечных переломов надколенника». Уже багато років його ім'я носить одна з вулиць, що обіймає територію сучасної Харківської обласної клінічної лікарні.

Наведені далеко не всі публікації, які відображають зміст досліджень ортопедичних проблем ученими-хірургами медичного факультету Харківського університету четвертого періоду його існування. Але вони яскраво свідчать про їхню багатовекторність, значущу «критичну масу» що визріла і була цілком достатньою для відокремлення ортопедії від матері-хірургії. На порядок денний стала організація ортопедичних закладів, які організаційно та структурно відповідали б ортопедії та вирішенню її діагностичних, лікувальних і профілактичних завдань.

Перші ортопедичні установи у Харкові

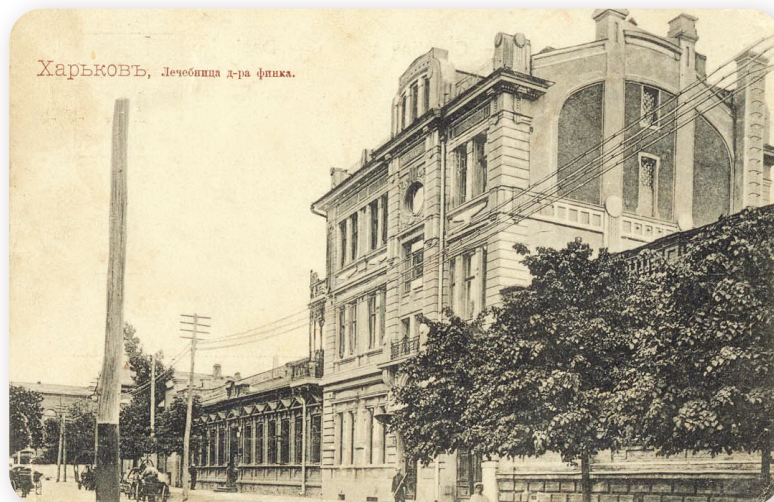
Першу ортопедичну установу в Харкові відкрив у 1896 р. відомий ортопед Юліус Федорович Фінк. Нею стала приватна ортопедична лікарня із ортопедичною майстернею, де працював досвідчений технік Р. Г. Бартельс. У майстерні виготовляли корсети, ортопедичні апарати, тюттори, взуття тощо.

Фінк Юліус Федорович
1864–? рр.

Потужний поштовх для розвитку ортопедії дало відкриття 8 листопада 1895 р. професором фізики Вюртцбурзького університету Вільгельмом Конрадом Рентгеном нового виду випромінювання, створення на його основі спеціальних рентгенологічних методів дослідження та використання їх у діагностиці стану опорно-рухової системи. За наявності в установі рентгенівського обладнання, використанням його в обстеженні пацієнтів оцінювали її рівень, сучасність, діагностичні можливості та обґрунтоване застосування методів лікування.

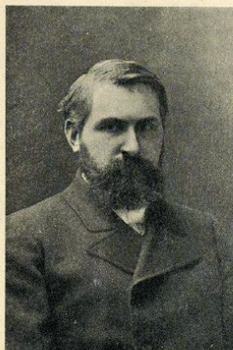

Клініка доктора Ю. Ф. Фінка. Харків, вул. Вознесенська, 12 (зараз вул. Фейрбаха, 12)

Наявність рентгенапарата, високий професіональний рівень та намагання крокувати в ногу з часом дозволило учню професора В.Ф. Грубе, відомому харківському щелепно-лицевому хірургу, професору М.Б. Фабриканту приймати у власній лікарні крім профільних, і ортопедичних хворих, а саму установу позиціонувати ще у 1901 р. як ортопедичний інститут.

М. Б. Фабрикантъ.

Фабрикантъ, Мойсей Борисовичъ, Харьковскій врачъ, родился въ 1864 году въ Подольской губ.

По окончаніи съ отличіемъ Харьковскаго университета по медицинскому факультету (89 г.) въ теченіе двухъ лѣтъ работалъ при хирургической клиникѣ проф. Грубе.

Пробывъ годъ за-границей и прослушавъ лекціи лучшихъ профессоровъ при усиленной работѣ въ клиникахъ, занялъ въ 1892 г. должность ординатора факультетско-хирургической клиники въ Харьковѣ.

Въ 99 г. открылъ свою хирургическую лѣчебницу, въ которой состоитъ заведующимъ и старшимъ врачемъ.

1901

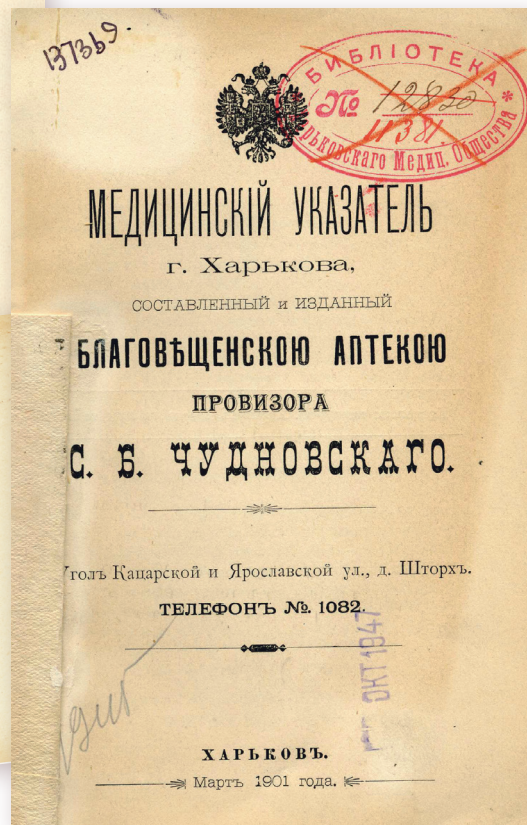
Фабрикантъ
Мойсей Борисович
1864–1951 pp.

Хирургическая лѣчебница и Ортопедическій институтъ доктора М. Б. Фабриканта.

(Театральный площ. соб. д., № 5. Телефонъ № 556).

Спеціально построенное зданіе со всѣми необходимыми приспособленіями, водяное отопленіе съ принудительной постоянной вентиляціей, дающей двукратный обмѣнъ воздуха въ часъ, электрическое освѣщеніе; при лѣчебницѣ имѣется рентгеновскій аппаратъ. Пріемъ стационарныхъ больныхъ по всякое время; приходящихъ отъ 6—7 час. вечера ежедневно. Гимнастика и ортопедическое лѣченіе въ извѣстное время по взаимному соглашенію. Ординаторъ лѣчебницы Яковъ Борисовичъ Брандсбургъ.

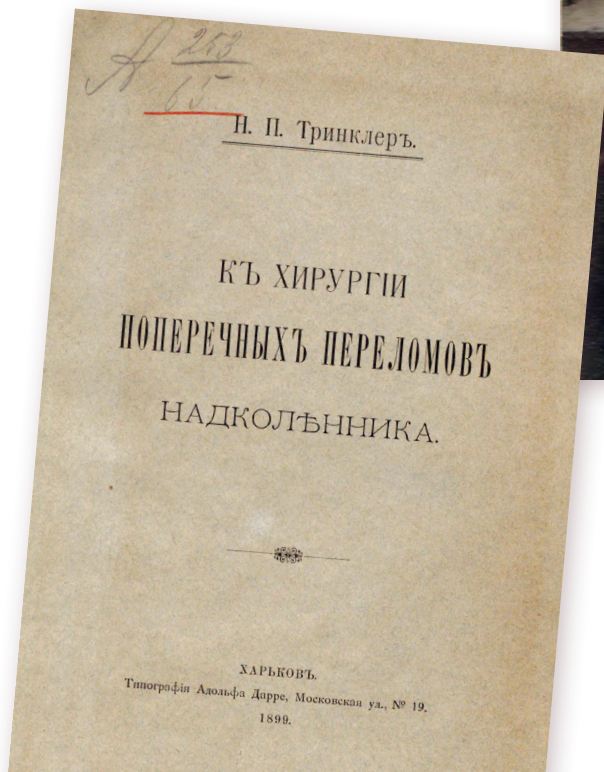
Розвиток промисловості вкінці XIX — на початку XX століття в Харкові призвів до збільшення кількості постраждалих із свіжими травмами. У зв'язку з цим у 1885 р. Харківське медичне товариство відкрило лікарню для осіб, яким необхідна екстрена допомога. При хірургічних клініках медичного факультету університету почали працювати ортопедичні кабінети. На очолюваний професором М. П. Трінклером кафедрі хірургічної патології в 1904 р. затверджено посаду асистента, а з 1912 р. — доцента з ортопедичної хірургії, десмургії та вчення про переломи і вивихи. Створюються матеріальні передумови для організації ортопедичної клініки при кафедрі госпітальної хірургії медичного факультету Харківського університету.

Трінклер
Микола Петрович
1859–1925 рр.

Ортопедичний кабінет факультетської
хірургічної клініки професора В. Ф. Грубе
медичного факультету Харківського
університету в 1897 р.

Наголосимо, що, на думку першого директора Медико-механічного інституту професора К. Ф. Вегнера, поштовхом до швидкого розвитку вчення про переломи у першому десятилітті ХХ століття стали два чинники: впровадження в практику **рентгенівських променів і введення закону (правила) про страхування робітників та службовців фабрично-заводської, гірничої та гірничозаводської промисловості від нещасних випадків**, які вимагали максимального відновлення функцій та працездатності потерпілих. Рентгенографію спіткала доля «неподкупного контролю над формою сраценої кости, а страховые законы заставляют оценивать функции переломанной конечности».

Із сьогодення видно ще один чинник — це **створення спеціалізованих ортопедо-травматологічних установ**, особливо з лікувально-соціальним спрямуванням. Головним критерієм ефективності їх діяльності стало відновлення працездатності постраждалих.

Для повного розуміння ситуації зазначимо, що спонукальною причиною для прийняття доленосних рішень державного значення став підготовлений урядом та затверджений царем відповідний закон.

Назване склало підґрунтя до розгляду та прийняття важливого організаційного рішення Радою З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії щодо створення в Харкові Медико-механічного інституту з Медико-консультаційним бюро.

8186. Правила о вознаграждении потерпевших в следствии несчастных случаев рабочих и служащих, а равно членов их семейств в предприятиях фабрично-заводской, горной и горно-заводской промышленности. (Высочайше утверждены 2 июня 1903 г.). Изд. П. Певина. Екатеринбург. 1903. Тип. газ. «Уральская жизнь». 16 д. 25 стр. 300 экз. Ц. 20 коп.

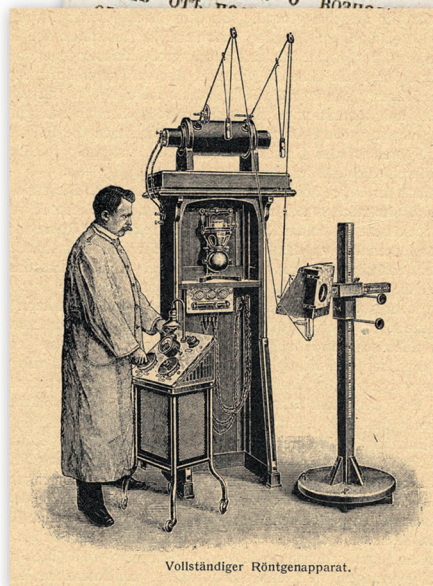
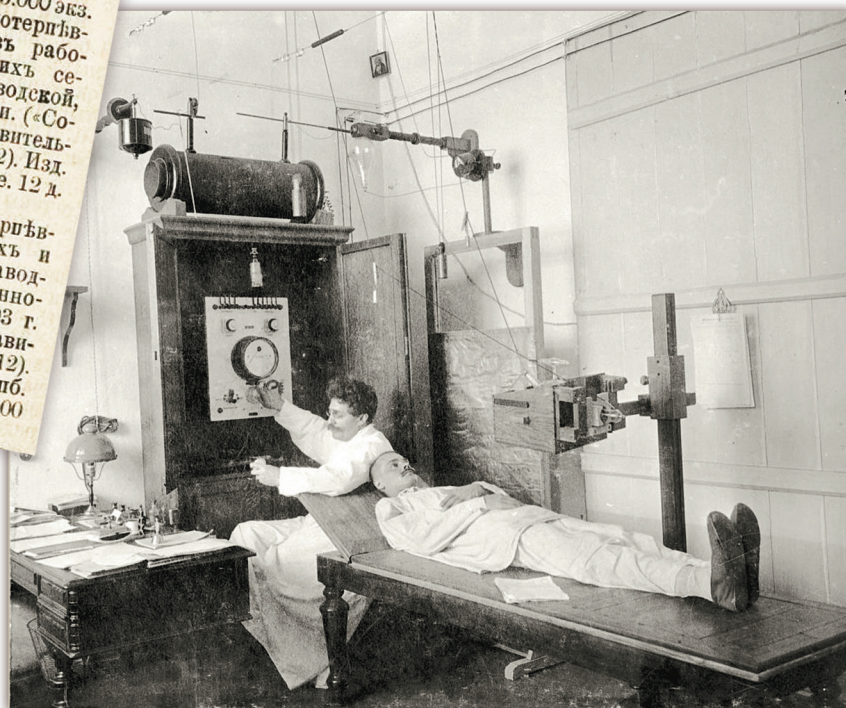
8187. Правила о вознаграждении потерпевших в следствии несчастных случаев рабочих и служащих, а равно членов их семейств в предприятиях фабрично-заводской, горной и горно-заводской промышленности («Собр. узак. и расп. Прав.» № 81.—2 августа 1903). Изд. неофициальное. (С.-Петербургское Общество Страхования). Спб. 1903. Тип. А. Лапинского. 8 д. 31 стр. 15.000 экз.

8188. Правила о вознаграждении потерпевших в следствии несчастных случаев рабочих и служащих, а равно членов их семейств в предприятиях фабрично-заводской, горной и горно-заводской промышленности. (Высочайше утвержд. 2 июня 1903 г.) и объ учреждении старости в промышленных предприятиях. (Высочайше утвержд. 10 июня 1903 г.). Изд. неофициальное юридич. книжного маг. И. Анисимова. Спб. 1903. Тип. Р. Вольшина. 8 д. 35 стр. 2.000 экз. Ц. 25 коп.

8189. Правила о вознаграждении потерпевших в следствии несчастных случаев рабочих и служащих, а равно членов их семейств в предприятиях фабрично-заводской, горной и горно-заводской промышленности. (Высочайше утверждены 2-го июня 1903 г. «Собрание узак. и распор. Прав.» 1903 г., № 81). Изд. М. Зильберберг и с-вья. Харьков. 1903. Тип. 8 д. 20 стр. 3.000 экз.

8190. Правила о вознаграждении потерпевших в следствии несчастных случаев рабочих и служащих, а равно членов их семейств в предприятиях фабрично-заводской, горной и горно-заводской промышленности. («Собрание узаконений и распоряжений Правительства» 2 августа 1903 года, № 81. Ст. 912). Изд. неофициальное. Спб. 1903. Тип. А. Бенке. 12 д. 42 стр. 30.000 экз.

8191. Правила о вознаграждении потерпевших в следствии несчастных случаев рабочих и служащих, а равно членов их семейств в предприятиях фабрично-заводской, горной и горно-заводской промышленности. («Собрание узаконений и распоряжений Правительства» 2 августа 1903 года, № 81. Ст. 912). Изд. неофициальное. Спб. 1903. Тип. А. Бенке. 12 д. 42 стр. 30.000 экз.

Vollständiger Röntgenapparat.

Перші рентгенапарати

Розділ III

ПІДґРУНТЯ

Із матеріалів XXX З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії

П. 11. «Об устройстве медико-механического института и медико-консультационного бюро в Харькове при Совете Съезда горнопромышленников Юга России».

XXX Съездом было поручено Совету Съезда при участии врачей Донецкого Бассейна и научных авторитетов разработать вопрос об учреждении при Совете Съезда в Харькове консультационного бюро и представить доклад об этом ближайшему Съезду.

Воспользовавшись заграничной командировкой доктора К. Ф. Вегнера, врача Русско-Бельгийского О-ва, Совет Съезда просил его, вместе с доктором Н. А. Гейдером, также уехавшим за границу с научной целью изучить постановку и организацию врачебного дела при страховых учреждениях за границей и значение их в целях лечения пострадавших рабочих для восстановления их потери трудоспособности и по возвращении из заграницы изложить собранные материалы в доклад. В заседаниях 21-го июля и 26-го августа доклад был представлен на рассмотрение Совета Съезда, в котором участвовали приглашенные врачи горных и заводских предприятий Юга России. В заседании 26 августа было постановлено доклад этот отпечатать, разослать всем районным комиссиям для дачи отзыва и по получении таковых внести в означенный доклад соответственные дополнения и изменения и затем представить его на рассмотрение XXXI очередного Съезда.

Зала історичних засідань
XXX та XXXI З'їздів
гірничопромисловців Півдня Росії
(1906, 1907 рр.)

П. 11. „Объ устройствѣ медико-механическаго института и медико-консультационнаго бюро въ Харьковѣ при Советѣ Съезда горнопромышленниковъ юга Россіи“.

XXX Съѣздомъ было поручено Совету Съезда при участіи врачей Донецкаго бассейна и научныхъ авторитетовъ разработать вопросъ объ учрежденіи при Советѣ Съезда въ Харьковѣ Консультационнаго бюро врачей и представить докладъ объ этомъ ближайшему Съѣзду.

Воспользовавшись заграничною командировкою доктора К. Ф. Вегнера, врача Русско-Бельгійскаго О-ва, Советъ Съезда просилъ его, вмѣстѣ съ докторомъ Н. А. Гейдеромъ, также уѣхавшимъ за границу съ научною цѣлью, изучить постановку и организацію врачебнаго дѣла при страховыхъ учрежденіяхъ за границей и значеніе ихъ въ цѣляхъ леченія пострадавшихъ рабочихъ для восстановленія ихъ потери трудоспособности и по возвращеніи изъ заграницы изложить собранные матеріалы въ докладъ. Въ засѣданіяхъ 21-го іюля и 26-го августа докладъ былъ представленъ на разсмотрѣніе Совета Съезда, въ которомъ участвовали приглашенные врачи горныхъ и заводскихъ предприятий юга Россіи. Въ засѣданіи 26 августа было постановлено докладъ этотъ отпечатать, разослать всѣмъ районнымъ коммисіямъ для дачи отзыва и по полученіи таковыхъ внести въ означенный докладъ соотвѣтственные дополненія и измѣненія и затѣмъ представить его на разсмотрѣніе XXXI очереднаго Съезда.

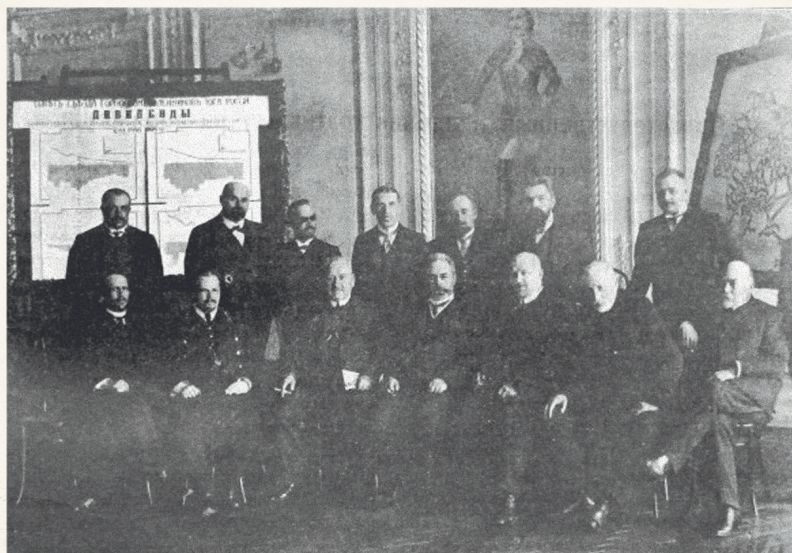
Голова Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії фон Дітмар Микола Федорович та його іпостасі

Вінцем, закономірним природним етапом розвитку ортопедії в місті, Слобожанщині та країні стало відкриття у Харкові 8 червня 1907 р. при Раді З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії Медико-механічного інституту з Медико-консультаційним бюро. Ініціатором створення такої установи після всебічного вивчення та обговорення питання став Голова Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії гірничий інженер, авторитетний підприємець, видатний громадський діяч, яскравий представник ділової еліти тогочасної держави, учень видатного вченого Д. І. Менделєєва — Микола Федорович фон Дітмар.

Протягом багатьох років постать М. Ф. фон Дітмара за політичними міркуваннями залишалася, за невеликим винятком, поза увагою радянських істориків, тому наразі наведемо основні відомості про життя та багатогранну діяльність цієї непересічної особистості, які останніми роками з'явилися в історіографічній літературі. Дуже вдалий її огляд зроблено в дисертаційній роботі В. Ю. Медяника (2016).

*фон Дітмар
Микола Федорович
1865–1919 рр.*

*Зустріч М. Ф. фон Дітмара (сидить третій праворуч)
та членів Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії
з головою Державної думи Російської імперії О. І. Гучковим
(1910 р.)*

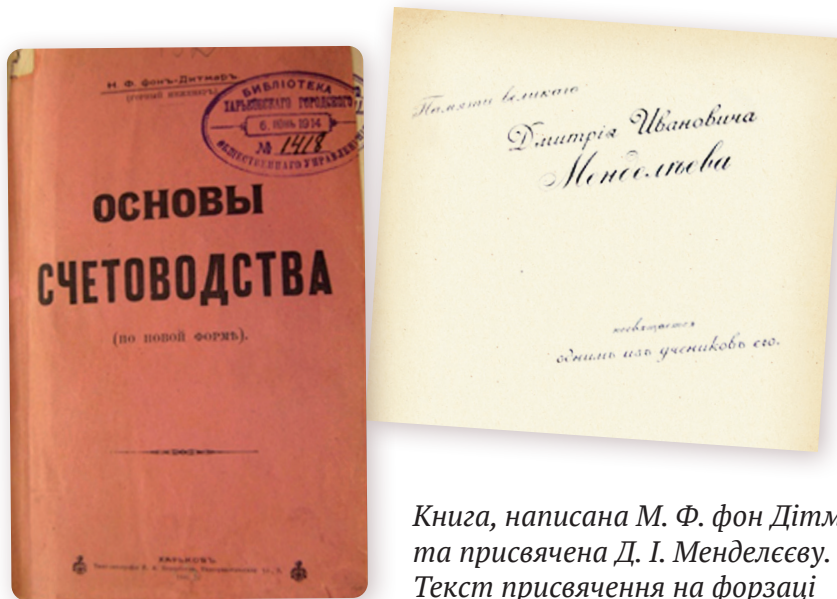
фон Дітмар
Микола Федорович,
випускник 1-го
Московського
кадетського корпусу

М. Ф. фон Дітмар народився 10 травня 1865 року в Москві в родині військового, тому не дивно, що і перша його освіта була військовою. У 1882 р. він успішно закінчив Московський кадетський корпус та отримав звання підпоручика. Але військову кар'єру вирішив не продовжувати. Із 1882 по 1885 рр. навчався як вільний слухач на фізико-математичному та юридичному факультетах Санкт-Петербурзького університету. Проте в умовах бурхливого розвитку промисловості Миколу Федоровича значно більше приваблювали промислові підприємства, металургійні заводи та вугільні шахти. І він обрав для себе фах гірничого інженера, який був одним із найпрестижніших у суспільстві в другій половині XIX — на початку XX століть. Починаючи з 1885 р. протягом навчання в Санкт-Петербурзькому гірничому інституті опанував із високим рівнем навчальних досягнень низку дисциплін, серед яких німецька і французька мови, креслення, гірнича практика і механіка, хімія, геогнозія, гірниче мистецтво, гірничі статистика, гірничі право, неорганічна і органічна хімія, маркшейдерське мистецтво, мінералогія, палентологія тощо.

Менделєєв Дмитро Іванович
1834–1907 рр.

Одним із викладачів М. Ф. фон Дітмара був видатний учений і суспільний діяч Д. І. Менделєєв, який відіграв величезну роль у формуванні світоглядних орієнтирів та визначенні життєвих пріоритетів М. Ф. фон Дітмара, зорієнтувавши в перспективності дослідження вугільної та металургійної промисловості Донбасу та особливого місця цього регіону в економічному житті країни. Д. І. Менделєєв був для М. Ф. фон Дітмара не лише видатним вченим, мудрим наставником і педагогом, а й справжнім товаришем і «науковим батьком», постійно закликаючи до наполегливої розумової праці та стимулюючи до наукової роботи. Свідченням глибокої поваги Миколи Федоровича до свого наставника став авторський підручник «Основи счетоводства (по новой форме)», який видано у 1907 р. і присвячено Д. І. Менделєєву.

Книга, написана М. Ф. фон Дітмаром
та присвячена Д. І. Менделєєву.
Текст присвячення на форзаці

Після закінчення навчання М. Ф. фон Дітмар протягом двох років (1889–1891) працював на Путилівському заводі. У 1891–1895 рр. брав активну участь у будівництві Рязансько-Казанської, Балашово-Харківської, Єлець-Валуйської, Курсько-Воронезької та Катериненської залізниць, здійснюючи геолого-технічні розвідки і пошук джерел водопостачання.

Наступний етап його життєдіяльності пов'язаний із другим рідним для нього містом — Харковом, який був центром південного гірничопромислового регіону імперії. Потенціал міста виявився чудовим полем діяльності для молодого, обдарованого, завзятого та енергійного інженера. Саме під час харківського періоду відбувається становлення М. Ф. фон Дітмара як одного з найуспішніших і найавторитетніших підприємців у середовищі ділової еліти південно-східної України, творчі підйоми в науковому світі, дебют та встановлення на політичній арені як суспільно-політичного діяча.

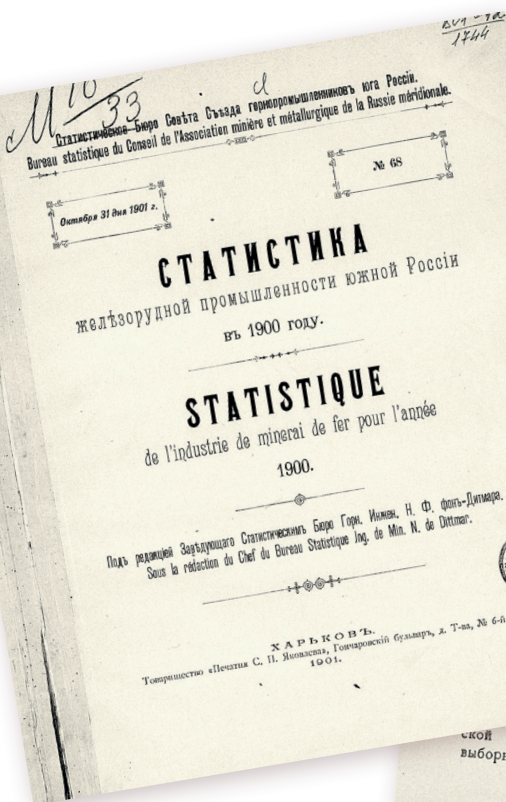
Ще у 1891 р. М. Ф. фон Дітмар відкрив у Харкові слюсарно-механічну майстерню з виготовлення деталей для буріння свердловин і гірничої справи. Висока якість і широкий попит на вироби майстерні стали поштовхом до подальшого розширення підприємства. У результаті було створено два заводи — чавунно-мідно-ливарний та котельно-механічний під загальною назвою «Харьковский машиностроительный завод «Н. Ф. фон Дитмар». Вони виробляли інструментарій для буріння свердловин, насоси, машини для гірничої та будівельної справи, крани, парові котли, транспортери і вагонетки. Більшість продукції була орієнтована на потреби гірничовидобувної галузі, передусім, шахт Донбасу. Із початком I-ї Світової війни на заводах М. Ф. фон Дітмара було частково призупинено виготовлення насосів і парових котлів, натомість відбулася переорієнтація виробництва продукції відповідно до потреб воєнного часу. Назване підприємство відоме як «Завод «Світло шахтаря» і працює до сьогодні, а харків'яни з вдячністю згадують його засновника.

фон Дітмар
Микола Федорович
1900-ті роки

Важливою віхою в житті М. Ф. фон Дітмара стала тісна співпраця з органами гірничопромисловців Півдня Росії. Починаючи з 1893 р. він став активним учасником роботи з'їздів гірничопромисловців — першої в імперії представницької організації ділових кіл.

М. Ф. фон Дітмар був одним із організаторів статистичної справи, фундатором гірничо-заводської статистики на Півдні України. Під час роботи з'їздів гірничопромисловців регіону його неодноразово обирали секретарем цієї організації, він займав інші виборні та адміністративні посади. Маючи чудову репутацію в торгівельно-промисловому світі, цей авторитетний підприємець у 1906 р. був обраний Головою Ради з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії. На цій посаді він працював до 1917 р. Серед його здобутків варто виокремити успішну координацію дій промислових концернів Південної Росії на внутрішньому ринку, створення стратегії прориву продукції вітчизняної гірничо-металургійної галузі на ринки Європи і Близького сходу, популяризацію Донецького вугілля в країнах Середземномор'я, створення статистичного, технічного, юридичного, санітарного відділів у складі Ради з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії. Починаючи з 1903 р. М. Ф. фон Дітмар був головним редактором галузевого видання з'їздів гірничопромисловців — «Горно-заводской листок», який містив різноманітні рубрики і форми подачі матеріалу, охоплював широкий спектр економічних, політичних і соціальних питань.

Бюро Совета Съезда горнопромышленников юга России.

В этом издании собраны статистические сведения промышленности южной России за 1900 год, для сравнения с данными по другим районам России и по царствам за ряд лет. Данные, приведенные в журнале, получены отчасти от рудников южной России, отчасти от официальных изданий и из отчетов инженеров горной области южной России о промышленности в 1899 и 1900 г.г. Напечатанная в табличной части Сборника таблицы по Криворожской желѣзорудной промышленности собраны при содействии выборного XXV Съезда, горного инженера С. Е. Замовского.

Завѣдующій Статистическимъ Бюро,
Горный Инженеръ Н. Ф. фонъ-Дитмаръ.

Люк харківської водопровідної мережі,
виготовлений на «Харьковском
машиностроительном заводе
"Н. Ф. фон Дитмар"»

IV-й Всероссийский съезд представителей биржевой торговли и сельского хозяйства 21-го января.

Со списком фотографий журнала «Огонь» В. Б. Булга.

1) Предсѣд. съѣзда А. Я. Прозоровъ, 2) газарный предсѣд. В. И. Тинирязевъ, 3) товар. предсѣд. баронъ Э. А. Жирард-де-Сукантонъ, 4) товар. предсѣд. Г. А. Вазетелли, 5) Н. А. Кроновъ, 6) Н. Ф. фонъ-Дитмаръ, 7) Л. П. Котловскій, 8) Е. Е. Каратыгинъ, 9) М. Н. Милларъ, 10) В. Л. Силанъ, 11) Э. И. Иаминскій, 12) Г. Я. Раховичъ, 13) Н. Д. Минуха-Манлай, 14) С. Ф. Фонтанъ, 15) В. И. Воробьевъ, 16) А. Р. Манасевичъ.

Січень 1912 р.

Протягом 1912–1916 рр. Микола Федорович плідно працював і в інших організаціях. Зокрема, він був радником голови Ради з'їздів представників промисловості і торгівлі, членом Ради із залізничних питань Міністерства шляхів сполучення, членом Всеросійського союзу земств, Всеросійського союзу міст, очолював Харківське відділення Російсько-Італійської торгівельної палати, був Головою правління Петроградського торгівельного банку. У жовтні 1907 р. М. Ф. фон Дітмара було обрано членом «Госсовета Российской империи». До 1917 р. практично всі найважливіші рішення державної влади в галузі економіки вирішувалися виключно за його участю. Микола Федорович був блискучим оратором і організатором. Навіть його політичний антипод Л. Д. Троцький — особа з вираженими егоцентричними рисами — називав М. Ф. фон Дітмара «Вождем тяжелой промышленности России».

Будучи яскравим представником класу промисловців, М. Ф. фон Дітмар входив і до інтелектуальної еліти держави. Його наукова діяльність була різнобічною і досить плідною. Вона пов'язана з геологією і бухгалтерською справою. У галузі геології Микола Федорович зробив низку важливих винаходів, пов'язаних із розробленням нових способів дослідження гірських порід. У бухгалтерській справі він був одним із корифеїв рахівництва як науки.

Особливе місце в житті М. Ф. фон Дітмара займала громадська діяльність. Вона пов'язана передусім, із Харківською міською думою, до якої його постійно обирали гласним (депутатом) протягом 1902–1917 рр. Низка важливих пропозицій Миколи Федоровича дістали високу оцінку колег і в результаті були втілені в життя. Зокрема, як член комісії з трамвайного питання, він сприяв появі в Харкові першого трамваю, розробив нові трамвайні маршрути з урахуванням «прибыльности и выгоды». У водопровідній комісії брав активну участь у створенні водопроводу в місті, виготовляючи необхідні матеріали та вироби на власному промисловому підприємстві. Зазначимо, що виготовлені в той час люки водопровідних комунікацій функціонують у місті та служать людям до сьогодні.

Велику роль М. Ф. фон Дітмар відіграв у розвитку вищої технічної освіти. Зокрема, входив до складу піклувальних рад Харківського комерційного училища, Харківського технологічного і комерційного інститутів. Із нагоди 25-річчя діяльності М. Ф. фон Дітмара в гірничо-заводський галузі за рішенням гірничопромисловців Півдня Росії була запроваджена іменна стипендія М. Ф. фон Дітмара для талановитих студентів у Катеринославському та Петроградському гірничих інститутах. У зв'язку з цим із фонду галузевого з'їзду щороку виділяли по 400 крб для кожного із вказаних навчальних технічних закладів. Вибір студентів, які отримували стипендіальне заохочення, Микола Федорович здійснював особисто.

М. Ф. фон Дітмар (сидить другий ліворуч) на урочистому засіданні Ради З'їзду представників промисловості й торгівлі, присвяченому 40-річному ювілею практичної діяльності М. С. Авдакова
(Санкт-Петербург, 1913 р.)

За своє життя М. Ф. фон Дітмар відзначений багатьма вітчизняними та іноземними нагородами, приведемо дві з них: за благодійницьку діяльність від отримав Орден Святого Станіслава другого ступеню (1910 р.) та був удостоєний почесного звання Командора Ордену Корони Італії (1911 р.).

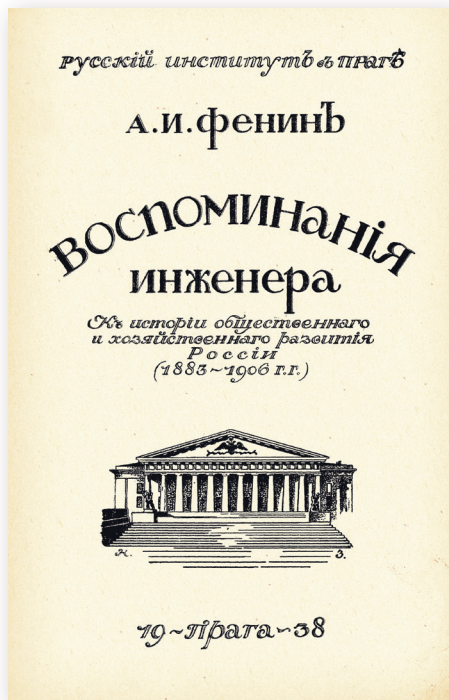
Помер М. Ф. фон Дітмар 5 липня 1919 р. на 54-му році життя від висипного тифу по дорозі з Ростова-на-Дону до Харкова. Поховали його 8 липня 1919 р. у Харкові на Івано-Усіковенському цвинтарі. Провести в останню путь видатну особистість, що здобула беззаперечний авторитет у торгівельно-промисловому світі, науковому середовищі та на політичній арені, не дивлячись на складнощі часу, прийшло чимало людей. Серед них члени З'їзду гірничо-промисловців Півдня Росії, гласні Харківської міської думи, делегація промисловців і підприємств, представники різноманітних установ і організацій, активним членом яких протягом тривалого часу він був.

Голова Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії М. Ф. фон Дітмар (сидить у центрі) і міністр торгівлі та промисловості В. М. Шаховський разом із учасниками наради з питань «вугільного голоду» (Харків, 1915 р.)

Фенін
Олександр Іванович
1865–1944 рр.

Для повного віддзеркалення особистості Миколи Федоровича фон Дітмара наводимо оригінальний текст спогадів його товариша та соратника — Олександра Івановича Феніна, які він опублікував у своїй книзі «Воспоминания инженера» 1938 року.

Николай Федоровичъ фонъ-Дитмаръ, мой товарищъ по выпуску изъ Горнаго Института, мой большой пріятель со старшихъ курсовъ Института. Послѣ революціи, переѣхавъ въ Харьковъ, я сталъ долготѣннымъ сотрудникомъ Дитмара по возглавленію нашего Совѣта — съ 1907 года онъ былъ избранъ Предсѣдателемъ Совѣта Съѣзда Горнопромышленниковъ, а я его замѣстителемъ. Объ избраніи Дитмара и объ его работѣ въ Совѣтѣ я говорю подробно во второй части моихъ воспоминаній.

Въ тѣ времена, о которыхъ я пишу, начала девятисотыхъ годовъ, Дитмаръ состоялъ завѣдующимъ статистическимъ отдѣломъ Совѣта, жилъ постоянно въ Харьковѣ, имѣя на окраинѣ города, на Петинской ул., небольшую слесарную мастерскую — тамъ же помѣщалась и его квартира. Дитмаръ не хотѣлъ «служить», предпочитая службѣ собственное, хотя бы и очень маленькое дѣло. Кромѣ того, онъ не хотѣлъ покидать Харькова и работы въ Совѣтѣ. Пріѣзжая въ Харьковъ, я часто у него останавливался. Нѣсколько разъ онъ былъ у насъ на рудникѣ, сначала на Вѣровскомъ, а потомъ на Максимовскомъ. Говоря о Николаѣ Федоровичѣ, котораго я зналъ близко и къ которому былъ всегда дружески расположенъ, прежде всего скажу, что Н. Ф. фонъ-Дитмаръ, несмотря на чисто нѣмецкую фамилію, и по натурѣ, и по склонностямъ, и по симпатіямъ былъ чисто русскимъ человекомъ, — его мать, урожденная Соколова, была дворянка сѣверныхъ губерній, отецъ — давно обрусѣвшій нѣмецъ. Образование Н. Ф. получилъ въ одномъ изъ кадетскихъ корпусовъ Москвы и въ Петербургскомъ Горномъ Институтѣ, окончивъ его въ 1889 году.

Я укажу на нѣкоторыя замѣчательныя черты натуры Н. Ф., способствовавшія тому, что этотъ человекъ, не будучи горнопромышленникомъ, не имѣя спеціального стажу практическаго горнаго инженера (Н. Ф. никогда не служилъ ни на рудникахъ, ни на металлургическомъ заводѣ), — сумѣлъ въ теченіе долгихъ лѣтъ съ огромнымъ успѣхомъ занимать постъ предсѣдателя организаціи, подлинныя интересы которой были ему какъ бы далекими. Завѣдуя нѣсколько лѣтъ статистическимъ отдѣломъ Совѣта при Н. С. Авдаковѣ, предсѣдатель Совѣта, Н. Ф. въ сущности его создалъ и отлично, какъ никто изъ насъ, изучилъ всю южную горную промышленность въ ея цѣломъ, что при его изумительной способности улавливать

прежде всего главную суть каждого явления, каждого положенія, сдѣлало его незамѣнимымъ въ созданіи синтеза нуждъ этой промышленности. Самая отдаленность его отъ непосредственнаго «дѣйства» надѣляла его какъ бы безпристрастіемъ сужденій высшаго судьи. Н. Ф. обладалъ, кромѣ того, рѣдкимъ свойствомъ не только внимательно прислушиваться къ чужому дѣльному мнѣнію, но и принимать его во вниманіе при вынесеніи окончательнаго рѣшенія, — его оппонентъ или сотрудникъ не бывалъ обижаемъ напраснымъ пренебреженіемъ, столь частымъ у нашихъ руководителей. Оговариваюсь, однако, что Н. Ф. не только не былъ чуждъ промышленному дѣлу, но самъ былъ промышленникомъ, такъ какъ позднѣе имѣлъ въ Харьковѣ уже не мастерскую, а небольшой передѣлочный и машиностроительный заводъ, занятый главнымъ образомъ изготовленіемъ рудничныхъ предохранительныхъ лампъ, а также сельскохозяйственныхъ машинъ и орудій.

Еще со студенческихъ временъ мнѣ ярко рисуется исключительность образа Николая Федоровича. Никогда ничего не пившій, не кутившій, ведшій жизнь почти затворническую и аскетическую, что было далеко не въ нравахъ тогдашняго студенчества, Н. Ф. вмѣстѣ съ огромной усидчивостью и работоспособностью, соединялъ не только постоянно-хорошее, ясное расположеніе духа, но и рѣдкую веселость нрава — кто не помнитъ смѣха Дитмара до подлинныхъ слезъ. Постоянная, ничѣмъ не поколебимая и ничѣмъ не затемненная ясность мысли и духа въ соединеніи съ рѣдкой находчивостью и быстротой улавливать чужую мысль, дѣлали его въ дальнѣйшей его общественной работѣ незамѣнимымъ полемистомъ и прекраснымъ ораторомъ въ самыхъ разнообразныхъ общественныхъ собраніяхъ. Большая разносторонность его дѣйствительныхъ дарованій и его неизмѣнное расположеніе къ людямъ дѣлали то, что онъ могъ оказаться близкимъ человѣкомъ, чуть не другомъ лицъ самыхъ разнообразныхъ положеній. Попадая къ архирею по дѣлу, онъ на пріемѣ, черезъ нѣсколько минутъ, напѣвалъ вмѣстѣ съ архиреемъ какой нибудь канонъ на новый гласъ, услышанный имъ на послѣдней службѣ. Избранный очень скоро членомъ обновленнаго Государственнаго Совѣта отъ промышленности, онъ, выступая на трибунѣ Государственнаго Совѣта, говорилъ иногда ереси неслыханныя въ этомъ высокомъ учрежденіи, но поражающія остротой и новизной мысли, часто въ области ему почти чуждой. Будучи гласнымъ Харьковской Городской Думы, борясь за проведеніе какого то новаго мѣропріятія въ области городского хозяйства, онъ бросилъ по адресу гласныхъ предупрежденіе, что отъ безпробудной спячки ихъ сможетъ разбудить только труба нѣмецкаго горниста, заигравшаго на улицахъ Харькова. Эта реплика Н. Ф., сказанная за много лѣтъ до послѣдней войны и казавшаяся

тогда только риторической формой, вспомнилась харьковской общественностью въ 1918 г., когда нѣмецкій горнистъ дѣйствительно затрубилъ на улицахъ Харькова...

Всѣ эти качества подлинной крупной натуры Н. Ф. не только способствовали его избранію въ предсѣдатели нашего Совѣта, но и сдѣлали его превосходнымъ предсѣдателемъ, именно для того кипучаго, загорающагося для большой и смѣлой инициативы времени «предвоеннаго періода». Н. Ф. никогда не останавливался передъ выполненіемъ смѣлаго и до того почти необычнаго начинанія, разъ это начинаніе отвѣчало нуждамъ промышленности или увеличивало блескъ и внутреннее значеніе представляемой организаціи. Никто, какъ онъ, не умѣлъ улавливать и духъ людей и духъ времени, претворяя его немедленно въ смѣлое и широкое практическое начинаніе.

Каковы были политическія убѣжденія Дитмара и каково было его отношеніе къ политическимъ событіямъ времени девятисотыхъ годовъ? Я ставлю этотъ вопросъ, забѣгая впередъ въ моемъ описаніи, по отношеніи Дитмара потому, что у него, какъ у жившаго постоянно въ большомъ городѣ, можно было ожидать бѣльшей политической опредѣленности. По отношенію насъ, большинства моихъ друзей, и даже по отношенію самого себя, я останавливаюсь передъ трудностью ясно формулировать нашу тогдашнюю политическую настроенность, даже и во время первой революціи. Дитмаръ, какъ и всѣ мы, былъ, конечно, ярымъ противникомъ революціи; кромѣ того, онъ былъ убѣжденнымъ и сознательнымъ противникомъ всяческаго социализма, считая социализмъ величайшимъ заблужденіемъ и зломъ. Онъ, какъ думаю, и всѣ мы, былъ монархистомъ и не считалъ тогдашнее самодержавіе только вреднымъ пережиткомъ старины, требующимъ немедленнаго и радикальнаго ограниченія. Мы слишкомъ хорошо знали подлинную Россію и умѣли цѣнить истинность государственнаго служенія нашихъ царей и ихъ добрую и отзывчивую волю въ этомъ служеніи. Но... насъ, какъ и большинство русскихъ спокойныхъ людей, смущала слабость власти, ея незадачливость, особенно военная, и мучила казавшаяся неразрѣшимостью всей русской задачи — трафаретъ нашихъ нарождающихся тогда политическихъ партій намъ не казался убѣдительнымъ, а явное отсутствіе настоящихъ людей во главѣ «освободительнаго движенія», какъ и нарастающее разнуздываніе народной массы, насъ приводили въ отчаяніе.

Я не помню точно, когда женился Николай Федоровичъ — на Петинской улицѣ онъ жилъ еще холостымъ. Женился Н. Ф. въ Харьковѣ на Ираидѣ Ивановнѣ Ивановой, очень красивой, доброй и спокойной женщинѣ. Переѣхавъ въ Харьковъ, мы жили очень дружно съ семьей Н. Ф. Особенно рѣзко запечатлѣлись

въ моей памяти событія предпоследняго года жизни въ Харьковѣ. Ираида Ивановна, Марія Павловна Соколова (жена инженера Б. Н. Соколова) и моя жена проявили много героическаго мужества въ тяжкіе дни большевизма, когда насъ, мужей, арестовали большевики и когда насъ надо было защищать передъ наглою, грубой властью*). Онѣ каждый день приходили къ намъ на свиданіе на вокзалъ (мы сидѣли въ вагонѣ), приносили намъ ѣду, и когда стража не пускала ихъ въ вагонъ, долго стояли подъ окнами вагона — я, какъ сейчасъ, помню ихъ печальныя, встревоженныя лица и заплаканные глаза.

Ни Николая Федоровича, ни Ираиды Ивановны уже давно нѣтъ въ живыхъ. Н. Ф. умеръ лѣтомъ 1919 года, нелѣпо, какъ умирало тогда большинство людей на взбаламученной Руси: онъ заразился сыпнымъ тифомъ, возвращаясь со мной, Базкевичемъ и Скорутой изъ Ростова въ Харьковъ, занятый уже Добровольческой Арміей. Я ничего не знаю о судьбѣ ихъ трехъ дѣтей. Этими краткими строками я ограничу пока свои воспоминанія о крупномъ человѣкѣ, сдѣлавшимъ очень много въ дѣлѣ развитія хозяйства въ старой Россіи — подробно объ его дѣятельности я буду говорить во второй части моихъ воспоминаній.

*) Арестованъ былъ президіумъ Совѣта Съѣзда, состоявшій изъ Дитмара, меня и Б. Н. Соколова, управляющаго дѣлами Совѣта.»

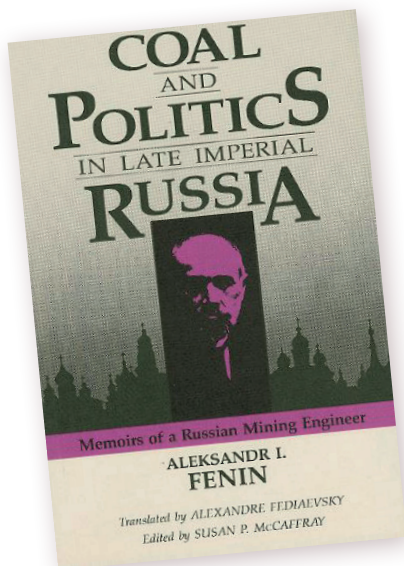
Саме М. Ф. фон Дітмар став ініціатором розгляду питання про страхування робітників від нещасних випадків на Донбасі, координував розроблення програм будівництва залізниць у Донецькому та Криворізькому басейнах. На посаді голови Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії він постійно приділяв велику увагу охороні здоров'я робітників і створенню для них належних умов праці. За його активною участю організовано рятувальні станції на шахтах для надання швидкої допомоги робітникам під час нещасних випадків та школа гірничих десятників із метою підвищення кваліфікації робітників, що стало значним досягненням того часу.

Зазначимо, що в обговоренні та прийнятті рішень Радою З'їзду гірничопромисловців поряд з М. Ф. фон Дітмаром завжди був його заступник, соратник і товариш зі студентських часів — Олександр Іванович Фенін. На нашу думку, масштаб його фахового рівня, обсяг зробленого та історіографічна діяльність заслуговують на окреме наукове дослідження цієї особистості. До відома читачів: у 2015 році вийшла у світ книга Вадима Миколайовича Рихлякова «Фенины. Судьбы шестнадцати поколений».

Олександр Іванович Фенін та його родина.

Зліва направо сидять — дружина Емілія-Карлотта Федорівна Феніна (рідна сестра професора К. Ф. Вегнера), тримає на руках молодших синів Лева та Олександра, старша донька Олена; стоять старший син Федір та донька Марія. Приблизно 1912—1913 рр. Фото із родинного архіву В. М. Рихлякова

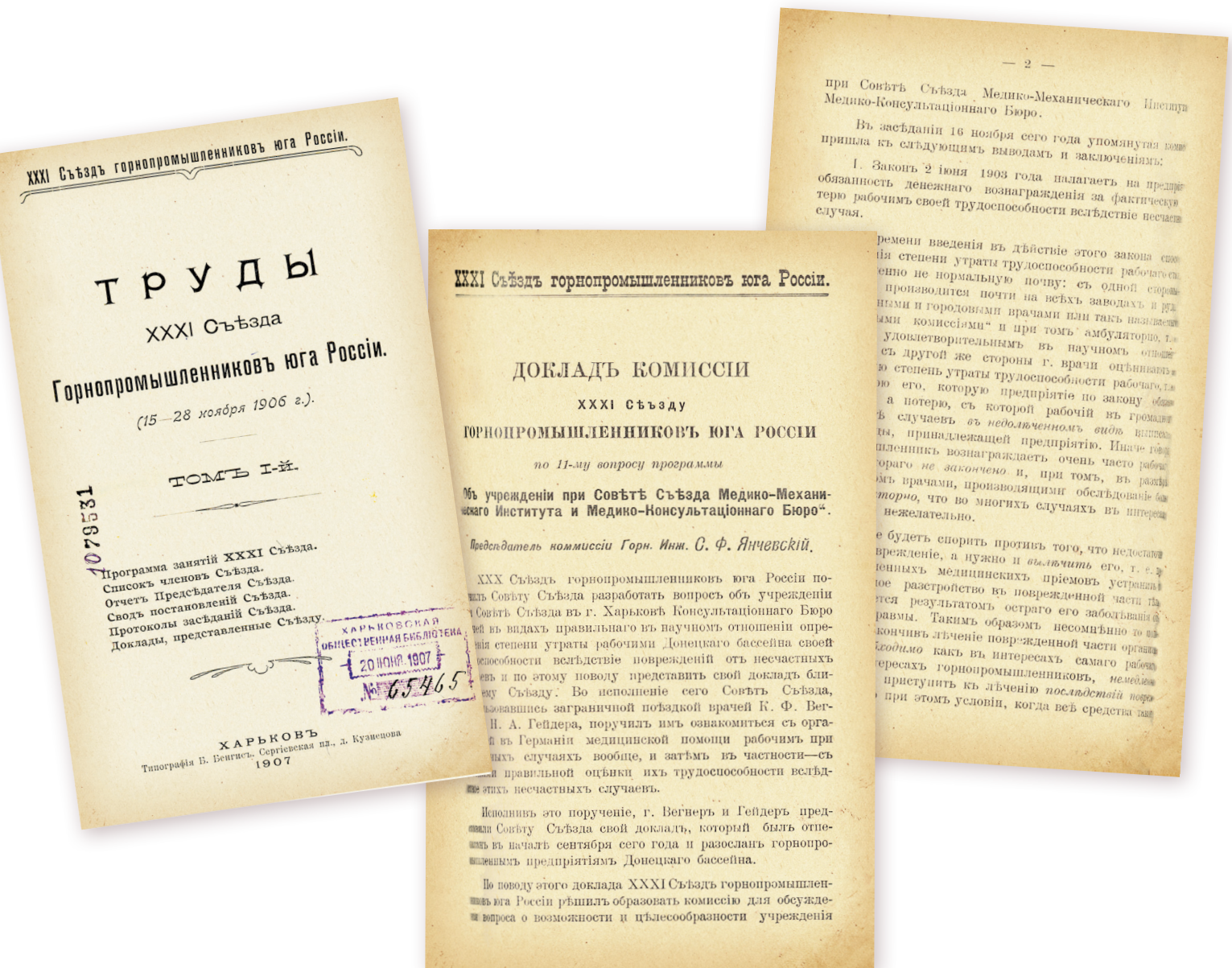
Для розуміння стану, духу та колориту тогочасної епохи суттєве пізнавальне значення має оцінка соціальних змін у суспільстві, спричинених розвитком промисловості, позитивної ролі гірничопромислової інтелігенції та робітників Донбасу, для яких «праця стала новою основою культури і сприйняття життя», що дав у названій книзі О.І. Фенін. До речі, у 1990 році онуком О.І. Феніна — Олександром Сергійовичем Федяєвським ця книга була видана у перекладі англійською мовою під назвою «Вугілля та політика в пізньо-царській Росії: мемуари російського гірничого інженера Олександра Феніна» («Coal and Politics in Late Imperial Russia: Memoirs of a Russian Mining Engineer by Aleksandr I. Fenin») із наведенням кількох родинних фотографій О.І. Феніна в еміграції.

Въ какомъ то смыслѣ мы были дѣйствительно «новыми» для современнаго намъ русскаго общества людьми. Мы, не наслѣдственные профессионалы-промышленники, а представители разныхъ слоевъ русской интеллигенціи, можетъ быть, одни изъ первыхъ, въ историческомъ ходѣ развитія нашей интеллигенціи, нашли пафосъ въ хозяйственномъ созидательномъ трудѣ. Оторвавшись отъ старыхъ русскихъ иллюзій, отъ «возвышающаго насъ обмана», мы предпочли ему «низкія истины» обыкновеннаго труда, что было не столь уже частымъ явленіемъ въ тогдашней все еще очень празднои Россіи.

И вотъ реальный итогъ достиженій. Мы, не имѣя особой подготовки, безъ преимущества воспитанія, замѣнили иностранцевъ въ руководствѣ ихъ собственными предпріятіями. Мы этого достигли безъ чьего либо давленія извнѣ, только нашими преимуществами. Мы установили, въ сущности создали во многомъ особыя отношенія съ рабочими, вообще съ подчиненными намъ людьми. И мы успѣли осязать даже результаты — развѣ сравнительное спокойствіе рудничной жизни въ бурные годы первой русской революціи (я объ этомъ говорю ниже) не было этимъ результатомъ? Особое время и удачная обстановка позволили намъ на дѣлѣ выявить качества русскаго положительнаго человѣка: простоту, реально-доброе расположеніе въ отношеніяхъ съ другими и большую работоспособность въ выполненіи своихъ обязательствъ къ «дѣлу». Въ выполненіи этого дѣла мы нашли пафосъ труда, и мы можемъ смѣло сказать, что въ своемъ трудѣ мы не искали только личнаго обогащенія. Вопреки тогдашнему русскому общему мнѣнію, мы ясно осязали, что этотъ трудъ является основой культуры, что онъ, незамѣтно воспитывая, начиная съ рабочихъ и кончая нами, новыхъ людей, кладетъ вмѣстѣ съ тѣмъ фундаментъ для лучшей жизни русскаго народа, русскаго государства. Самый характеръ нашей работы, весь сложный механизмъ массовой добычи и сбыта всѣмъ нужнаго топлива, сближая насъ съ разными сторонами государственнаго и народнаго хозяйства, раздвигалъ постепенно горизонты нашей работы и нашего воспріятія жизни.

Доленосне рішення XXXI З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії щодо розвитку вітчизняної ортопедії

Наразі, повертаючись до факту заснування у Харкові Медико-механічного інституту з Медико-консультаційним бюро у 1907 р., наводимо повний оригінальний текст первинного документа, який віддзеркалює актуальність, доцільність, мету, медико-соціальне значення вказаної установи та її організаційне і структурне забезпечення.

**ДОКЛАД КОМИССИИ
XXXI Съезду
ГОРНОПРОМЫШЛЕННИКОВ ЮГА РОССИИ
по 11-му вопросу программы
«Об учреждении при Совете Съезда Медико-Механического
Института и Медико-Консультационного бюро»**

Председатель комиссии Горн. Инж. С.Я. Янчевский.

XXX Съезд горнопромышленников юга России поручил Совету Съезда разработать вопрос об учреждении при Совете Съезда в г. Харьков Консультационного Бюро врачей в видах правильного в научном отношении определения степени утраты рабочими Донецкого бассейна своей трудоспособности вследствие повреждений от несчастных случаев и по этому поводу представить свой доклад ближайшему Съезду. Во исполнение сего Совет Съезда, использовавшись заграничной поездкой врачей К.Ф. Вегнера и Н.А. Гейдера, поручил им ознакомиться с организацией в Германии медицинской помощи рабочим при несчастных случаях вообще, а затем в частности — с методами правильной оценки их трудоспособности вследствие этих несчастных случаев.

Исполнить это поручение, г. Вегнер и г. Гейдер представили Совету Съезда свой доклад, который был отпечатан в начале сентября сего года и разослан горнопромышленным предприятиям Донецкого бассейна.

По поводу этого доклада XXXI Съезд горнопромышленников юга России решил образовать комиссию для обсуждения вопроса о возможности и целесообразности учреждения при Совете Съезда Медико-Механического Института и Медико-Консультационного Бюро.

В заседании 16 ноября сего года упомянутая комиссия пришла к следующим выводам и заключениям:

1. Закон 2 июня 1903 года налагает на предприятие обязанность денежного вознаграждения за фактическую потерю рабочим своей трудоспособности вследствие несчастного случая.

Со времени введения в действие этого закона способ определения степени утраты трудоспособности рабочего стал на совершенно не нормальную почву: с одной стороны — работа эта производится почти на всех заводах и рудниках уездными и городскими врачами или так называемыми «порайонными комиссиями» и при том амбулаторно, т.е. наименее удовлетворительном в научном отношении способом; с другой же стороны г. врачи оценивают не физическую степень утраты трудоспособности рабочего, т.е. не ту потерю его, которую предприятие по закону обязано возместить, а потерю, с которой рабочий в громадном большинстве случаев в недолеченном виде выписался из больницы, принадлежащей предприятию. Иначе говоря: горнопромышленник вознаграждает очень

часто рабочего, лечение которого не закончено и, при том, в размере, определенном врачами, производящими обследование больного амбулаторно, что во многих случаях в интересах дела крайне нежелательно.

Никто не будет спорить против того, что недостаточно залечить повреждение, а нужно и вылечить его, т.е. путем определенных медицинских приемов устранить то функциональное расстройство в поврежденной части тела, которое является результатом острого его заболевания от полученной травмы. Таким образом несомненно то положение, что, закончив лечение поврежденной части организма рабочего, необходимо, как в интересах самого рабочего, так и в интересах горнопромышленников, немедленно, без перерыва, приступить к лечению последствий повреждения и только при этом условии, когда все средства такого лечения будут исчерпаны, явится возможность определить истинную, фактическую степень утраты трудоспособности рабочего и сообразно с этим назначить ему законное вознаграждение. Достигнуть указанных желанных результатов по мнению комиссии возможно следующим образом: устройством при Совете Съезда в Харькове Медико-Механического Института, оборудованного по примеру таких институтов в Германии и при нем — Медико-Консультационного Бюро.

Совместное существование двух таких институтов и при том в г. Харьков по мнению комиссии необходимо в видах тех соображений, что, имея в своем распоряжении Медико-Механический Институт, Совет Съезда будет иметь возможность предоставить местным авторитетным силам медицины исследовать больного не амбулаторно, а в случаях необходимости и стационарно и при посредстве специальных приспособлений сделать правильную оценку степени фактической утраты рабочим своей трудоспособности.

Комиссии была представлена выписка из отчета Директора Университетского Медико-Механического Института в Берлине — доктора Шютца, где говорится, что из 269 пострадавших рабочих, благодаря пребыванию в Медико-Механическом Институте, 26 рабочих было выпущено с трудоспособностью, восстановленную в совершенстве, и у 56 осталось лишь ничтожное ограничение полной трудоспособности, т.е. одной трети всех лечившихся рабочих трудоспособность была возвращена вполне или почти вполне, значительное улучшение было достигнуто в 117 случаях, т.е. почти у 50% всех лечившихся и только 27 случаев (т.е. 9%) не дало очевидного улучшения. В процентах по отношению к пенсиям цифра повышения утраченной трудоспособности равнялась 40,9%.

В предлагаемом Медико-Механическом Институте будет установлен ряд аппаратов для лечебной гимнастики, дающих возможность не только определять научно-точно факт симуляции, работоспособность поврежденного органа, степень улучшения его состояния в зависимости от лечения, но этими — же аппаратами можно и долечивать повреждения от несчастных случаев. Институт, кроме того, должен быть снабжен всеми научными приборами для исследования увечных рабочих и, кроме того, всеми теми предметами, которые нужны для специального лечения тяжких повреждений и их последствий.

При Институте будет коечное отделение для тех исследуемых рабочих, для правильного определения трудоспособности коих нужно клиническое наблюдение, и для рабочих, поступающих в Институт для долечивания. Предполагается оборудовать Институт на 20 коек.

Взвесив все вышесказанное и, находя, что осуществление идеи о центральном медицинском учреждении для нужд южной промышленности не мыслимо иначе, как коллективно силами Съезда горнопромышленников юга России, комиссия полагает необходимым устройство теперь же при Совете Съезда Консультационного Бюро нераздельно с Медико-Механическим Институтом.

При этом комиссия полагает, что Институт будет принимать рабочих для освидетельствования и для долечивания только при условии, что они будут присылаться исключительно самими горнопромышленными предприятиями и при том за счет сих последних с оплатой, установленною Съездом.

— 4 —

органа, степень улучшения его состояния въ зависимости отъ лѣченія, но этими-же аппаратами можно и долѣжно поврежденія отъ несчастныхъ случаевъ. Институтъ зтого долѣженъ быть снабженъ всѣми научными приборами для изслѣдованія увѣчныхъ рабочихъ и, кромѣ того, всѣми предметами, которые нужны для спеціального лѣченія тяжкихъ поврежденій и ихъ послѣдствій.

При Институтѣ будетъ коечное отдѣленіе для изслѣдуемыхъ рабочихъ, для правильного опредѣленія способности коихъ нужно клиническое наблюдение и рабочихъ, поступающихъ въ Институтъ для долѣченія. Предполагается оборудовать Институтъ на 20 коекъ.

Взвѣсивъ все вышесказанное и, находя, что осуществленіе идеи о центральномъ медицинскомъ учрежденіи нуждъ южной промышленности не мыслимо иначе, какъ коллективно силами Съѣзда горнопромышленниковъ Россіи, коммисія полагаетъ необходимымъ устройство теперь же при Советѣ Съѣзда Консультационнаго Бюро нераздельно съ Медико-Механическимъ Институтомъ.

При этомъ коммисія полагаетъ, что Институтъ будетъ принимать рабочихъ для освидѣтельствванія и для долѣченія только при условіи, что они будутъ присылаться исключительно сами горнопромышленными предприятиями и при томъ за счетъ сихъ послѣднихъ съ платою, установленною Съѣздомъ.

Для устройства предполагаемаго Института комиссия была выработана слѣдующая смета:

1. Оборудование Медико-Механическаго Кабинета:	
1. Аппаратъ Рентгена	1200
2. Гимнастическіе аппараты и установка таковыхъ	2000
3. Аппараты Бира, массажъ, ванны разныхъ видовъ	440

Маркувальний знак засобів механотерапії

— 5 —

4. Инструменты	450 р.
5. Десятичные вѣсы	40 "
6. Электризаціонный аппаратъ	250 "
7. Непредвидѣнное	220 "
	4600 р.
II. Оборудование помѣщенія на 20 коекъ:	
1. Оборудование 20 коекъ, считая по 100 р. на койку	2000 р.
2. Приспособленіе помѣщенія	1000 "
3. Электрическія приспособленія	1400 "
4. Мебель	900 "
5. Непредвидѣнное	100 "
	5400 р.
Итого оборудованіе Института обойдется Съѣзду въ 10000 руб.	
Предполагаемая смета на содержаніе лѣчебницы въ годъ.	
1. Персональ.	
Врачъ	350 р.
Экономка	40 "
Фельдшеръ	70 "
2 служителя	30 "
Кухарка	15 "
Судомойка	10 "
	515 р.

**ДЛЯ УСТРОЙСТВА ПРЕДПОЛАГАЕМОГО ИНСТИТУТА КОМИССИЕЮ
БЫЛА ВЫРАБОТАНА СЛЕДУЮЩАЯ СМЕТА**

I. Оборудование Медико-Механического Кабинета:

1. Аппарат Рентгена	1200 р.
2. Гимнастические аппараты и установка таковых	2000 р.
3. Аппараты Бира, массаж, ванны разных видов	440 р.
4. Инструменты	450 р.
5. Десятичные весы	40 р.
6. Электризационный аппарат	250 р.
7. Непредвиденное	220 р.
	4600 р.

II. Оборудование помещения на 20 коек:

1. Оборудование 20 коек, считая по 100 р. за койку	2000 р.
2. Приспособление помещения	1000 р.
3. Электрические приспособления	1400 р.
4. Мебель	900 р.
5. Непредвиденное	100 р.
	5400 р.

Итого оборудование Института обойдется Съезду в 10 000 р.

Предполагаемая смета на содержание лечебницы в год

1. Персонал

Врач	350 р.
Экономка	40 р.
Фельдшер	70 р.
2 служителя	30 р.
Кухарка	15 р.
Судомойка	10 р.

515 р. в месяц, или 6180 рублей в год.

2. Содержание больных:

Продовольствие (26 человек по 41 коп. в сутки)	320 р.
Медикаменты	20 р.
Стирка белья	40 р.

380 р. в месяц, или 4560 рублей в год.

3. Содержание помещения:

Наем квартиры	300 р.
Электрическая энергия и освещение	100 р.
Вода и отвод воды	50 р.
Отопление	50 р.

500 р. в месяц, или 6000 рублей в год.

4. Плата врачам-специалистам за консультации (в год) 3000 р.

5. Непредвиденное (в год) 260 р.

Валовой расход по содержанию Института выразится ежегодной суммой в 20000 р.

Отчетъ Предсѣдателя XXXI Сѣзда Горнопромышленниковъ Юга Россіи

Смѣта Медико-Механическаго кабинета была исчислена комиссіей въ нижеслѣдующихъ размѣрахъ: оборудованіе кабинета аппаратами и инструментами 4,600 руб., оборудованіе помѣщенія на 20 коекъ 5,400 руб., итого единовременныхъ затратъ 10,000 руб. Ежегодно: на содержаніе персонала 515 руб., больныхъ 380 руб., помѣщеніе 500 руб., въ мѣсяцъ, итого 16,740 руб., въ годъ, плата врачамъ-спеціалистамъ за консультацию и непредвидѣнные расходы 3,260 р. а всего 20,000 руб. въ годъ. Предполагаемый валовой доходъ съ института, по исчисленію комиссіи, составить 13 тысячъ рублей въ годъ, а при развитіи этого дѣла—значительно больше.

Докладъ комиссіи Сѣздомъ быть принятъ безъ измѣненій.

Засоби механотерапії на початку XX століття

Предполагаемый доход

1. Полагая плату за каждое освидетельствование рабочего по 5 р. и предполагая (по примеру Екатеринославского Консультационного Бюро), что таких освидетельствований в течение года будет произведено не менее 800, мы получаем сумму равную 4000 руб.

2. Полагая плату за содержание рабочего, находящегося на исследовании по 1 рублю в сутки и предполагая, что такими рабочими будет ежедневно занято 10 коек, получится в год сумма 3600 руб.

3. Полагая плату рабочего, находящегося на излечении по полутора рубля в сутки и предполагая, что такими рабочими будут заняты остальные 10 коек, получится годовая сумма 5400 руб.

Таким образом, валовой доход с Института равнялся бы 13000 руб. в год и, следовательно, Съезду горнопромышленников содержание Института в первый год обойдется в 7000 руб., а при развитии этого дела в будущем, расход этого постепенно будет уменьшаться.

*Председатель комиссии С. Янчевский
Доклад комиссии был заслушан
и принят Съездом полностью в 4-м
заседании 18-го ноября.*

Секретарь Съезда В. Арандаренко.

Нагальна потреба у цивілізованому (на європейському рівні) розв'язанні проблеми охорони здоров'я робітників з наданням їм висококваліфікованої спеціалізованої допомоги була зумовлена численними нещасними випадками на підприємствах гірничо-заводської та фабрично-заводської промисловості Донбасу та Кривого Рогу. Тому саме в Харкові «зустріч» нової медичної спеціальності, яка займається лікуванням травматичних ушкоджень і захворювань опорно-рухової системи людини і прагне подальшого розвитку та виокремлення у ортопедію і травматологію, була закономірною та своєчасною. Як зустрічаються день і ніч, весна та літо, чоловік і жінка. Підсумком «зустрічі» став їх «шлюб» та народження «коханого дитяти» — Медико-механічного інституту з Медико-консультаційним бюро при Раді З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії.

Деталізуємо сказане. На той час Харків уже 100 років був університетським містом, де активно працював і розвивався медичний факультет. На кафедрах хірургії та в його клініках працювали видатні хірурги, які систематично брали участь, із виїздом на місця, у лікуванні поранених на полях численних війн, що вела Російська імперія в XIX столітті. Зазвичай університетські медики бували і в тривалих зарубіжних фахових відрядженнях, що сприяло підвищенню їхнього професійного рівня. Розвиток промисловості спричинив збільшення випадків травматизму робітників та, відповідно і необхідність поліпшення надання їм невідкладної фахової допомоги і лікування наслідків ушкоджень. Стало очевидним, що наступним логічним кроком має стати організаційне рішення щодо відокремлення від хірургії ортопедичної травматології. Слід зазначити, що в Харкові на той час добре розвивалися практично усі гілки медицини. А власне місто Харків стало осередком багатьох знаних медичних професійних шкіл.

Усе викладене знали і розуміли і М. Ф. фон Дітмар, як людина прогресивного державного мислення, як голова Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії, і його однодумці. Гуманне вирішення долі постраждалого від нещасного випадку на виробництві вимагало, крім надання невідкладної допомоги, оцінити ступінь початкової втрати працездатності, визначити доцільність лікування і його метод, провести власне лікування та оцінити кінцевий ступінь втрати працездатності, і за неможливості відновлення втрачених функцій визначити показання до пенсіонування та його розмір. Звичайно, що за необхідності для вирішення і лікувальних, і експертних питань в умовах Харкова можна було залучити фахівця будь-якої спеціалізації.

*Приміщення Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії
на початку XX ст. Вул. Сумська, 18/20*

Розділ IV

ФУНДАМЕНТ ІНСТИТУТУ ТА ЙОГО ФАХОВОЇ ШКОЛИ

Діяльність інституту до Першої світової війни — пошук власного шляху

*Вегнер Карл Федорович
1864–1940 (?) рр.*

Так, 8 червня 1907 р. з'явилася в Харкові установа, в якій було поєднано дозрілі фахові передумови з відповіддю на потужний соціальний запит прогресивних промислових верств суспільства — Медико-механічний інститут з Медико-консультаційним бюро при Раді З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії.

Старшим лікарем зазначеної установи було призначено уродженця м. Кам'янця-Подільського, Подільської губернії, випускника Юріївського (Дерптського) університету 1894 р., старшого лікаря Петровської рудничної лікарні (нині м. Єнакієве) Карла Федоровича Вегнера.

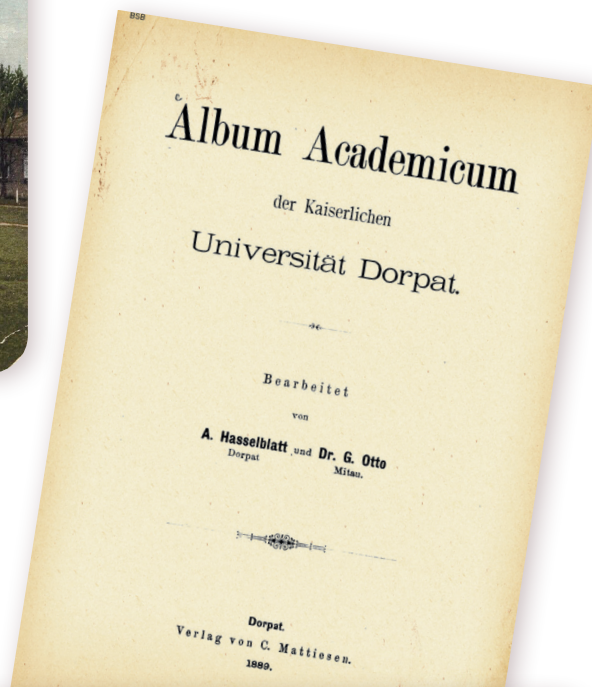

м. Кам'янець-Подільський, де у 1864 р. народився К.Ф. Вегнер

Екатеринославская Классическая мужская Гимназия.
Le lycée classique pour hommes. Iekaterinoslav.

Катеринославська
класична чоловіча гімназія,
яку у 1885 р. закінчив К.Ф. Вегнер

— 865 — 1887, II.

13502. Sidorow, Peter, a. Pleskau, geb. 24. Apr. 1866, gr. comp. 87—89.
 *3. Fürst, Marcus, a. Kurl., geb. 26. Oct. 1869, med. 87—
 4. Boettcher, Alex., a. Kurl., geb. 4. Aug. 1868, gr. comp. 1887.
 Seit 1888 in der Handels-Abth. des Polytechnikums zu Riga.
 *5. Mytschko-Megrin, Andr., a. Wolhynien, geb. 1. Sept. 1869, med. 87—
 *6. Bang, Otto, a. Livl., geb. 7. Juli 1852 (war auf der Univ. Mar-
 burg), med. 87—
 7. Kahbak, Peter, a. Livl., geb. 16. Aug. 1865, jur. 87—88.
 8. Schilling, Eug., a. Taurien, geb. 21. Sept. 1863, pharm. 87—88.
 *9. Jotejko, Casim., a. Kiew, geb. 4. Oct. 1859 (war auf der Univ.
 Petersb.), math. 87—
 *10. Kirschenhal, Joh., a. Kurl., geb. 25. April 1867, med. 87—
 *11. Kres, Wilh., a. Livl., geb. 11. Juni 1866, theol. 87—
 *12. Kujański, Sigism., a. Grodno, geb. 19. März 1865 (war auf der
 Univ. Warschau), med. 87—
 *13. Wegner, Carl, a. Podolien, geb. 12. Dec. 1864 (war auf der Univ.
 Petersb.), med. 87—
 14. Altpjanz, Poghos, a. Jelissawetpol, geb. 3. Aug. 1862 (war auf der
 Univ. Kasan), med. 87—88.
 *15. Andrejew, Alex., a. Minsk, geb. 17. Juni 1866 (war auf der Univ.
 Petersb.), med. 87—
 16. Bodzyschko-Horwatt, Eugen, a. Bobruisk, geb. 22. Febr. 1867,
 med. 87—89.
 17. Rudizyn, Alex., a. Jekaterinoslaw, geb. 23. Juli 1865 (war im Dorp.
 Veter.-Institut), philol. 87—88.
 *18. Lipski, Siegmund, a. Wilna, geb. 11. Juli 1864 (war im Dorpater
 Veter.-Institut), med. 87—
 *19. Rohrbach, Paul, a. Kurl., geb. 17. Juli 1869, hist. 87—
 *20. Schmackpfeffer, Casim., a. Plotzk, geb. 28. Nov. 1861 (war auf
 der Univ. Warschau), med. 87—
 *21. Jawniszko, Alb., a. Wilna, geb. 5. Aug. 1863 (war auf der Univ.
 Petersb.), med. 87—
 *22. v. Schmidt, Albr., a. Astrachan, geb. 22. Juni 1868, zool., med. 87—
 *23. v. Gloy, Herm., a. Estl., geb. 5. Oct. 1866, jur. 87—
 *24. Emanuel, Abba, a. Witebsk, geb. 29. Sept. 1865 (war auf der
 Univ. Petersb.), med. 87—
 *25. Ziwschinski, Peter, a. Kiew, geb. 2. Oct. 1862 (war auf der Univ.
 Kiew), med. 87—
 *26. Jagdhold, Alex., a. Kurl., geb. 13. Mai 1868, math., med. 87—
 *27. Tjuschow, Wlad., a. Toms, geb. 24. Mai 1866 (war auf der Univ.
 Petersb.), med. 87—
 28. Meyer, Paul, a. Livl., geb. 11. Febr. 1869, jur. 87—88.
 29. Tomaschewsky, Vict., a. Kurl., geb. 27. Oct. 1868, phys., med. 87—88.
 30. Boreisza, Bolesl., a. Woronesh, geb. 18. März 1868, jur. 87—88.
 *31. Wulffsohn, Sigism., a. Petrikau, geb. 11. April 1868, med. 87—
 *32. Kersting, Ad., a. Livl., geb. 1. Juli 1864, jur. 87—
 *33. Diamandi, Nik., a. Kertsch, geb. 9. Mai 1859 (war auf der Univ.
 Moskau), med. 87—
 *34. Kolosow, Const., a. Jenisseisk, geb. 13. Juni 1865 (war auf der
 Univ. Petersb.), med. 87—

Album Acad. 55

Юріївський (Дерптський) університет, медичний
факультет якого у 1894 р. закінчив К.Ф. Вегнер

Для розуміння деталей зазначеного та динаміки його розвитку за перші п'ять місяців від дня заснування наводимо повідомлення з хроніки харківської газети «Южный край» від 27 листопада 1907 р. № 9245.

«В ноябре 1907 года XXXI съездом горнопромышленников юга России было постановлено устроить при совете съезда, в Харькове, медико-консультативное бюро и медико-механический институт, причем ассигновано было 30000 рублей на оборудование и содержание этих учреждений. В медико-механический институт постановлено было принимать рабочих для освидетельствования и долечивания только при условии, если они будут присылаемы исключительно горнопромышленными предприятиями, и притом на счет последних. В качестве заведывающего институтом был избран бывший старший врач Петровского завода — К. Ф. Вегнер, которому и было поручено заняться устройством и организацией института. По поручению совета съезда, доктор Вегнер отправился в Германию, где пробыл 2 месяца, ознакомился в германских страховых судах с постановкою дела освидетельствования рабочих, пострадавших от несчастных случаев, и изучал в известных медико-механических институтах методы лечения повреждений и способы долечивания таковых. Медико-механический институт был открыт здесь 8 июня. Помещение состоит из 12 комнат, из которых 4 приспособлены на 20 коек. Институт снабжен гимнастическими приборами, рентгеновским аппаратом, маятниковыми аппаратами Крукенберга и другими приспособлениями. За все время в институте было освидетельствовано 305 человек, причем было сделано 28 хирургических операций. Число присылаемых в институт рабочих прогрессивно возрастает, ввиду чего необходимо увеличить число коек».

На початку своєї історії інститут кілька разів змінював приміщення. Спочатку він знаходився у орендованій будівлі на вул. Катеринославська, 28 (на розі з вул. Ярославською) і був розрахований на 20 ліжок. Уже через півроку після відкриття інститут не зміг вміщати всіх хворих, яким було потрібно лікування. Кількість їх зростала і восени 1908 р. інститут тимчасово розмістили в кількох кімнатах на різних поверхах будинку Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня

*Петровська руднична лікарня,
побудована за планом її старшого
лікаря К.Ф. Вегнера*

*Вознесенська площа, 9 (зараз площа Фейєрбаха, 9)
1909-1911 рр.*

*Вул. Пушкінська, 72 (зараз вул. Пушкінська, 80)
1913 р.*

Росії на вул. Сумській, 18/20, поки не було пристосоване приміщення з 45 ліжками на Вознесенській площі, 9 (у будинку родини гірничого інженера С. О. Ауєрбаха) поряд із губернським казначейством. А з 10 липня 1911 р. до теперішнього часу інститут знаходиться на вул. Пушкінській, 80, у зведеному на початку ХХ століття за проектом архітектора М. Ф. Піскунова прибутковому будинку для купця Н. М. Компанійця. Кількість ліжок збільшено до 60, а у другій половині 1920-х років доведено професором М. І. Ситенком до 150 ліжок.

Нова установа була пов'язана «пуповиною» з медичним факультетом Харківського університету, а саме: з кафедрою оперативної хірургії та топографічної анатомії. На цій кафедрі почав працювати Михайло Іванович Ситенко після закінчення у 1910 р. медичного факультету Харківського університету. Одночасно молодий лікар працював у факультетській хірургічній клініці, з 1911 — у Жіночому медичному інституті, а пізніше — у хірургічному відділенні Харківської губернської земської лікарні.

*Жіночий медичний інститут.
Вул. Сумська, 1*

*Лабораторний корпус медичного факультету.
Вул. Сумська, 41 (не зберігся)*

Наразі буде доречно навести імена професорів — учителів Михайла Івановича на медичному факультеті Харківського університету — це були непересічні особистості, чиї імена та справи залишилися у вдячній пам'яті фахівців та народу — анатоми О.К. Белоусов та В.П. Воробйов, патологоанатом М.Ф. Мельников-Разведенков, фізіолог В.Я. Данилевський, терапевти П.І. Шатілов та Ф.М. Опеньховський, судовий медик М.С. Бокаріус, хірурги — Л.В. Орлов, М.П. Трінклер, Ю.Р. Пенський, В.Ф. Воскресенський, Б.Г. Пржевальський.

*Ситенко М. І. студент
1-го курсу медичного
факультету Харківського
університету, 1904 р.*

*Ситенко М. І. під час служби
полковим лікарем,
1914–1918 рр.*

*Ситенко М. І.
на початку роботи
в інституті, 1921 р.*

Під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) М.І. Ситенко служив полковим лікарем, а протягом останнього року працював в Одеському спеціалізованому травматологічному шпиталі. Безсумнівно, великий досвід в організації та методиці надання допомоги пораненим остаточно визначили вибір спеціальності Михайлом Івановичем.

У 1918 р. М.І. Ситенка демобілізували, він повернувся до Харкова і зайняв посаду прозектора згадуваної кафедри, але прагнув застосувати накопичений досвід та знання на практиці. При цьому вже тоді мріяв про хірургічну роботу на опорно-руховій системі. Ця мрія здійснилася на початку 1921 р.: він перейшов працювати старшим асистентом та головним лікарем Медико-механічного інституту.

*Мельников-Разведєнков
Микола Федотович
1866–1937 рр.*

*Бєлоусов
Олексій Костянтинович
1848–1908 рр.*

*Данилевський
Василь Якович
1852–1939 рр.*

*Воробйов
Володимир Петрович
1876–1937 рр.*

*Шатілов
Петро Іванович
1869–1921 рр.*

*Опєньховський
Федір Мечиславович
1856–1914 рр.*

*Бокаріус
Микола Сергійович
1869–1931 рр.*

*Орлов
Леонід Володимирович
1856–1923 рр.*

*Пржевальський
Броніслав Григорович
1862–1933 рр.*

*Пєнський
Юліан Романович
1859–1920 рр.*

*Воскрєсенський
Василь Федорович
1853–1909 рр.*

*Трінклєр
Микола Петрович
1859–1925 рр.*

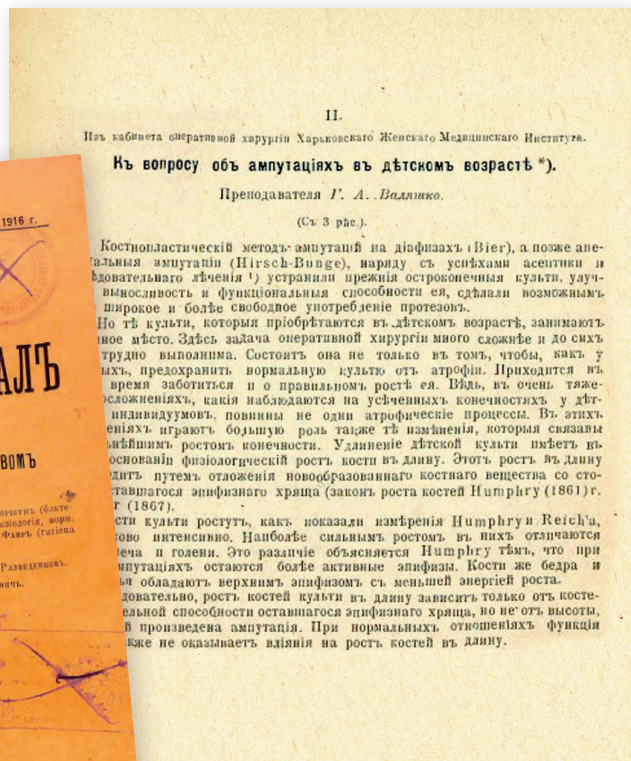
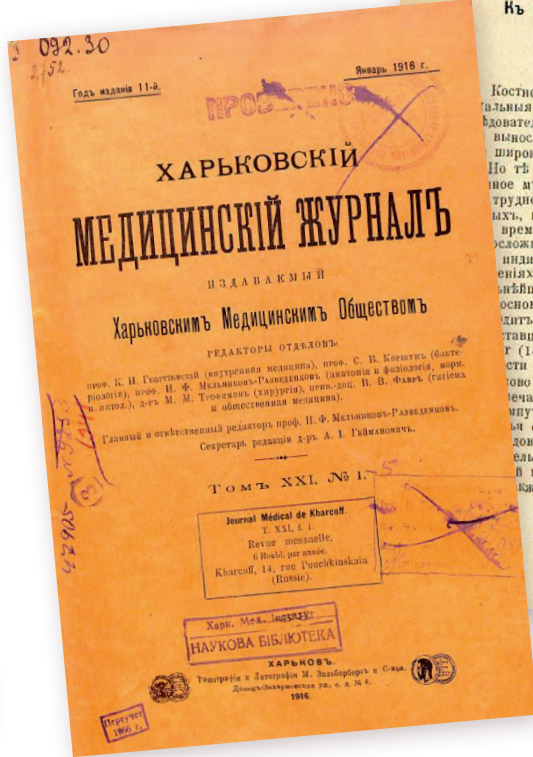

Валяшко
Георгій Авксентійович
1873–1933 рр.

У період 1916–1919 рр. кафедру оперативної хірургії та топографічної анатомії очолював професор Валяшко Георгій Авксентійович, а одним із найближчих його помічників став М.І. Ситенко. Крім досягнень у царині класичної хірургії, професор Г.А. Валяшко відомий як автор проведеного й опублікованого у 1916 р. ортопедичного піонерського експериментального дослідження «К вопросу об ампутациях в детском возрасте». Ця робота засвідчує пріоритет вітчизняних фахівців у вирішенні проблем кукс кінцівок, які ростуть.

Чаклін Василь Дмитрович
1892–1976 рр.

Ніколаєв Лев Петрович
1898–1954 рр.

У 1920–1922 рр. Карл Федорович Вегнер очолював кафедру оперативної хірургії і топографічної анатомії і водночас обіймав посаду директора Медико-механічного інституту. У цей період на кафедрі працювали майбутні корифеї ортопедії — М. І. Ситенко, В. Д. Чаклін та Л. П. Ніколаєв.

Головним завданням інституту в 1907–1913 рр. було кваліфіковане лікування робітників, які постраждали на виробництві у вугільній, рудничній і гірничозаводській галузях промисловості та визначення ступеня втрати ними працездатності. У цей період інститут виконував в основному функцію експертно-лікувального закладу, через це близько 70% хворих поступали не скільки для кваліфікованого лікування, скільки для поглибленого обстеження з метою визначення їхньої працездатності.

Об'єктивно, у цей період по-іншому і не могло бути, бо, по-перше, інститут виконував своє галузеве призначення, по-друге — професор К. Ф. Вегнер та його учні, з врахуванням світових тенденцій, перебували в процесі активного пошуку і розроблення власних підходів та методів лікування хворих з ушкодженнями і хворобами опорно-рухової системи. Хірургічна спільнота Харкова і, особливо, ініціативні та молоді спеціалісти не лише уважно слідували, а й не рідко з Карлом Федоровичем самі брали участь у лікуванні, набували досвіду та підстави до узагальнень. Працювати в Медико-механічному інституті невдовзі стало почесно. Про сказане свідчить виступ харківського хірурга Болеслава Георгієвича Шарецького в дискусії на XII з'їзді російських хірургів у грудні 1912 р. у Москві.

Б. Г. Шарецкий (Харьковъ). При леченіи переломовъ мы должны преслѣдовать въ первое время 2 задачи: 1) сопоставить отломки переломанной кости и 2) удержатъ въ правильно сопоставленномъ положеніи смѣщеніе отломковъ. То и другое зависитъ отъ сокращенія мышцъ: чѣмъ сильнѣе мышцы, окутывающія сломанную кость, тѣмъ болѣе смѣщеніе. По моимъ наблюденіямъ надъ леченіемъ переломовъ въ Госп. хир. клин. и Медико-Механ. Институтѣ въ Харьковѣ необходимо, прежде чѣмъ прибѣгать для выполненія указанныхъ выше 2 задачъ, примѣнить вытяженіе по *Bardenheuer*'у или по *Steinmann*'у и, если вытяженіемъ цѣль не достигнута, примѣнять операцію, въ качествѣ к-рой я считаю наиболѣе цѣлесообразной примѣненіе по *Lexer*'у введенія въ костномозговую каналъ, какъ центральный, такъ и периферическаго конца, шпиль изъ слоновой кости, такъ какъ шпиль изъ костей самого большаго вскорѣ разсасывается и въ этихъ случаяхъ кост. мозоль или вовсе не образуется, или очень слабый. При шпиль изъ слоновой кости костная мозоль получается крѣпкая.

Хірург Б. Г. Шарецький (ліворуч) в харківський період життя із двоюрідним братом Ясенем

ХІІ-й СЪѢЗДЪ РОССІЙСКИХЪ ХИРУРГОВЪ.

Москва, 19—22 декабря 1912.

Титульний аркуш матеріалів XII З'їзду російських хірургів (1912 р.) та текст виступу в дискусії хірурга Б. Г. Шарецького

*Генерал
Війська Польського,
професор Б. Г. Шарецький
1874–1960 рр.*

Такі приклади непоодинокі, та чим саме нам цікава постать хірурга Б.Г. Шарецького у контексті дослідження витоків та співробітників Медико-механічного інституту? Коротко розповімо про нього. У 1904 р. закінчив медичний факультет Харківського університету. Був військовим хірургом на фронті під час російсько-японської та Першої світової війн. До 1919 р. (з перервами) працював у хірургічній клініці Харківського університету та в Медико-механічному інституті. Був приват-доцентом медичного факультету університету, членом Харківського медичного товариства. У 1919 р. після революційних подій у Російській імперії пан Болеслав як польський патріот повернувся разом із родиною до Польщі, де зробив дуже успішну кар'єру військового лікаря. У вересні 1939 р. полковник медичної служби Війська Польського разом із військовим шпиталем опинився в радянському полоні. У 1941 р. приєднався до армії Владислава Андерса, яку формували на території Радянського Союзу, та був призначений начальником медичної служби армії. Воював в Африці. У травні 1944 р. у складі 2-го Польського корпусу брав участь у знаменитій битві при Монте-Кассіно (Італія), визволяв інші країни Європи. У 1945 р. повернувся до Польщі. Брав участь у розбудові Польської держави — очолював медичну службу її війська, отримав військове звання генерала, а також вчене звання професора. Є фундатором польської військово-польової хірургії, організував польську військово-медичну академію у м. Лодзі, яка сьогодні носить його ім'я.

У книзі, виданій Міністерством оборони Польщі в 1988 р., він тепло описує харківський період свого життя. А ми зазначимо, що саме харківські хірургічна (медичного факультету Харківського університету) та ортопедична (Медико-механічного інституту) школи підготували для Польщі знаного фахівця та державного діяча. І цей досвід, ймовірно, є першим у підготовці інститутом висококваліфікованих спеціалістів для зарубіжжя. До сказаного додамо, що ім'я професора Б.Г. Шарецького належить до таких, які і в хірургічному, і в ортопедичному середовищах вимовляють із пошаною. При цьому роль професора К.Ф. Вегнера та фахівців Медико-механічного інституту першої генерації є досить суттєвою.

Діяльність інституту під час та після Першої світової війни у справах та особистостях батьків-засновників

Віддзеркалимо особливості роботи інституту в наступний період, починаючи з 1914 р. Як відомо, цього року розпочалася Перша світова війна. Через півтора місяці після вступу Росії у війну в Харкові відповідно до рішення XXXIX З'їзду гірничопромисловців було відкрито «воєнний лазарет для низших чинов и господ офицеров» на 225 ліжок, який став філіалом інституту і за короткий час — провідним лікувальним закладом пацієнтів ортопедичного профілю в південному регіоні та базою підготовки лікарів з організації допомоги і лікування поранених із вогнепальними ушкодженнями кінцівок. Водночас половину ліжкового фонду інституту було перепрофільовано для лікування тяжких хворих із вогнепальними ушкодженнями кінцівок.

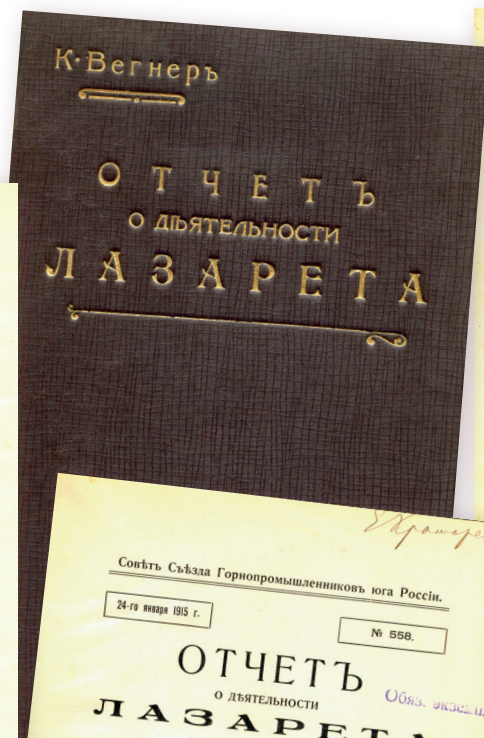
13 Септембрі 1914 года состоялось открытие Лазарета Съезда Горнопромышленников юга России для раненых воинов в обширном двух-этажном доме № 52 по Екатерининской ул. в г. Харькове.

К моменту освящения в Лазарет уже находилось 50 доставленных в тот же день с утреними транспортом тяжело раненных.

Лазарет Съезда оборудован на 225 коек с таким расчетом, что число коек в нем может быть увеличено до 300. Сорок коек предназначено для офицеров. Из общего числа коек 5 коек оборудовано за счет специального пожертвования, сделанного членом Съезда П. П. Козакевичем.

Для общего заведывания и попечения о Лазарете образована была Съездом Съезда комиссия в состав Председателя Съезда Н. Ф. фон-Дитмара, членов—А. И. Фенина, В. С. Соколова, Г. И. Игнатищева, Э. Г. Штельбринка, К. В. Бортновского и Б. Н. Соколова.

Непосредственное заведывание Лазаретом и руководство медицинскою частью возложено Съездом на старшего врача Медико-механического Института д-ра мед. К. Ф. Вегнера. Лазарет разделен на 4 отделения, которыми заведуют 4 врача-ординатора. Средний медицинский персонал состоит из 4-х фельдшерств, 4-х студентов-медиков IV и V курсов и 16 сестер милосердия. Кроме того приглашены: 1 фельдшер и 1 сестра специально для заведывания стерилизационным отделением и 1 студент-медик IV курса, которому поручено заведывание рентгеновским кабинетом.

ОТЪ СОВѢТА СЪѢЗДА горнопромышленниковъ юга Россіи.

Въ засѣданіи 18-го Декабря 1914 г., по предложенію Председателя Съезда, Съездъ постановилъ объ изданіи отчета о дѣятельности Лазарета Съезда для раненыхъ воиновъ. Цѣль такого изданія заключается не только въ томъ, чтобы жертвователи знали и видѣли, на что идутъ ихъ средства, но также и въ томъ, чтобы тѣ способы лѣченія, которые примѣняются въ Лазаретѣ Съезда, получили бы широкую огласку и вызвали бы надлежащую критику и оцѣнку ихъ, способствуя такимъ образомъ дальнѣйшему ихъ усовершенствованію и проложенію новыхъ путей и новыхъ способовъ въ дѣлѣ лѣченія поврежденныхъ раненыхъ воиновъ.

Составленіе отчета поручено Съездомъ Съезда старшему врачу Лазарета, заведующему Медико-Механическимъ Институтомъ Съезда Съезда д-ру мед. К. Ф. Вегнеру¹⁾.

Председатель Съезда Н. фон-Дитмаръ.

Освященіе лазарета.

На днях состоялось открытіе лазарета совѣта съѣзда горнопромышленниковъ юга Россіи для раненныхъ военновъ въ обширномъ двухъ-этажномъ домѣ Файнберга по Екатеринославской улицѣ.

Официальное открытіе лазарета сопровождалось торжественнымъ молебномъ, отслуженнымъ архіепископомъ Автономъ въ сослуженіи съ мѣстнымъ духовенствомъ. При открытіи и освященіи лазарета присутствовали: начальникъ губерніи шталмейстеръ Высочайшаго Двора М. К. Катериничъ, вице-губернаторъ д. с. с. П. Н. Масальскій съ супругою, супруга командира корпуса, председатель совѣта съѣзда горнопромышленниковъ юга Россіи, членъ Государственнаго Совѣта Н. Ф. фонъ-Дитмаръ, замѣститель председателя А. И. Фенинъ, управляющій дѣлами совѣта съѣзда Б. Н. Соколовъ, председатель харьковского пораженнаго и горнозаводскаго комитета В. А. Гаевскій, замѣститель председателя харьковской губернской управы П. П. Добросельскій, главный врачъ эвакуаціонной комиссіи д-ръ Лагербекъ, доктора Селиховъ и Чунихинъ, члены совѣта съѣзда горнопромышленниковъ юга Россіи и штатъ служащихъ лазарета, во главѣ съ старшимъ врачомъ д-ромъ К. Ф. Вегнеромъ.

Архіепископъ Автономъ сказалъ слово о значеніи переживаемаго момента, указавъ на тотъ единодушный подъѣктъ, который породила теперешняя война среди всѣхъ слоевъ русскаго общества.

Лазаретъ совѣта съѣзда оборудованъ на 205 коекъ съ такимъ расчетомъ, что число коекъ въ немъ можетъ быть увеличено до 300; 40 коекъ предназначены для офицеровъ. Завѣдываніе лазаретомъ поручено д-ру К. Ф. Вегнеру, въ помощники которому приглашены врачи Недохлѣбовъ, Касаманскій, Атановъ и Поповъ. Средній медицинскій персоналъ состоитъ изъ 4-хъ студентовъ-медиковъ V курса, 6 фельдшерцевъ и 16 сестеръ милосердія.

Лазаретъ предназначенъ исключительно для тяжело-раненныхъ, причемъ главнымъ образомъ приспособленъ для леченія осложненныхъ передомовъ и раздробленій конечностей. При лазаретѣ имѣется превосходно оборудованная операціонная, 4 отдѣльныя перевязочныя, 4 ваннахъ помѣщенія и рентгеновскій кабинетъ.

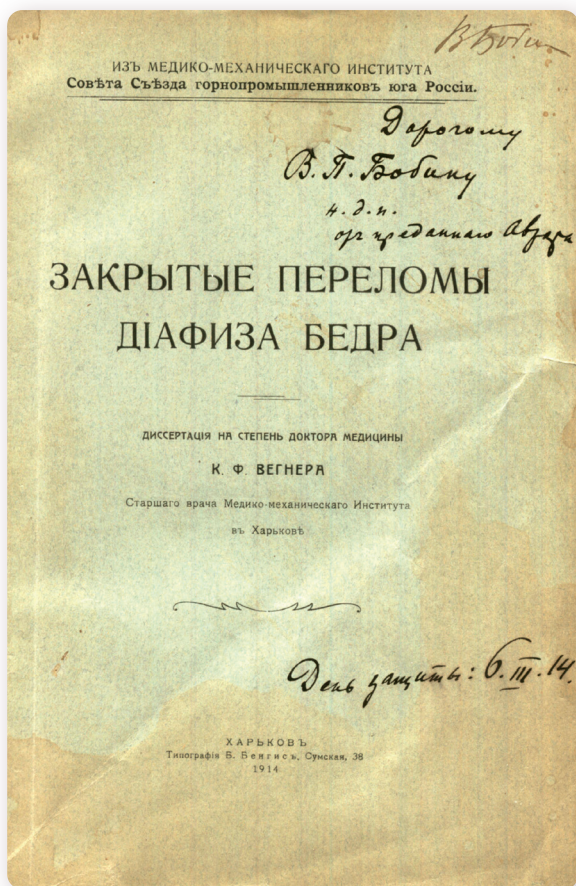
Къ моменту освященія въ лазаретѣ уже находились доставленные въ тотъ же день съ угреньямъ транспортомъ 50 тяжело раненныхъ солдатъ.

Приміщення лазарету Ради З'їзду гірничопромисловців
Півдня Росії на вул. Катеринославській, 52
1914–1915 рр.

Палата та перев'язочна лазарету

*Професор К. Ф. Вегнер у своєму
робочому кабінеті*

Професор К. Ф. Вегнер керував роботою інституту і військового лазарету одночасно. Разом інститут і лазарет склали потужний лікувальний заклад, об'єднаний єдиним адміністративним і науковим керівництвом, єдиною концепцією лікування ушкоджень та хвороб органів опори та руху.

У 1914 р. Карл Федорович Вегнер захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора медицини «Закрытые переломы диафи́за бедра», потім опублікував праці «Методика функционального лечения повреждений конечности» (1917 р.), «Принципы фунуционального лечения при повреждениях и заболеваниях конечностей» (1919 р.), «Первая помощь при несчастных случаях до прибытия врача» (1921 р.) Провідним напрямом у діяльності інституту став розвиток функціонального методу лікування ортопедо-травматологічних хворих і в першу чергу — створення систем скелетного витягнення, що склало основу реалізації цього нового напрямку вітчизняної ортопедії.

За останні 100 років про професора К.Ф. Вегнера написано багато, але, на наш погляд, у переліку досягнень цієї непересічної особистості залишилися «поза кадром» людські якості та певною мірою стиль життя і роботи. Змінилися часи і суспільство, сучасний читач віддає перевагу одухотвореній історії науки та її діячів. Тому вважаємо доречним навести свідчення та думки з цього приводу учня, соратника і послідовника Карла Федоровича — професора В.Д. Чакліна, які він виклав у своїй праці «Жизнь, искание, встречи». Книга, видана у 2000 р. у Єкатеринбурзі накладом 1000 примірників, є раритетом і на сьогодні для широкого загалу практично недоступна. Із задоволенням наводимо його спогади:

«...Это выдающийся ученый, клиницист и организатор с необыкновенным трудолюбием. Он пунктуально появлялся в институте в 9 часов утра и уходил из своего кабинета в 9 часов вечера после доклада дежурного травматолога. Кабинет с огромной библиотекой на всех европейских языках был для него домом, творческой лабораторией, местом создания монументальных монографий.

Система и точность работы иногда поражала нас, молодых ученых. В тяжелые годы голода и холода он, завернувшись в одеяло, неизменно сидел у себя в кабинете, делал рисунки к книге или писал и требовал от нас доклада о результатах вечернего обхода не позже 8 часов вечера. Если кто-нибудь из нас запаздывал на 5 минут, Карл Федорович нервничал и говорил весьма сдержанным тоном.

Точность начала работы, педантичный контроль за больным в послеоперационном периоде и в процессе функционального лечения пострадавшего с переломом, особенно бедра и плечевой кости, составляли стиль работы института, основателем и первым директором которого был К. Ф. Вегнер. Требовательность к работе своих помощников была адекватна требовательности к себе. Стиль работы характеризует ученого.

Но не только аккуратность, деловитость и требовательность характеризовали стиль работы К. Ф. Вегнера. Он был всесторонне образованным врачом, знал 4 иностранных языка, следил за международной литературой, был участником всех европейских ортопедических и травматологических конгрессов, следил за новизной идей и методов лечения. Его лекции сопровождалось рисунками на доске, причем он рисовал цветными карандашами правой и левой рукой, что производило большое впечатление на студентов и врачей. Его книги писались в трудные годы, все рисунки сделаны самим автором...».

«...Можно было поражаться его работоспособности даже в пожилые годы. Он часто советовался со своими ближайшими помощниками, стимулировал их к изучению литературы и языков. В частной жизни был интересным собеседником, любил вкусно поесть и выпить в кругу друзей. Много рассказывал о встречах с крупными хирургами и ортопедами (Биром, Ланге, Шанцев, Штейманом и др.). Печатавшаяся

Професор К. Ф. Вегнер (середній ряд у центрі)
із своїми найкращими учнями М. І. Ситенком (ліворуч),
В. Д. Чакліним (праворуч), В. А. Штурмом (нижній ряд у центрі)
і співробітниками інституту, 1924 р.

в те годы в немецком журнале «Munchener Medicinischgrift Wochenschrift» монументальная работа Бира о регенерации служила предметом больших дискуссий в нашей среде. Нас всех занимали не только клинические вопросы, но и общебиологические процессы заживления костной и хрящевой ткани. Докторские диссертации М.И. Ситенко и моя, которые шли параллельно, отражали патологические процессы в указанных тканях и морфологические процессы регенерации...».

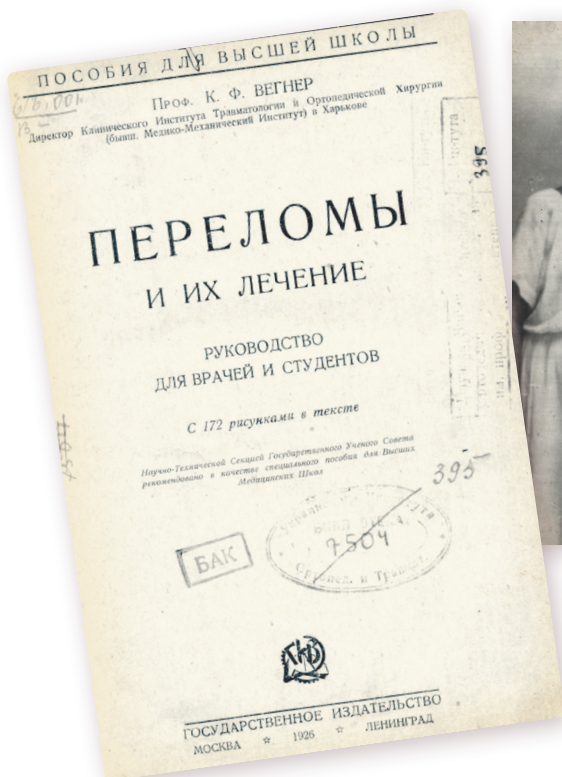
«...Насколько был важен научный контакт между руководителем и его помощниками, иллюстрирует следующий маленький штрих. Г. И. Турнер, большой мастер по лечению переломов костей гипсовой повязкой, глубоко теоретически обосновал процессы заживления переломов и роль гипсовой повязки для улучшения регенерации. Он написал в журнале дискуссионную статью. В ней затрагивались и вопросы функционального лечения переломов (направление К. Ф. Вегнера), причем автор статьи в своих теоретических суждениях основывался на работах Heile.

К. Ф. Вегнер, прочтя эту статью, острие которой было направлено против него, внутренне переживал некоторые дискуссионные вопросы, но нигде не мог отыскать работ Heile, так как Генрих Иванович не указал источника. Эта дискуссия совпала с периодом моего изучения патологических процессов в костях и хрящах, и я фундаментально изучил все работы Heile еще до дискуссии. Поэтому когда Карл Федорович пожаловался, что он не может написать ответ, не изучив работ Heile, я принес ему не только оригинал этой работы, но и дал соответствующую трактовку патофизиологических вопросов, затронутых в дискуссии.

К. Ф. Вегнер был в восторге и изложил свою точку зрения в защиту функционального лечения переломов, дав свою трактовку патологическим процессам в костях, в том числе, исходя из той же работы Heile, которую он изучил досконально в оригинале.

Этот пример и множество других были у нас предметом дискуссии в кабинете Карла Федоровича, где его ближайшие помощники — М. И. Ситенко и я — доктора наук — могли спорить с шефом, исходя из собственных исследований...».

«...Карл Федорович Вегнер развил глубоко продуманное и теоретически обоснованное **функциональное** направление в травматологии. Оставил неизгладимый след в развитии травматологии-ортопедии, положив в основу функционального направления физиологию и патофизиологию мышц при переломах костей и биомеханику суставов. По существу, процессы distraction, компрессии и регенерации при переломах изучались нами уже в тот период. Методом тщательной физиологической репозиции достигалось **«первичное сращение»** отломков; демонстрируя на хирургическом съезде в Ленинграде, еще до Первой мировой войны, точное вправление отломков и полное восстановление функции суставов, К. Ф. Вегнер привлек к себе всеобщее внимание хирургов. Известно, что после этого заседания председатель Съезда профессор Федоров (вождь хирургии того времени) особенно отметил блестящий метод безкровного лечения переломов, а К. Ф. Вегнер был признан ведущим травматологом. Последующий период развития нашей специальности, как в мирное, так и в военное время (опыт Первой и Второй мировых войн) показал правильность такой оценки функционального направления, построенного на патофизиологическом анализе нормальных и ретрагированных мышц...».

Професор К. Ф. Вегнер, професор М. И. Ситенко з лікарями-інтернами інституту, зліва направо – В. Я. Тарковська, М. М. Опацька, І. Куроєдова, В. П. Скригін, 1926 р.

Апофеозом досягнутого професором К. Ф. Вегнером у Медико-механічному інституті професійного, організаційного та педагогічного рівня, віддзеркаленням великого досвіду лікування хворих із ушкодженнями кінцівок мирного і воєнного часу методом постійного скелетного витягнення стала видана в 1926 р. фундаментальна монографія «Переломы и их лечение», яка прийнята рішенням Вченої ради Народного комісаріату охорони здоров'я спеціальним навчальним посібником для медичних закладів вищої освіти країни. У серпні 1926 р. професор К. Ф. Вегнер переїхав на роботу до Москви, у 1929 році Карл Федорович емігрував до Швейцарії. На жаль, детальної інформації про його діяльність за кордоном ми до сьогодні не маємо. Єдине відомо з німецького інтернет-сайту Вікіпедія, що Карл Федорович працював у клініці знаного у світі ортопеда-травматолога професора Ф. Штейнманна у Берні. Помер він 8 грудня 1939 р., не доживши 16 днів до свого 75-річчя. Пошук продовжуємо.

У 1920 р. інститут підпорядковано Наркомздраву України і перейменовано в Перший Державний Український медико-механічний інститут, але до 1925 р. його практичні завдання залишаються незмінними. У 1924 р. М. І. Ситенко захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора медичних наук «О свободной костной пластике при псевдоартрозах».

Починаючи з 1914 р., інститут став переважно науково-лікувальною установою і тому із його назви словосполучення «Медико-консультаційне бюро» зникло, але соціальна складова проблеми продовжила розвиток в інших, масштабніших організаційних формах, які мають виражену реабілітаційну спрямованість. Це спонукало до реорганізації інституту в листопаді 1925 р. в Український державний клінічний інститут ортопедії і травматології, на який було покладено функції головного в республіці. Основним завданням інституту стало докорінне покращання та розвиток спеціалізованої ортопедо-травматологічної та протезно-ортопедичної допомоги населенню України. Цього ж року Михайло Іванович Ситенко публікує програмну статтю «Задачи, организация и направление деятельности Клинического института травматологии и ортопедии при отделе рабочей медицины НКЗ». Суттєву роль відіграла опублікована невдовзі професором М. І. Ситенком стаття «О современных методах лечения переломов» у створеному ним журналі «Ортопедия, травматология и протезирование». Цього ж 1925 року професор К. Ф. Вегнер та його учні М. І. Ситенко, В. Д. Чаклін, М. П. Новаченко беруть активну участь в організації та роботі в Харкові І-го З'їзду хірургів Лівобережної України, на якому, крім висвітлення проблеми лікування закритих переломів суглобів, переломів надколінка, вроджених та набутих вивихів стегна, вони за дорученням Наукової асоціації «Медсантруд» доповідають про заходи боротьби з кістково-суглобовим туберкульозом, який на той час лютував і в Україні, і в Європі.

Призначений у 1926 р. директором інституту професор М. І. Ситенко вже став досвідченим лікарем, ортопедом-хірургом, представником нової генерації вчених та організаторів науки і практичної охорони здоров'я, талант якого розкрився в повну силу в умовах нового суспільно-політичного ладу.

Як фахівець із державним складом розуму Михайло Іванович, водночас із розробленням клінічних аспектів ортопедії і травматології, розвиває медико-технічний та соціально-трудова реабілітаційні напрями. Про це свідчить організація таких структур:

- відділ протезування та апаратотерапії в складі Українського державного клінічного інституту ортопедії і травматології (1929 р.);
- інститут відновлення працездатності травматиків у м. Слав'янську (1934–1941 рр.);
- дослідна станція в складі Українського державного клінічного інституту ортопедії і травматології, яка займалася перекваліфікацією, працевлаштуванням, вивченням шляхів та методів повернення до праці інвалідів ортопедо-травматологічного профілю і, особливо, без верхніх кінцівок (1934–1936 рр.);
- ортопедичний трудовий профілакторій на базі інституту, підпорядкований Наркомату соціального забезпечення України з аналогічними, але масштабнішими функціями (1936–1941 рр.).

У 1946 р. об'єднано Харківський ортопедичний трудовий профілакторій Мінсоцбезпе УРСР і Центральну науково-дослідну станцію трудової експертизи Харківського інституту гігієни праці та професійних захворювань Мінздраву УРСР і створено Український центральний науково-дослідний інститут експертизи працездатності та організації праці інвалідів (УкрЦІЕПІН) у системі Мінсоцбезпе УРСР з філіалами у Дніпропетровську (1946 р.) та Вінниці (1973 р.). У 1976 р. УкрЦІЕПІН реорганізовано в Український науково-дослідний інститут протезування, протезобудування, експертизи та відновлення працездатності інвалідів (УкрНДІ протезування) в системі Мінсоцбезпе УРСР. Територіально обидві установи містилися в Харкові. Також у Харкові після війни з 1944 по 1956 рр. працював і перший Український науково-дослідний інститут протезування в системі МОЗ УРСР, започаткований за участю інституту імені професора М.І. Ситенка. Останній у 1956 р. було реорганізовано в Донецький науково-дослідний інститут травматології та ортопедії.

Минали роки, десятиліття постійних пошуків, сумнівів, прозрінь, професійних та моральних звитяг, визнання у хворих, у місті, країні, світі. Все це увійшло до скарбниці надбань вітчизняної медицини як здобутки Інституту імені члена-кореспондента Академії наук УРСР, заслуженого діяча науки УРСР, професора Михайла Івановича Ситенка та когорта його видатних соратників, учнів та послідовників.

Крім досягнення високого рівня фахових знань, швидке становлення, бурхливий розвиток, клінічні та організаційні успіхи інституту стали можливими завдяки високому інтелектуальному та культурному рівню колективу, що сформував професор К.Ф. Вегнер та примножив професор М.І. Ситенко, які, власне, і підготували ґрунт, на якому пишним цвітом розквітла харківська ортопедична школа.

Підкреслимо одну з багатьох загальних фахових рис Карла Федоровича і Михайла Івановича — уміння навчатися. Цьому сприяли їхні зарубіжні відрядження, систематична участь у вітчизняних та зарубіжних ортопедичних зібраннях,

Професор К. Ф. Вегнер (сидить у центрі), М.П. Новаченко (ліворуч) та В.Д. Чаклін (праворуч) зі співробітниками інституту, стоять зліва направо: перша — В.Я. Тарковська, третій — Ф.В. Лукашов, п'ятий — Р.Г. Бартельс, шостий — В.П. Скригін, 1926 р.

бажання слухати, аналізувати і відчувати прогресивні ідеї та засоби їх практичного втілення. Вони вважали, що все, що є у світі корисним для справи, має бути в інституті. Наводимо лише один практичний приклад, який і наразі відчутний на дотик. Із зарубіжних відряджень вони зазвичай привозили засоби механотерапії, що і до сьогодні ретельно зберігаються в інституті в робочому стані та з успіхом застосовуються для лікування хворих.

І сам Карл Федорович, і його учні були блискучими лекторами, володіли іноземними мовами, крім вітчизняної, знали зарубіжну фахову літературу. Любили художню літературу та театр. За свідченням професора В.Д. Чакліна, Карл Федорович з ним говорив німецькою мовою, а з професором Л. П. Ніколаєвим – французькою.

Інтелектуальне та культурне середовище університетського Харкова «делегувало» до інституту своїх яскравих представників. Розповімо про двох із них — подружжя Льва Петровича Ніколаєва та Ольгу Вікторівну Недригайлову.

Крилата фраза професора М.І. Ситенка: «Біомеханіка — філософія ортопедичного мислення» найяскравіше віддзеркалює значення цієї науки. Саме у стінах інституту, завдяки старанням і таланту видатних учених Л.П. Ніколаєва та його супутниці, соратника та помічника О.В. Недригайлової була заснована перша в країні лабораторія біомеханіки, а у вітчизняній ортопедії, травматології та протезуванні стали широко застосовувати біомеханічні методи.

Щодо середовища. Лев Петрович народився в родині художника, у 17 років закінчив природниче відділення Паризького університету, а потім там же два курси медичного факультету. У 1917 р. оселився у Харкові у свого дядька П.Л. Успенського (родича письменника Г.І. Успенського). Вступив на 3-й курс медичного факультету Харківського університету, а в 1920 р. розпочав трудову діяльність. Л.П. Ніколаєв був людиною широкої ерудиції, талановитим лектором, знав іноземні мови.

Професор Л. П. Ніколаєв викладав курси порівняльної анатомії, біомеханіки, морфогенезу, антропології і антропометрії. Його ім'я було відоме за кордоном завдяки опублікованим не лише у вітчизняних, а й у зарубіжних виданнях працям. Л. П. Ніколаєва було обрано почесним членом Паризького товариства морфологів, а згодом дійсним членом Паризького товариства антропологів.

Яскравою індивідуальністю була й Ольга Вікторівна Недригайлова. Народилась в 1898 р. у Харкові в родині відомого вченого, одного із засновників вітчизняної мікробіології і бактеріології професора В. І. Недригайлова. Гімназію закінчила із золотою медаллю, вищу медичну освіту отримала в Харкові. Серед особистостей, із якими спілкувалася родина Ольги Вікторівни, були видатні природознавці і вчені Інституту Пастера в Парижі, і в т. ч. випускник медичного факультету Харківського університету, лауреат Нобелівської премії, професор Ілля Ілліч Мечніков.

*Родинна фотографія О. В. Недригайлової:
з батьком, матір'ю, братом та сестрою*

*Юна Ольга Недригайлова з матір'ю,
професором І. І. Мечніковим та його дружиною*

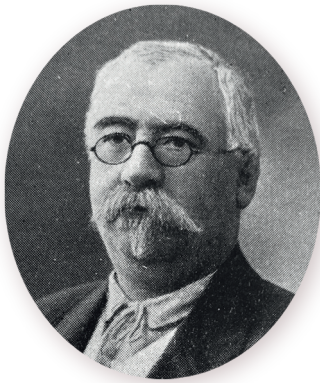

Л. П. Ніколаєв зі своєю дружиною-сиденківкою О. В. Недригайловою

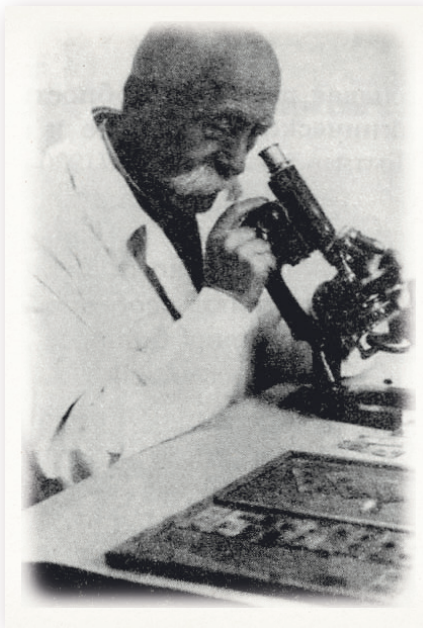
Не будемо перераховувати всі її напрацювання — вони відомі, лише зазначимо прекрасне володіння французькою, німецькою та англійською мовами, а також те, що їй одній із перших у країні за наявності наукових праць без захисту дисертації був присуджений вчений ступінь кандидата медичних наук із затвердженням вченого звання старшого наукового співробітника. А її докторська дисертація «Имобилизационные контрактуры (изменение строения тканей опорно-двигательного аппарата при иммобилизации и восстановительные процессы под влиянием функции)», захищена після Другої світової війни, є взагалі зразковою показовою.

*Професор Л. П. Ніколаєв з дружиною О. В. Недригайловою-Ніколаєвою та співробітниками відділу біомеханіки в Українському інституті ортопедії та травматології 1934 р.
Фото із родинного архіву О. Л. Ніколаєвої-Курганової та С. Ю. Курганова*

*Єленевський
Костянтин Феліксович
1864–1942 рр.*

*Єленевський К. Ф.
1930-ті роки*

Ще одним видатним діячем у Харкові був патологоанатом і гістолог професор Костянтин Феліксович Єленевський, випускник медичного факультету Харківського університету 1891 р., учень професора Володимира Платоновича Крилова. У Харкові він завідував Хіміко-Мікроскопічним інститутом при Харківському медичному товаристві, кафедрою патологічної анатомії у Жіночому медичному інституті, потім в Українському інституті удосконалення лікарів, а також мав широку прозекторську практику. Як згадувалось вище, в докторських дисертаціях і К. Ф. Вегнера, і М. І. Ситенка, і В. Д. Чакліна червоною ниткою проходять морфологічні дослідження. Не дивно, що очоливши інститут, професор М. І. Ситенко, запрошує на роботу Костянтина Феліксовича, надавши йому широкі повноваження в організаційному формуванні лабораторного відділу, до складу якого увійшли патоморфологічна, бактеріологічна і клінічна лабораторії. Початок діяльності К. Ф. Єленевського в інституті збігся з періодом перебудови його роботи новим очільником, який звернув особливу увагу на необхідність проведення масштабних лабораторних досліджень, що дозволять зрозуміти характер і послідовність біологічних процесів та патологічних станів тканин опорно-рухової системи. Зазначимо, що саме під керівництвом професора К. Ф. Єленевського в інституті було започатковано напрямок експериментальних досліджень на тваринах, першими виконавцями яких були Ілля Леонтієвич Зайченко та Микола Петрович Новаченко.

Участь К. Ф. Єленевського у роботах науковців Українського державного інституту ортопедії та травматології М. І. Ситенка, В. Д. Чакліна, І. Л. Зайченка, М. П. Новаченка, О. В. Тафта, Г. П. Скосогоренка, Б. Й. Шкурова, М. В. Ховенка, В. О. Маркса та інших, зробили їх праці визначними.

На думку послідовників, для науково-дослідної діяльності професора К. Ф. Єленевського характерними були ретельність і сумлінність в описанні наукових даних, прагнення широко використовувати результати біопсійних досліджень та тісний зв'язок із клінікою, що надає висновкам його праць велику практичну цінність. Значущою оцінкою особистості Костянтина Феліксовича є слова професора В. Д. Чакліна у його цитованій вище книзі «Жизнь, искания, встречи»: «С особой теплотой вспоминаю своих учителей Н. П. Тринклера, К. Ф. Вегнера, К. Ф. Єленевского, которые научили меня понимать патологию и биохимию локомоторного аппарата, физиологически мыслить и оперировать с должным искусством». Підкреслимо, що фахо-

*Зайченко Ілля Леонтійович
1896–1964 рр.*

*Новаченко Микола Петрович
1898–1966 рр.*

ва спрямованість названих харківських корифеїв медицини та біомеханіка склали в цілому кореневу систему синтенківської ортопедичної школи, а за великим рахунком й основний зміст сучасної ортопедії.

Звичайно, не всі співробітники мали такий потенціал, але, як правило, створене в інституті та ретельно збережуване інтелектуально-культурне середовище і творчий дух були для новачків орієнтиром та взірцем для наслідування.

Професор К. Ф. Вегнер був учителем двох спеціалістів — засновників ортопедичних шкіл колишнього Радянського Союзу: професора М. І. Ситенка (харківської) та професора В. Д. Чакліна (уральської, а потім й московської).

Таким чином, **предтечею** організованого у Харкові Медико-механічного інституту з Медико-консультаційним бюро при Раді З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії є медичний факультет Харківського університету з потужним, національним, культурним, просвітницьким, благочинним та науково-практичним потенціалом. Його розвиток та участь хірургів у фундаментальних наукових дослідженнях ортопедичного спрямування, висококваліфікованих втручаннях на опорно-руховій системі людини і розуміння, що ортопедія взагалі та ортопедична травматологія зокрема, є самостійною гілкою медицини зі своїм організаційним та структурним забезпеченням, складають **першоджерела** Інституту. А його **підґрунтям** є створена та реалізована у відповідь на соціальний запит суспільства гуманна концепція високопрофесійного вирішення комплексу медико-соціальних завдань, де доля травмованої або хворої людини завдяки прийняттю обґрунтованих, адекватних клінічних, медико-технічних, експертних та соціальних рішень є визначальною.

Власне, **Інститут** імені професора М. І. Ситенка та його **фахова школа** пройшли перевірку справами та часом, давно стали національним надбанням народу і Української держави із притаманним почуттям обов'язку і відповідальності, заслуженим моральним правом та потужним всебічним потенціалом до подальшого розвитку, гідного масштабу та величі своєї 110-літньої історії.

СХЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА СТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ КЛІНІЧНОГО, МЕДИКО-ТЕХНІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО НАПРЯМКІВ У СИТЕНКІВСЬКІЙ ОРТОПЕДИЧНІЙ ШКОЛІ

Перші директори установ:

1. Вегнер Карл Федорович
2. Ситенко Михайло Іванович
3. Остапко Клавдія Іванівна
4. Котов Олександр Пантелеймонович
5. Новіков Микола Васильович
6. Ревенко Тимофій Андрійович
7. Звоницький Георгій Юліанович
8. Жабіна Тетяна Миколаївна
9. Яременко Дмитро Олександрович

Площа перед інститутом імені професора М. І. Ситенка, 1960-ті роки

1

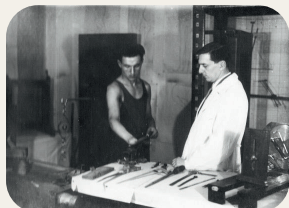
**ІНСТИТУТ
імені ПРОФЕСОРА
М. І. СИТЕНКА**

2

**Інститут відновлення
працездатності травматиків**
м. Слов'янськ
1934–1941

**Дослідна станція
в складі інституту**
1934–1936

2

**Ортопедичний трудовий
профілакторій в системі МСЗ**
м. Харків
1936–1941

**УкрНДІ протезування
в системі МОЗ**
м. Харків
1944–1956

4

3

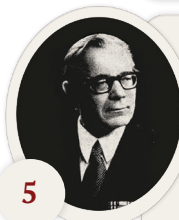
3

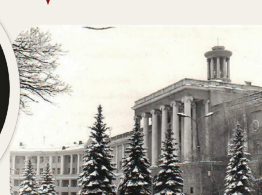
**УкрЦНДІ експертизи праце-
здатності та організації пра-
ці інвалідів у системі МСЗ**
м. Харків
1946–1976

4

5

**Донецький НДІ
травматології та ортопедії
в системі МОЗ**
1956–до сьогодні

6

7

**Дніпропетровський
НДІ відновлення та
експертизи працездатності
інвалідів у системі МСЗ**
1946–до сьогодні

8

**Вінницький
НДІ відновлення та
експертизи працездатності
інвалідів у системі МСЗ**
1973–до сьогодні

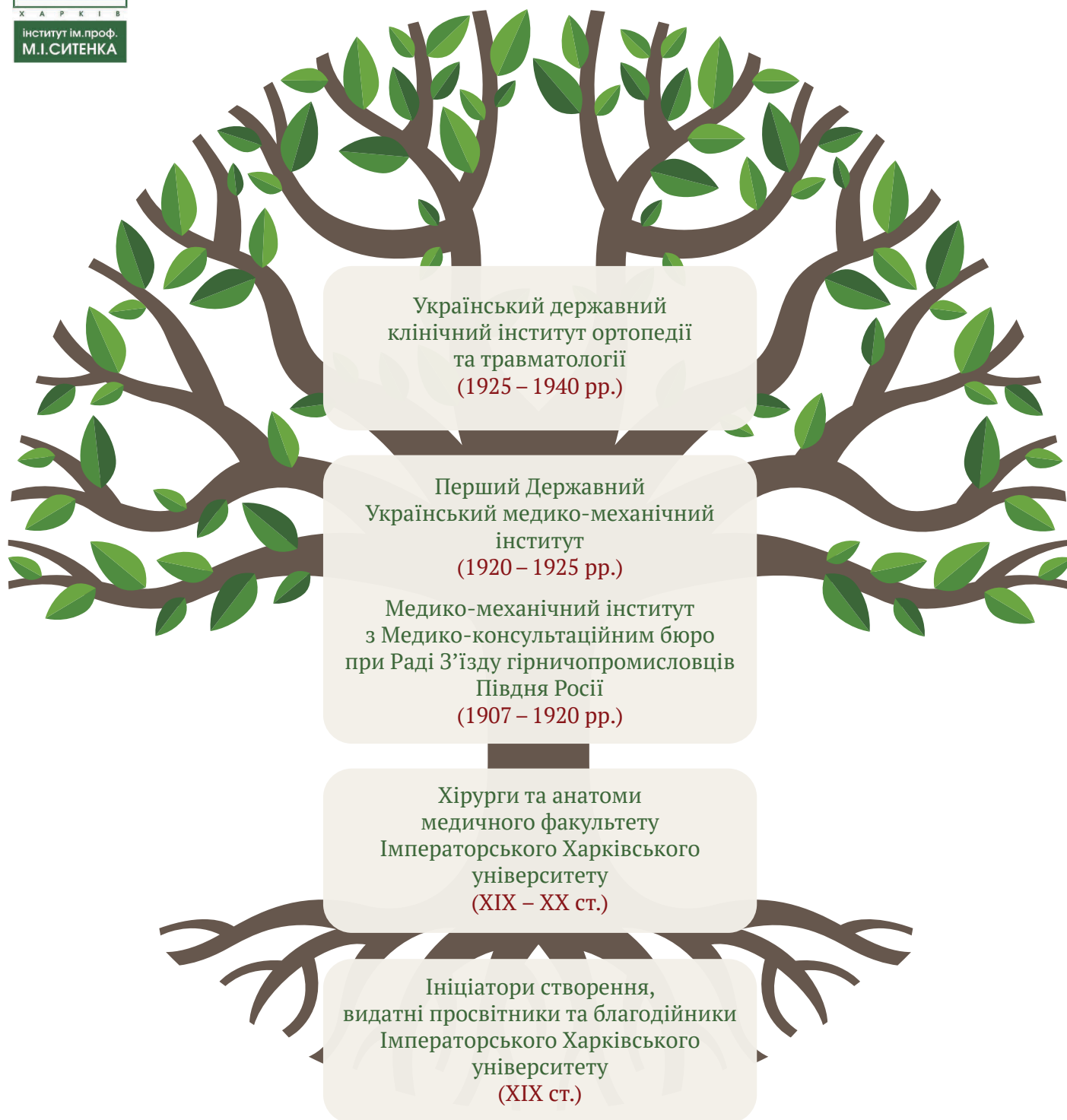
**УкрНДІ протезування
в системі МСЗ**
м. Харків
1976–до сьогодні

9

ВИТОКИ ХАРКІВСЬКОЇ (СИТЕНКІВСЬКОЇ) ОРТОПЕДИЧНОЇ ШКОЛИ В ОБЛИЧЧЯХ ТА ІМЕНАХ

Ініціатори створення, видатні просвітники та благодійники Імператорського
Харківського університету (XIX ст.)

Каразін В. Н.

Сковорода Г.С.

Урюпін Є.Є.

Єпископ
Христофор Сулима

Потоцький С.Й.

Тихоцькі
Павло, Яків, Іван

Донець-
Захаржевський Я.М.

Тимківський І.Ф.

Срезневський І.О.

Квітка-
Основ'яненко Г.Ф.

Котляревський І. П.

Гулак-
Артемовський П.П.

Гребінка Є.П.

Донець-
Захаржевський Д.А.

Харитоненко І.Г.

Метлинський А.Л.

Костомаров М.І.

Хірурги та анатоми медичного факультету Імператорського Харківського
університету (XIX – XX ст.)

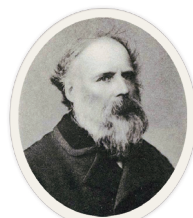
професор
Струве А.К.

професор
Наранович П.А.

професор
Грубе В.Ф.

професор
Ванцетті Т.Л.

професор
Єллінський М.І.

професор
Зарубін І.К.

доцент
Краснов О.І.

професор
Хржонщевський Н.А.

професор
Попов М.О.

професор
Лямбль Д.Ф.

професор
Дудукалов О.І.

професор
Вагнер І.К.

професор
Белусов О.К.

професор
Крилов В.П.

професор
Деліцин С.М.

професор
Субботін М.С.

професор
Морозов П.І.

професор
Орлов Л.В.

професор
Трінклер М.П.

професор
Пенський Ю.Р.

доцент
Воскресенський В.Ф.

професор
Подрез А.Г.

професор
Соколов М.А.

д-р мед. наук
Єленевський К.Ф.

професор
Кузнєцов М.М.

Члени президії Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії

Ауербах О.А.

Авдаков М.С.

фон Дітмар М.Ф.

Фенін О.І.

Соколов Б.М.

Медико-механічний інститут з Медико-консультаційним бюро (1907–1920 рр.)
Перший Державний Український медико-механічний інститут (1920–1925 рр.)

Шарецький Б.Г.

Прадерванд Е.Ю.

професор Вегнер К.Ф.

Бартельс Р.Г.

Лукашов Ф.В.

Ніколаєв Л.П.

Приходько А.К.

д-р мед. наук
Ситенко М.І.

д-р мед. наук
Чаклін В.Д.

Новаченко М.П.

Маркс В.О.

Штурм В.А.

Ельашберг Ф.О.

Богданов Ф.Р.

Тарковська В.Я.

Скригін В.П.

Курєдова І.

Опацька М.М.

Сичов М.П.

Нечай Л. М.

Український державний клінічний інститут ортопедії та травматології
(1925–1940 рр.)

професор
Ніколаєв Л.П.

професор
Ситенко М.І.

професор
Єленевський К.Ф.

Недригайлова О.В.

д-р мед. наук
Тафт О.В.

доцент
Приходько О.К.

доцент
Гавриленко Б.С.

доцент
Бабич Б.К.

доцент
Котов О.П.

доцент
Ельяшберг Ф.О.

д-р мед. наук
Шкуров Б.Й.

доцент
Погорельський М.Л.

канд. мед. наук
Беккер Е.Х.

доцент
Слободської А.П.

канд. мед. наук
Кудріані Е.Г.

Скомогоренко Г.П.

канд. біол. наук
Козирев Г.С.

доцент
Маркс В.О.

канд. мед. наук
Ховенко М.В.

канд. мед. наук
Зайченко І.Л.

Богачевський Б.В.

професор
Новаченко М.П.

доцент
Дубров Я.Г.

канд. мед. наук
Логачов К.Д.

Тарнопольський А.І.

Болотін Г.Д.

Фрайфельд Я.О.

Цукерман А.Ю.

Остапко К.І.

Резніков Л.В.

Пейсахович Г.І.

доцент
Батуріна Г.М.

Рудаєв В.О.

Реп'ях Л.А.

Тарханов В.О.

Берхіна Ф.О.

Здоров Й.М.

Сова П.П.

Дєдов Д.К.

Решетило С.А.

Сичов М.П.

Лукашов Ф.В.

Павлович М.Д.

ПІСЛЯМОВА

Директор ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України», заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України, професор М. О. Корж

Викладене дозволило внести до мозаїчного панно історії інституту імені професора М.І. Ситенка інформацію щодо його витоків за царської епохи. Загалом із радянським та українським періодами ці відомості надають образу інституту органічну завершеність. Та, виходячи з принципу «по справах і честь», неминуче постає запитання: чи всі знакові постаті, які, власне, ці витoki формували, гідно оцінені послідовниками та нащадками? Відповідь очевидна: ні, не всі, через різні причини. Зрозуміло, що йдеться про професора К. Ф. Вегнера — організатора та першого директора інституту, який 20 років служив йому вірою і правдою. А також про М. Ф. фон Дітмара — ініціатора створення установи з таким фаховим науково-практичним напрямом, яскравого лідера промисловців не лише Донбасу та Слобожанщини, а й всієї держави.

З ініціативи директора ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М.І. Ситенка НАМН України» професора Миколи Олексійовича Коржа рішенням Вченої ради професору К. Ф. Вегнеру у 2017 р. установлено в інституті меморіальну дошку поряд із дошками його учнів та соратників — професорів М.І. Ситенка, В.Д. Чакліна, М.П. Новаченка та академіка О.О. Коржа. Вдячна пам'ять та щира пошана послідовників знову закономірно звели їх та поставили поряд в alma mater, тепер уже назавжди! Творча аура навколо їхніх постатей та імен надихають сучасників та будуть потенціювати нащадків на нові звершення, подальший сталий розвиток інституту.

**ТУТ ПРАЦЮВАВ
З 1907 ПО 1926 РІК
ОРГАНІЗАТОР ТА ПЕРШИЙ
ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ,
ФУНДАТОР ВІТЧИЗНЯНОЇ
ОРТОПЕДИЧНОЇ
ТРАВМАТОЛОГІЇ, ПРОФЕСОР
КАРЛ
ФЕДОРОВИЧ
ВЕГНЕР**

4 жовтня 2017 р. — урочисте відкриття меморіальної дошки організатору та першому директору інституту, фундатору вітчизняної ортопедичної травматології професору К. Ф. Вегнеру.

Фото на пам'ять — зліва направо професор В. О. Радченко, професор В. А. Філіпенко, академік Г. В. Гайко, доцент О. А. Диннік, професор М. О. Корж

Яскравою подією в громадському житті Харкова у 2015 р. стало святкування 150-річчя від дня народження Миколи Федоровича фон Дітмара. У місцевій газеті «Время» 4 червня 2015 р. опубліковано статтю «Николай фон Дитмар: не только надпись на люках», яка лаконічно, але інформативно розкрила образ цієї видатної людини та повернула його до народної пам'яті. Разом із цим, 24–25 вересня 2015 р., у приміщенні колишньої Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії (вул. Сумська 18/20) відбулася Міжнародна наукова конференція «Досвід створення і ефективного керівництва комплексним розвитком «Південного краю» — одного з найбільших гірничопромислових регіонів Європи» (Перші Дітмарівські читання). Конференцію організували Харківська науково-медична бібліотека, Клуб історії харківської медицини при ХНМБ, ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України», Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, ГО «Товариство учасників руху», Харківський радіотехнічний технікум.

У 15 доповідях розкрито різні аспекти життя ювіляра, дві доповіді про долю та сьогодення його родини зробили нащадки Миколи Федоровича зі США.

Конференція прийняла резолюцію, яка віддзеркалює потребу і намагання увіковічити пам'ять про М. Ф. фон Дітмара, який відіграв суттєву роль у виробничій, науковій та громадській сферах життя краю. Виконання наміченого є справою честі нашого покоління.

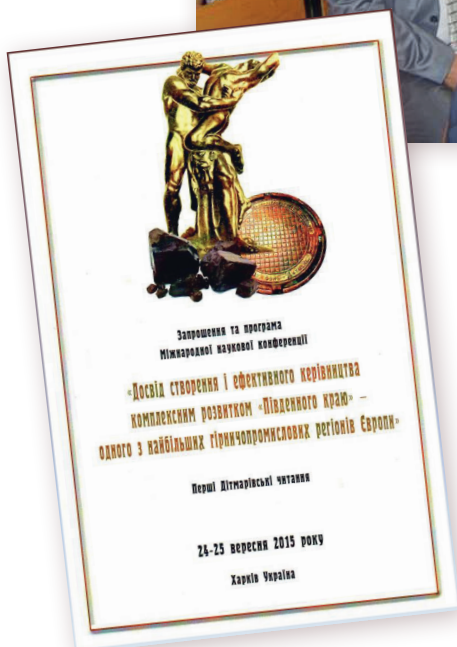
У 2011 році до Харкова з Чикаго (США) завітала правнучка М. Ф. фон Дітмара — Папкова Наталія Романівна, яка була запрошена на урочистості з нагоди

*Наталія Романівна Папкова
у ХДНБ ім. В.Г. Короленка
знайомиться з науковими працями
свого прадіда Миколи фон Дітмара
та з літературою про його діяльність*

125-ліття Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка. Наталія Романівна відвідала Державний архів Харківської області, ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря», ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф.М. І. Ситенка НАМНУ». Вона з вдячністю та щирою зацікавленістю ознайомилася із літературною спадщиною та місцями Харкова, пов'язаними з М. Ф. фон Дітмаром.

На нашу думку, у процесі сучасного державотворення вивчення спадщини М. Ф. фон Дітмара як яскравого прикладу чесного, високопрофесійного та відповідального служіння своїй справі, народу та країні може бути корисним промисловцям, організаторам надання медичної та соціальної допомоги, громадським діячам, економістам, комунальникам і всім, хто любить свою професію, свій край, свою Державу та бажають їм процвітання.

*Учасники конференції на прохідній заводу «Світло шахтаря»
(в минулому «Харьковский машиностроительный завод
“Н. Ф. фон Дитмар”»)*

PAPER FOR «FORERUNNER, PRIMARY SOURCE AND FOUNDATION...»

To celebrate the 110th anniversary of the State Institute “Sytenko Institute of Spine and Joint Pathology National Academy of the Medical Sciences of Ukraine” (SI “Sytenko ISJP NAMSU”) the external and internal factors in Kharkiv medicine and society in the end of the XIX — the beginning of the XX centuries were investigated, which led to the allocation of methods of treatment of musculoskeletal system in a separate medical discipline with the launch of an orthopedic research institute in Kharkiv in 1907. It was the Medical and Mechanical Institute with the Medical Consultation Bureau under the Council of the Congress of Mining Industry Russia’s South, which organizationally and structurally aims at the comprehensive solution of urgent, interrelated clinical, medical, technical and social tasks of state importance.

In the paper is shown the significance of the Medical faculty of Imperial Kharkiv University (1805) which was the third in the country after Imperial Moscow University (1755) and the University of Dorpat, its surgeons-scientists and entrepreneurs of the region regarding the adoption of this decision. It was given the name of the founder of Kharkiv University (V.N. Karazin) and outstanding persons of Slobozhanshchyna which promoted opening of an institution and its activity (philosopher H.S. Skovoroda, Kharkiv mayor E.E. Urjupin, the marshal of nobility of the Kharkov Governorate Ya.M. Donets-Zakharzhevsky, bishop Ch. Sulyma, the sugar manufacturer I.T. Kharitonenko, writers H. Kvitka-Osnovyanenko, P.P. Hulak-Artemovsky, Ye.I. Hrebinka, I.P. Kotliarevsky, M.I. Kostomarov et al.

From the middle of the XIX century, Kharkov surgeons began to apply and develop orthopedic methods of patients’ treatment, to acquaint students with them. These were Professors A.K. Struve, P.A. Naranovych, W.F. Grube, O.I. Dudukalov, M.S. Subbotin, M.I. Morozov, I.K. Zarubin, M.A. Sokolov, A.G. Podrez, I.V. Orlov, M.S. Delitsyn, Yu.R. Pensky, M.P. Trinkler; privatdozents O.I. Krasnov, V.F. Voskresensky, M.M. Kuznetsov et al. Publications of authors testify to their different directions and mature significant “critical mass” which was quite enough to separate the orthopedic from mother-surgery. The agenda was the creation of orthopedic institutions that would be organizationally and structurally consistent with the contents of orthopedics and the resolution of its diagnostic, therapeutic and preventive tasks.

In Kharkiv the first orthopedic institution was opened by a well-known orthopedist Julius F. Finck in 1896. It was the private hospital for patients with orthopedic workshop. The well-known maxillofacial surgeon, Professor B.M. Fabrikant, having X-ray apparatus, received profile and orthopedic patients in his own clinic, and the institution was positioned as an orthopedic institute in 1901. During this period, orthopedic offices began to work at surgical clinics at the Kharkiv University Medical Faculty. Headed by Professor M.P. Trinkler the Department of Surgical Pathology approved the post of assistant in 1904, and then it was the associate professor of orthopedic surgery, desmurgy and the doctrine of fractures and dislocations. Two factors led to the rapid

development of the doctrine of fractures in the early years of the XX century: the introduction of X-rays into practice and the introduction of laws on insurance against accidents.

On June 8, 1907, at the initiative of the Chairman of the Council of the Congress of Mining-and-Industrialists of the Russia's South, a mining engineer, an authoritative entrepreneur, an outstanding public figure, a bright representative of the business elite of the state, a student of M.I. Mendeleev Mykola F. von Ditmar, Institution appeared in Kharkiv thanks to the combination of sophisticated professional backgrounds with the response to the powerful social request of progressive industrial strata of society — Medical-Mechanical Institute with the Medical Consultation Bureau under the Council of the Congress of Mining Industry Russia's South.

A senior physician and then a director of the Medical-Mechanical Institute with the Medical-Consultation Bureau were nominated Karl F. Wagner. He was a native of Kamyanets-Podilsky in Podolsk governorate, a graduate of the University of Yuryev (Dorpat), a senior doctor at the Petrovsk mine hospital (now Yenakiyev city).

During the 1907–1913, the institute performed mainly the expert-therapeutic function, and K.F. Waegner and his students, taking into account the world tendencies, were in the process of active search and development of their own approaches and methods of treatment for patients with damage to the locomotor system. After 1.5 month of Russia's accession to the First World War, in accordance with the decision of the XXIX Congress of Miners in Russia's South, in Kharkiv a military infirmary was opened for 225 beds, which became the branch of the institute and the leading medical institution of orthopedic patients in the Southern region in a short time. And it was the base for the training of physicians on the organization of assistance and treatment of injured limbs. At the same time, half of the institute bed fund was re-profiled for the treatment of such patients. K.F. Waegner directed the work of the institute and the military infirmary. Together these organizations formed a powerful medical institution, united by administrative and scientific guidance, the only concept of patient treatment.

The apotheosis of Professor K.F. Waegner's achievements of professional, organizational and pedagogical level at the Medical-Mechanical Institute, reflecting the acquired extensive experience in treating patients with injuries to the limbs by the method of permanent skeletal extraction during military and peace time was the fundamental monograph "Fractures and their treatment" which was published in 1926, which was adopted by the decision of the Academic Council of the National Commissariat of Health Care as special educational guide for medical universities of the country. In August 1926 Professor K.F. Waegner moved to work in Moscow, and later — abroad.

Professor K.F. Waegner was a teacher of two specialists founders of orthopedic schools in the Soviet Union, they were Professor M.I. Sytenko (Kharkiv orthopedic school) and Professor V.D. Chaklin (Ural orthopedic school and Moscow orthopedic school).

In 1920 the institute was subordinated to the National Commissariat of Health Care of Ukraine and renamed the First State Ukrainian Medical-Mechanical Institute, but the practical tasks remained unchanged till 1925. State subordination prompted the reorganization of the institute in November 1925 in the Ukrainian State Clinical Institute of Orthopedics and Traumatology, which was assigned the main functions of the republic. The main task of the institute had been the radical improvement and development of specialized orthopedic, traumatic and prosthetic care to the Ukrainian population.

Professor M.I. Sytenko was appointed the director of the institute as a representative of a new generation of scientists and organizers of science and practical health, whose talent was revealed in the new social-political system.

Thus, the forerunner of the Kharkiv Medical-Mechanical Institute with the Medical Consultative Bureau under the Council of the Congress of Miners of the Russia's South became the medical faculty of the Kharkiv University with a powerful national, cultural, educational, charitable and scientific-practical potential. Its development and growth of surgeons to the level of basic scientific research of orthopedic direction, highly skilled interferences on the human musculoskeletal system and the understanding that orthopedics in general and orthopedic traumatology, in particular, are an independent branch of medicine with their organizational and structural support and the primary sources of the Institute. A humane concept of a highly professional solution to a complex of medical and social tasks was created and implemented in response to the social request of a society, where the fate of an injured or ill person is decisive due to the adoption of reasonable, adequate clinical, medical, technical, and social decisions.

The Sytenko Institute of Spine and Joint Pathology and its special school passed the examination of affairs and time, became the national heritage of the people and the Ukrainian state with the inherent sense of responsibility for a long time, deserved moral right and powerful comprehensive potential for further sustainable development, worthy of scale and grandeur of its century history.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Альбом к столетию (1805—1905) Императорского Харьковского университета / под ред. проф. Д. И. Багалея, фот. А. М. Иваницкий. — Харьков : САГА, 2007. — 40 с. — Репр. изд.
2. Библиотека Харьковского национального университета имени Н. В. Каразина за 200 лет (1805—2005) / Н. М. Березюк, И. Г. Левченко, Р. П. Чигринова. — Харьков : Тимченко, 2006. — 390 с.
3. Валяшко Г. А. К вопросу об ампутациях в детском возрасте / Г. А. Валяшко // Харьк. мед. журн. — 1916. — Т. XXI, № 1. — С. 15.
4. Вегнер К. Ф. Методика функционального лечения повреждений конечности / К. Ф. Вегнер. — Москва : Тип. Рябушинского, 1917. — 75 с.
5. Вегнер К. Ф. Принципы функционального лечения при повреждениях и заболеваниях конечностей / К. Ф. Вегнер. — Петроград : Тип. Э. Ф. Мекса, 1916. — 20 с.
6. Вегнер Карл Федорович [Электронный ресурс] Вікіпедія : вільна енциклопедія. — URL: <https://goo-gl.su/80CxH8V>.
7. Вегнер К. Ф. Закрытые переломы диафиза бедра: дис. ... д-р мед. наук / К. Ф. Вегнер. — Харьков, 1914. — 231 с.
8. Вегнер К. Ф. Отчет о деятельности лазарета Совета Съезда горнопромышленников юга России для раненых воинов в гор. Харькове (от 13-го сентября 1914 г. по 1-е января 1915 г.) / К. Ф. Вегнер. — Харьков, 1915. — Вып. 1. — 116 с.
9. Вегнер К. Ф. Первая помощь при несчастных случаях до прибытия врача / К. Ф. Вегнер. — Екатеринослав : Всеукр. гос. изд-во, 1921. — 31 с.
10. Вегнер К. Ф. Переломы и их лечение / К. Ф. Вегнер. — Москва, Ленинград : Гос. изд-во, 1926. — 336 с.
11. Губин Д. Николай фон Дитмар: не только надпись на люках // Время. — 2015. — № 57 (17577). — 4 июня. — С. 7.
12. Дитмар Н. Ф. фон. Основы счетоводства (по новой форме) / Н. Ф. фон Дитмар. — Харьков : Тип. Н. А. Цедербаум, 1907. — 80 с.
13. Доклад комиссии XXXI съезда горнопромышленниками Юга России по 11-му вопросу программы «Об учреждении при Совете Съезда Медико-Механического Института и Медико-Консультационного Бюро / пред. комиссии горн. инженер С. Ф. Янчевский // Труды XXXI Съезда Горнопромышленников Юга России (15—28 ноября 1906 г.). Т. 1. XI гл. — Харьков: Тип. Б. Бенгис, 1907.
14. Дынник А. А. Очерки истории клинического протезирования в Украине // А. А. Дынник. — Харьков : Ингвин, 2013. — 240 с.
15. Исторический очерк научно-организационной и методической деятельности Института ортопедии и травматологии им. проф. М. И. Ситенко / Н. А. Корж, Д. А. Яременко, В. Б. Таршис, Е. Г. Шевченко. — Харьков, 2001. — 80 с.
16. История института. Воспоминания о людях, судьбах, времени / под ред. проф. Корж Н. А. — Харьков : Прапор, 2007. — 208 с.
17. Корж А. А. Основные этапы развития протезирования в Харькове / А. А. Корж // Травматология и протезирование: респ. межвед. сб. — Киев: Здоров'я, 1970. — Вып. 5. — С. 153—158.
18. Костриков В. С. Михаил Иванович Ситенко / В. С. Костриков. А. П. Скоблин. — Харьков : Харьк. обл. изд-во, 1958. — 102 с.

19. Краснов А.И. К вопросу о значении надкостной плевы при резекциях и ампутациях: дис. ... д-р медицины / А.И. Краснов. — Харьков, 1871. — 64 с.
20. Медико-механический институт // Юж. край. — 1908. — 9 окт.
21. Медико-механический институты // Юж. край. — 1907. — 27 нояб.
22. Медяник В.Ю.М. Ф. фон Дітмар яскравий представник гірничопромислової буржуазії Півдня України (остання чверть XIX — початок XX ст.) / В.Ю. Медяник // Гуманітар. журн. — 2012. — Вип. 2—3. — С. 215—223.
23. Медяник В.Ю. Підприємництва, наукова та громадсько-політична діяльність М.Ф. фон Дітмара (кінець XIX— початок XX): дис. ... канд. іст. наук / В.Ю. Медяник. — Дніпро, 2016. — 254 с.
24. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805—1905) / под ред. проф. И.П. Скворцова и проф. Д.И. Багалея. — Харьков : САГА, 2011. — 12 с., V, 471 с., 314 с., XVI с., 18 с. порт. — Репр. изд.
25. Объявление о хирургической лечебнице и Ортопедическом институте доктора М.Б. Фабриканта // Медицинский указатель [составленный и изданный Благовещенскою аптекою провизора С.Б. Чудновского]. — Харьков, март 1901. — С. 67.
26. Поляки на мапі Харкова. (Будинки, пов'язані з життям і діяльністю поляків у Харкові): історична карта-проспект / Генеральне консульство Респ. Польща у Харкові [координатор проекту І. Журавльова]. — 2012.
27. Ситенко М.И. Задачи, организация и направление деятельности Клинического института травматологии и ортопедии при отделе рабочей медицины НКЗ / М.И. Ситенко // Профилактик. медицина. — 1925. — № 11. — С. 55—60.
28. Ситенко М.И. О свободной пластике при псевдоартрозах: дис. д-р мед. наук / М.И. Ситенко. — Харьков, 1924.
29. Ситенко М.И. О современных методах лечения переломов / М.И. Ситенко // Ортопедия, травматология и протезирование. — 1927. — № 4. — С. 51—55.
30. Труды Первого областного съезда хирургов Левобережной Украины. Ч. 1, 2. — Харьков : Медсантруд, 1925.
31. Чаклин В.Д. Жизнь, искания, встречи / под ред. И.М. Митбрейта. — Екатеринбург, 2000. — 260 с.
32. Чествование Н.Ф. фон Дитмара и А.И. Фенина: [25-летие деятельности в горн. пром-сти] // Харьк. губерн. ведомости. — 1914. — 3 дек.
33. Шарецкий Б.Г. Выступление в прениях [раздел VII. Хирургия конечности]: материалы XII съезда рос. хирургов (19—22 дек. 1912 г.). — Москва, 1912. — С. 193.
34. Пенский Ю.Р. Экспериментальное исследование трансплантаций суставных поверхностей эпифизов: дис. ... д-р медицины / Ю.Р. Пенский. — Харьков, 1892. — 82 с.
35. Сильвай К.К. Карл Федорович Вегнер (1864—1940). (Из истории отечественной травматологии и ортопедии) / К.К. Сильвай, Т.П. Галица // Ортопедия, травматология и протезирование. — 1970. — № 12. — С. 71—76.
36. Становлення і розвиток кафедри оперативної хірургії та топографічної анатомії Харківського національного медичного університету (до 130-річчя від дня заснування) / В.М. Лісовий, В.А. Капустник, В.Г. Дуденко [та ін.] // Експеримент. і клін. медицина. — 2014. — № 2 (63). — С. 7—14.
37. Zychowicz G. General Boieslaw Szarecki 1874—1960 / G. Zychowicz. — Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Naradowey, 1988. — 184 s.

Науково-популярне видання

М. О. Корж, О. А. Диннік

ВИТОКИ
ІНСТИТУТУ імені ПРОФЕСОРА М.І. СИТЕНКА

Видавець — РА «ІРІС». Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції № 4021 від 23.03.2011 р. Україна, 61003, Харків, Майдан Конституції, 1.
Палац Праці, 6 під., оф. 63-16. Тел. +38 (057) 731 40 10